

TIIVISTELMÄ

Lukkarinen Margita. Omakielisten palveluiden turvaaminen sosiaali- ja terveydenhuollossa. Helsinki. 2001. 104 s. (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja, ISSN 1236-2050; 2001:1.) ISBN 952-00-0931-0

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 1.9.1999 selvitysmiehen, jonka tehtävänä oli selvittää kielellisten vähemmistöjen mahdollisuudet saada hoitoa omalla kielellään. Toimeksiantoon kuului myös selvittää miten sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamissa projekteissa syntyneitä kokemuksia ja innovaatioita voitaisiin hyödyntää parantamaan mahdollisuuksia turvata oma-kielinen hoito.

Selvityksessä on kartoitettu voimassaoleva lainsäädäntö sekä muu kielellisiin oikeuksiin perustuva, sosiaali- ja terveydenhoitoa koskeva lainsäädäntö. Selvityksessä kuvataan lukuisista aiheeseen liittyvistä tutkimusraporteista ja selvityksistä saadut keskeiset tulokset. Tässä selvityksessä on tietoisesti haettu asiakkaan näkökulmaa.

Erityistä huomiota on kiinnitetty ruotsinkielisten ja saamelaisten ongelmiin. Ongelmien korjaaminen sisältyy myös nykyisen hallituksen ohjelmaan. Selvityksessä todetaan, että Suomessa on ongelmallista saada omakielisiä sosiaali- ja terveystalvveluja siitä huolimatta, että perustuslaki ja kielilainsäädäntö hyvin selvästi turvaavat asiakkaan oikeudet saada palvelut omalla kielellään.

Sosiaali- ja terveystalvvelut tuotetaan yleensä kunnan enemmistökielellä ja henkilökunnan ehdoilla. Hallintohenkilöstöllä ja esimiehillä sekä poliittisella johdolla on usein liian optimistinen kuva henkilökunnan todellisista kielitaidoista. Kielivaatimukset, kielisääntö ja kielilicisät vaihtelevat kunnasta toiseen. Tiedot asiakkaan oikeuksista saada palvelua omalla kielellään voivat usein olla puutteelliset sekä henkilökunnan että asiakkaiden keskuudessa. Usein ei huomioida äidinkielen merkitystä hoidon yhteydessä.

Tutkimusten mukaan asiakas usein aloittaa keskustelun kunnan enemmistökielellä olettaen ettei henkilökunta halua tai osaa käyttää hänen kieltään. Asiakkaalla voi olla myös huonot kokemukset oman kielensä käytöstä. Palvelujen tuottaminen kahdella tai useammalla kielellä aiheuttaa aina lisäkustannuksia kunnalle. Ne valtiontuet, joita nykyisin maksetaan erityisolosuhteiden perustella, eivät nyky muodossaan riitä kattamaan aiheutuneita lisäkustannuksia. Kaikkein vaikein tilanne on saamelaisalueella. Siksi selvityksessä ehdotetaankin korvamerkityä valtiontukea turvaamaan mahdollisuudet saada sosiaali- ja terveystalvveluja saamen kielellä.

Selvitys esittää myös kielipohjaisten rakenteiden kehittämistä niin hallinnossa kuin käytännön toiminnassakin. Yksikielisten ratkaisujen kautta turvataan parhaiten mahdollisuudet ylläpitää kuntien kaksikieliset palvelut. Tulkkauksessa esiintyvien ongelmien korjaamiseksi ehdotetaan toisaalta uusiin teknologisiin innovaatioihin perustuvia ratkaisuja, toisaalta verkostojen muodostamista, toiminnan organisoimista ja entistä parempaa tiedotusta olevista tulkkikeskuksista, tulkkausta tarjoavista yrityksistä ja yksityisistä tulkeista.

Lisäksi todetaan että perustuslaillisten oikeuksien turvaamiseksi on erityisen tärkeää säilyttää suomen-, ruotsin- ja saamenkielinen opetus peruskouluissa ja lukioissa sekä kiinnittää sosiaa-

li- ja terveydenhuoltosektorin opetuksessa erityistä huomiota kulttuurin ja kielen merkitykseen hoidon yhteydessä.

Usein omakielisten palvelujen tuotanto riippuu muusta kuin taloudellisista seikoista. Siksi on erityisen tärkeää yrittää vaikuttaa asenteisiin. Asiakkaan palvelemisen hänen omalla kielellään pitäisi olla automaattista ja luontevaa. Tämä edellyttää, että henkilökunta on tietoinen asiakkaan äidinkielestä, että tämä rekisteröidään ja että asiakas tietää aina milloin on turvallista käyttää omaa kieltään.

Asiasanat: Sosiaali- ja terveydenhuolto, kieli, suomenkieliset, ruotsinkieliset, saamelaiset, romanit, maahanmuuttajat, kuulovammaiset, kommunikointivaikeuksista kärsivät, Satakunnan Makropilotti, Verkostoituvat Erityispalvelut.

SAMMANDRAG

Lukkarinen Margita. Vård på eget språk. Helsingfors. 2001. 104 s. (Social- och hälsovårdsministeriets publikationer, ISSN 1236-2050; 2001:1.)

ISBN 952-00-0931-0

Social- och Hälsovårdsministeriet tillsatte 1.9.1999 en utredningsman, vars uppgift var att utreda språkliga minoriteters möjligheter att få social- och hälsovårdstjänster på eget språk. Till uppdraget hörde också att utreda hur erfarenheterna och innovationerna i de av social- och hälsovårdsministeriet finansierade projekten kan utnyttjas för att förbättra möjligheterna att trygga vården på eget språk.

I utredningen har man kartlagt den i kraft varande lagstiftningen samt annan lagstiftning inom social- och hälsovården som baserar sig på språkliga rättigheter. I utredningen beskrivs de centrala resultat som presenterats i åtskilliga forskningsrapporter och utredningar i anslutning till ämnet. I denna utredning har man medvetet sökt klientens synvinkel.

Särskild uppmärksamhet har fästs vid svenskspråkigas och samers problem. Åtgärdande av problemen innefattas också i nuvarande regerings program. I utredningen konstateras att möjligheterna att få social- och hälsovårdstjänster på eget språk är problematiskt i Finland trots att grundlagen och språklagstiftningen mycket tydligt tryggar klientens rättigheter att erhålla tjänster på sitt eget språk.

Service produceras vanligen på kommunens majoritetsspråk och på personalens villkor. Ofta har personer inom förvaltningen och i förmansställning samt den politiska ledningen en alltför optimistisk bild av personalens verkliga språkkunskaper. Språkraven-, språkstadgan och –tilläggen varierar från en kommun till en annan. Kunskapen om klientens rättigheter att få service på sitt eget språk kan ofta vara bristfällig såväl bland personalen som bland klienterna själva. Ofta noterar man heller inte modersmålets betydelse i vården.

Enligt undersökningar inleder klienten ofta samtalet på majoritetsspråket i kommunen och antar att personalen inte kan eller vill använda hennes språk. Klienten kan ha dåliga erfarenheter av att ha använt sitt eget språk. Att producera tjänster på två eller flera språk förorsakar alltid merkostnader för kommunen. Det statsbidrag som nu utbetalas på grund av särskilda omständigheter räcker inte i nuvarande form de tilläggskostnader som uppstår. Allra svårast är situationen i kommunerna på sameområdet. Öronmärkta statsbidrag föreslås för att trygga möjligheterna att få social- och hälsovårdstjänster på samiska.

I utredningen föreslås också att utveckla strukturer på språklig grund såväl inom förvaltningen som inom den praktiska verksamheten. Enspråkiga lösningar tryggar bäst möjligheterna att upprätthålla tvåspråkiga tjänster i kommunerna. För att åtgärda problem som existerar inom tolkningen föreslås lösningar där man å ena sidan utnyttjar nya teknologiska innovationer men å andra sidan även bildande av nätverk, organisering av verksamheten och ännu bättre information om existerande tolkcentraler, företag som producerar tolkningstjänster och enskilda tolkar.

Ytterligare konstateras att det för att trygga grundlagsenliga rättigheter är särskilt viktigt att bevara finsk- svensk- och undervisningen på samiska i grundskola och gymnasier och i undervisningen inom social- och hälsovårdssektorn fästa särskild uppmärksamhet vid kulturens och språkets betydelse i vården.

Ofta beror producerandet av tjänster på eget språk av andra än ekonomiska orsaker. Därför är det särskilt viktigt att försöka påverka attityder. Det borde vara automatiskt och naturligt att betjäna klientens på dennes eget språk. Då förutsätts att personalen är medveten om klientens modersmål, att modersmålet registreras och att klienten alltid vet när det är tryggt att använda sitt eget språk.

Nyckelord: Social- och hälsovård, språk, finskspråkiga, svenskspråkiga, samer, romer, invandrare, döva, människor som lider om kommunikationssvårigheter, Makropilotprojektet i Satakunda, Nätverk för specialservice -projektet.

SUMMARY

Lukkarinen Margita: Social and healthcare services in one's own language. Helsinki 2001. 104 p. (Publications of the Ministry of Social Affairs and Health, ISSN 1236-2050; 2001:1.) ISBN 952-00-0931-0

The Ministry of Social Affairs and Health appointed 1.9.1999 a researcher to explore the possibilities of language minorities to get basic social and health services in their own languages. The task also included an analysis of how the experiences and innovations of projects financed by the Ministry of Social Affairs and Health could be utilised to improve the possibilities to safeguard native-language services.

This study maps current laws and other legislation concerning social and health care which refers to lingual rights. In the study, central results of many reports and studies dealing with the theme are described. The study at hand has been consciously written from the viewpoint of the patient.

Special attention has been paid to the problems of the parts of the population speaking Swedish or Sami. These issues have been addressed in the programme of the present Finnish government. The study notes that it is difficult in Finland to get social and health care services in one's own language despite fact that the constitution and language laws clearly secure the patient's rights to have services in his/her own language.

Social and health care services usually are produced in the majority language of the municipality and on the personnel's terms. Administration, superiors and political management often have too optimistic a picture of the actual language skills of the personnel. Language requirements, rules and bonuses vary from municipality to municipality. Both patient and personnel may lack in knowledge of the patient's rights to get service in his/her own language. Often, the importance of language in social and health care is not quite understood.

According to researches, clients often starts a conversation in the major language of the municipality, assuming that the staff either does not want to speak the patient's language or does not know how to. Also, the client may have bad experiences of using his/her own language. To produce services in two or more languages always causes extra costs for the municipality. State subsidies are too small to cover the costs. The situation is worst in the Sami municipalities. Therefore this study proposes earmarked state support to Sami municipalities for the purpose of securing social and health care services in the Sami language.

This study also suggests that language-based structures ought to be developed both for administration and for practical activities. The best way to keep bilingual services in the municipality is to produce parallel monolingual ones. In order to solve problems in relation to interpretation, on one hand solutions based on new technological innovations are proposed, on the other hand networks need to be created, operations organised and still more publicity is needed for interpretation centres, enterprises providing interpretation and private interpreters.

In addition it is noted that for the purpose of securing the constitutional rights it is especially important to preserve the teaching of Finnish, Swedish and Sami in comprehensive schools and high schools. In the professional education, it is furthermore important to pay special attention to the significance of culture and language in the context of social and health care.

Often the production of native-language services depends on other than financial issues. Therefore it is especially important to try to influence attitudes. It should be automatic and natural to serve a patient in his/her own language. This requires that the staff is aware of the patient's mother tongue, that the language of patient has been registered and that the patient always know when it is safe to use his/her own language.

Keywords: Social and healthcare, language, Finnish, Finnish-Swedish, Sami, Romany, immigrant, hearing-impaired, people who suffers from communication difficulties, Macropilot project in Satakunta, Networking special services project.

SISÄLLYSLUETTELO

TAUSTA.....	1
TEHTÄVÄ.....	1
Tehtävän kuvaus.....	1
Lainsäädäntö.....	3
ÄIDINKIELEN MERKITYS.....	5
SUOMENRUOTSALAISET	6
Määrä ja sijainti.....	6
Kielikysymys.....	9
Viranomaistoiminta valtio- ja kuntatasolla sekä edunvalvonta.....	9
Joukkoviestintä ja tiedotus	15
Terveydenhoito.....	17
Sosiaalihuolto	21
SUOMENKIELISET KAKSIKIELISISSÄ JA RUOTSINKIELISISSÄ KUNNISSA ...	25
Ahvenanmaa.....	25
Pohjanmaa	26
SAAMELAISET	29
Viranomaistoiminta valtio- ja kuntatasolla sekä edunvalvonta.....	30
Saamen kieli ja oikeus sen käyttöön	35
Sosiaalihuolto	37
Terveydenhoito.....	40
Yhteenveto sosiaali- ja terveydenhuollosta.....	41
ROMANIT	42
Romaniasioiden hallinnointi	42
Romanien aseman kehitys	43
Romanikieli	44
Romanikulttuurin huomioonottaminen julkisissa palveluissa.....	45
MAAHANMUUTTAJAT	50
Maahanmuuttoasioiden hallinnointi	52
Maahanmuuttajien kotoutuminen.....	54
Tulkkaus- ja käännöspalvelut.....	54
Asioimis- ja etätulkkaus ja niissä esiintyvät ongelmat.....	56
Henkilöstön näkemys maahanmuuttajista sosiaali- ja terveystalvelujen asiakkaina.....	57
KUULOVAMMAISET	59
Viittomakieli.....	59
Oikeudet	60
Kuurot ja hyvinvointipalvelut	60
MUUT KOMMUNIKOINTIVAIKEUKSISTA KÄRSIVÄT RYHMÄT.....	63
Sokeat	63
Dysfaatikot	66
Kehitysvammaiset	67
CP-vammaiset	67
Puhetta tukeva ja korvaava kommunikointi	68
PILOTTIKOKEILUTOIMINTA	69
Satakunnan Makropilotti	69
Verkostoituvat erikoispalvelut	72

JOHTOPÄÄTÖKSET	74
Toimenpide-esitykset	75
LÄHTEET.....	82
LIITTEET	87
LIITE 1: Lainsäädäntö	87
LIITE 2: Maahanmuuttoasioiden hallinnointi.....	96
LIITE 3: Projektit	97
LIITE 4: Esitys selvitysmies Jukka Pekkariselle	99

TAUSTA

Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma ottaa kantaa sosiaali- ja terveystalouteen. Sen mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kehittäminen väestövastuuperiaatteella ja niiden saatavuus suomeksi ja ruotsiksi on turvattava. Myös sosiaali- ja terveysministeriö on painottanut omakielisten palvelujen merkitystä määrittelemällä sen osatavoitteeksi ministeriön käynnistämässä keskeisissä kehittämisprojekteissa. Tämä selvitys onkin yksi hallituksen keskeisistä hankkeista vuosina 1999-2003 kuuluen kokonaisuuteen 'Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen tason ja toimivuuden turvaaminen'.

Hallituksen ohjelmaan sisältyy myös kannanotto kielilain uudistamisesta ja tämän perusteella valtioneuvosto on käynnistänyt kielilainsäädännön uudistamisen. Tehtävää suorittava kielilakikomitea jättää ehdotuksensa uudeksi kielilainaksi ennen toukokuun loppua 2001, jolloin sen toiminta päättyy. Hallituksen ohjelman yhtenä tavoitteena on myös huolehtia saamelaisien kielellisten ja kulttuurillisten perusoikeuksien toteuttamisesta.

Edelleen etenkin kaksikielisille ja saamelaiskunnille tärkeitä valtionosuuksia tarkistettaessa hallitusohjelmassa todetaan, että huomioon tulee ottaa porrastustekijöitä, kuten haja-asutus-, saaristo- ja kieliolosuhteet.

TEHTÄVÄ

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 1.9.1999 selvitysmiehen, jonka tehtävänä on selvittää kielellisten vähemmistöjen mahdollisuuksia saada palveluja omalla kielellä. Tehtävään kuului myös selvittää miten sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamissa projekteissa, Satakunnan Makropilottiprojekti ja Verkostoituvat erityispalvelut, saadut kokemukset ja innovaatiot voidaan hyödyntää parantamaan kielellisten vähemmistöjen mahdollisuuksia saada palveluja omalla kielellä.

Sosiaali- ja terveysministeriö on ostanut selvityksen Oy Coop Consultilta. Margita Lukkari-nen, yrityksen toimitusjohtaja, on alan asiantuntijana sitoutunut tekemään selvityksen yrityk-sen kotipaikkakunnalla Kokkolassa. Erikoissairaanhoidon Bodil Kantola ja filosofian maisteri Paula Salonen ovat avustaneet tietojen keruussa ja analysoinneissa. Hannu Hämäläinen ja Riitta-Maija Jouttimäki sosiaali- ja terveysministeriössä ovat toimineet selvityksen valvojina. Hannu Hämäläisen siirryttyä toisiin tehtäviin Ralf Ekebon tuli hänen tilallensa.

Tehtävän kuvaus

Sosiaali- ja terveysministeriön sekä kuntien tehtävä on turvata palveluja kuntalaisille tasaver-taisesti koko maassa. Omakielisten palvelujen turvaaminen ruotsin- ja suomenkielisille, viit-tomakieltä ja pistekirjoitusta käyttäville, saamelaisille ja romaneille sekä mahdollisuuksien mukaan myös maahanmuuttajille on keskeinen kysymys niin palvelun tarjonnan kuin laadun olleessa kyseessä.

Syksyllä 1999 tilannetta kartoitettiin tutustumalla muutamiin tutkimuksiin ja selvityksiin, sekä haastateltiin keskeisiä toimijoita ongelmien tunnistamiseksi. Väli- ja loppuraportin perustana ovat aiemmin tehdyt selvitykset, raportit ja tutkimukset aiheesta, sekä kielellisten vähemmistöjen edustajien haastattelut puhelimitse ja vierailujen yhteydessä. Väliraportti jätettiin kesällä, jonka jälkeen toimenpide-esityksistä keskusteltiin ministeri Soininvaaran kanssa.

Vuonna 2000 on hankittu syventävää tietoa kielellisistä vähemmistöistä ja heidän ongelmistaan, kartoitettu keskeiset ongelmat yhteistyössä heitä edustavien organisaatioiden kanssa, sekä valmisteltu toimenpide-esityksiä. Lisäksi on osallistuttu seminaareihin ja perehdytty VEP-projektiin ja sen jatkosuunnitelmiin muun muassa osaamiskeskusten osalta, sekä myös päätymässä olevaan Makropilottiprojektiin. Sen lisäksi, että on arvioitu missä määrin projekteissa on huomioitu asiakkaiden oikeuksia ja mahdollisuuksia käyttää omaa kieltään uutta teknologiaa ja sovelluksia kehittävien projektien toteutuksessa, on arvioitu myös uusien teknologisten innovaatioiden hyödyntämistä palveluja kehitettäessä.

Selvityksessä on myös kartoitettu voimassa olevaa kielilainsäädäntöä sekä muuta sosiaali- ja terveydenhuollon kielellisiin oikeuksiin perustuvaa lainsäädäntöä.

Kun monet selvitykset, tutkimukset ja raportit kuvaavat ongelmia hallinnon näkökulmasta, kielellisten vähemmistöjen ongelmia on syvennetty haastatteleamalla vähemmistöryhmien edustajia ja myös niitä spontaanisti yhteyttä ottaneita henkilöitä, jotka ovat halunneet kertoa kokemuksistaan. Suomenruotsalaiset kansankäräjät, Saamelaiskäräjät, Kuurojen palvelusäätiö, Romano Missio, Romaniasiain neuvottelukunta sekä Potilasinfo Maarianhaminassa on haastateltu.

Edelleen kyselyjä ja haastatteluja on tehty tulkki- ja vastaanottokeskuksiin sekä lääninhallitusten sosiaali- ja terveysosastoille ja muutamiin sairaanhoitopiireihin sekä kuntayhtymiin kansanterveystyöstä. Myös yksittäisiä kuntia on lähestytty selvitykseen liittyen.

Saamelaiskuntien ongelmiin on kiinnitetty erityistä huomiota ja selvitysmies on tavannut niin saamelaiskuntien edustajia kuin Saamelaiskäräjien ja lääninhallituksen edustajia. Myös Ruotsin ja Norjan saamelaiskäräjiin on oltu yhteydessä. Keväällä 2000 selvitysmies vieraili Norjassa perehtyen Karasjoen tilanteeseen ja alueella saatuihin hyviin tuloksiin saamenkielisten palvelujen systemaattisesta kehittämisestä.

Yhteyksiä on myös ollut kommunikaatiota helpottavan teknologian kehittäjiin ja tuottajiin. Eri seminaarien yhteydessä, muun muassa tammikuussa vuonna 2000 Finlandia talossa Makropilotin järjestämässä seminaarissa, on nostettu esille kielen merkitystä uuden teknologian suunnittelussa ja toteutuksessa, jotta esimerkiksi elektronisessa asioinnissa myös muut kuin suomenkieliset voivat tulla osallisiksi palveluista.

Selvityksen tiimoilta muutamat tiedotusvälineet ovat tehneet juttuja aiheesta, muun muassa YLE:n radio Vegan toimittaja oli mukana Lapissa ja teki useita ohjelmia saamenkielisten ongelmista.

Olemassa oleva aineisto ja varsinkin uusimmat tutkimukset kuvaavat hyvin saamenkielisten, suomenruotsalaisten ja myös kaksikielisissä kunnissa vähemmistönä asuvien suomenkielisten ongelmia omakielisten palvelujen saannissa. Tutkimukset kuvaavat myös hyvin ongelmia kuntatasolla niin omakielisten palvelujen turvaamisen suhteen kuin pienten kuntien ongelmia järjestää sosiaali- ja terveystalvveluja yleensä.

Lainsäädäntö

Kielikysymyksiä koskevaa lainsäädäntöä on olemassa runsaasti. Valtaosa siitä koskee suomen- ja ruotsinkieltä, mutta uusituissa laeissa ja asetuksissa myös saamenkieliset, romanit, vammaiset ja maahanmuuttajat on huomioitu. Keskeisin kieltä koskeva lainsäädäntö on koottu liitteeseen 1. Liitteessä on ensin esitelty kieltä koskeva yleinen lainsäädäntö, jonka jälkeen esitellään sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskeva lainsäädäntö. Ahvenanmaata käsittelevä lainsäädäntö seuraa näiden jälkeen ja viimeisinä kuvataan saamelaisia ja maahanmuuttajia koskevaa lainsäädäntöä. Laajemmin kielilainsäädäntöön voi tutustua esimerkiksi Kielilakikomitean tekemän selvitykseen (2000) 'Kielelliset oikeudet kansallisessa lainsäädännössä' avulla.

Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä esitellä lyhyehkösti kielilainsäädännön peruseriaatteita sekä yleisesti että erityisesti sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskien.

Suomen perustuslain mukaan Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi. Jokaisella on oikeus käyttää tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa joko suomea tai ruotsia sekä saada toimituskirjansa tällä kielellä. Saamelaisilla, romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.

Kielilain mukaan yksikielisellä alueella asianosaisen on käytettävä kunnan kieltä riippumatta omasta kielestään. Kaksikielisessä kunnassa asianosainen voi käyttää joko suomea tai ruotsia asioidessaan viranomaisissa. Kaksikielisen kunnan, valtion liikelaitoksen ja palveluja tuottavan yhtiön (esim. Posti, VR, Kela), jossa valtiolla tai yhdellä tai useammalla kaksikielisellä kunnalla tai erikielisillä kunnilla on määräämisvalta, on palveltava yleisöä ja tiedotettava suomeksi ja ruotsiksi.

Hallintomenettelylaissa sanotaan, että viranomaisen on huolehdittava tulkitsemisestä mikäli asianosainen asiassa, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, ei osaa kieltä tai aisti- tai puhevian vuoksi ei voi tulla ymmärretyksi.

Sosiaalihuoltolain mukaan asiakasta on palveltava ja palveluita järjestettävä asiakkaan äidinkieli huomioon ottaen. Päivähoitolaissa sanotaan, että kunnan on huolehdittava siitä, että lasten päivähoitoa voidaan antaa lapsen äidinkielellä: suomeksi, ruotsiksi tai saameksi.

Laissa vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista sanotaan, että vammaista henkilöä on palveltava ja palveluja järjestettävä ottaen huomioon hänen äidinkielensä. Kunnan on järjestettävä tulkkipalvelut vaikeasti vammaiselle henkilölle.

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista määrää, että potilaan äidinkieli on mahdollisuuksien mukaan otettava hänen hoidossaan ja kohtelussaan huomioon. Erikoissairaanhoitolaissa sanotaan, että erikielisiä tai kaksikielisiä kuntia käsittävässä sairaanhoitopiirissä on turvattava potilaalle sairaanhoito hänen omalla äidinkielellään, suomen- tai ruotsinkielellä.

Tällä hetkellä virallinen kielilainsäädännön noudattaminen on järjestetty yleisen järjestelmän puitteissa. Valvontaa harjoittavat siten eduskunnan oikeusasiamies ja valtioneuvoston oikeuskansleri. Lisäksi jokaisen viraston johdolla on vastuu lain noudattamisesta asianomaisessa viranomaisessa. Myös yksittäisellä virkamiehellä on yleisen virkamiesvastuun mukainen velvollisuus noudattaa kielilainsäädäntöä.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomuksessa vuodelta 1998 kuvataan Folktingetin seminaarissa käytyä keskustelua ehdotuksesta erityisen kieli-asiamiehen viran perustamiseksi. Oikeusasiamiehen mukaan parempi vaihtoehto on, että kielellisten oikeuksien valvonta säilytetään osana yleistä perusoikeusvalvontaa. Hän kuitenkin korostaa tarvetta tehostaa kielilain noudattamista koskevaa laillisuusvalvontaa. Tähän liittyen kieliasiat on keskitetty omaksi asiaryhmäkseen myös oikeusasiamiehen toiminnassa. Kielikanteluja ei siten enää luokitella sen hallinnonalan mukaan, johon kukin kantelu kohdistuu. Kertomuksen mukaan kielikantelut ovat useimmiten koskeneet ruotsinkielisen palvelun ja informaation puutteita.

Oikeusasiamies on muun muassa syksyllä 2000 ottanut kantaa Vantaan kaupungin kielipoliittikkaa koskevaan kanteluun ja kehottanut Vantaan kaupunkia myös käytännössä noudattamaan lupauksiaan järjestää palveluja tasavertaisesti molemmille kieliryhmille. Apulaisoikeusasiamies on myös päättänyt tarkastella Vantaan vanhustenhuollon ruotsinkieliset palvelut erikseen.

Folktingetin henkilöstöön kuuluu kieliturvasihtööri, joka toimii eräänlaisena ruotsinkielisen väestön kieli-asiamiehenä. Kieliturvasihtööri selvittää puutteita viranomaisten toiminnassa ja voi joko oma-aloitteisesti tai kansalaisten pyynnöstä tehdä aloitteita puutteiden korjaamiseksi ja parannusten aikaansaamiseksi. Kieliturvasihtöörillä ei kuitenkaan ole viranomaistoimivaltaa.

Kielilain uudistaminen

Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelmaan sisältyy kannanotto kielilain uudistamisesta ja tämän perusteella valtioneuvosto on käynnistänyt kielilainsäädännön uudistamisen. Nykyisestä kielilaista ja muista kielisäännöksistä huolimatta viranomaistoiminnassa ilmenee jatkuvasti ongelmia, jotka johtuvat virkamiesten riittämättömistä edellytyksistä palvella kansalaisia molemmilla kielillä. Asia koskee sekä yksi- että kaksikielisiä alueita. Käytännössä ilmenevät epäkohdat luovat epätasa-arvoisuutta kieliryhmien välille ja ovat omiaan heikentämään kansalaisten käsitystä maamme kaksikielisyydestä.

Kielilain uudistusta varten elokuussa 1999 asetetun komitean tehtävänä on valmistella ehdotus Suomen kansalliskieliä koskevaksi uudeksi kielilaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi. Kielilainsäädännön keskeisiä tavoitteita ovat kielellisen yhdenvertaisuuden takaaminen, kielilainsäädännön selkeyttäminen ja käytännön epäkohtien poistaminen. Komitea on jakautunut neljään työryhmään: 1) kansalliskielten historiallinen, 2) kulttuurinen ja sosiologinen tausta, 3) kansainväliset velvoitteet ja kansainvälinen vertailu, 4) kielen käyttötilanteet arkielämässä ja kielelliset oikeudet kansallisessa lainsäädännössä. Jokainen työryhmä on jättänyt muistionsa komitealle kesällä 2000.

Kielen käyttötilanteet arkielämässä –työryhmän selvitys 'Individens språkliga vardag' valmistui syyskuussa 2000. Yksilön mahdollisuudet arjessa käyttää omaa kieltään kuvataan selvityksessä perustuslain ja kielilain takaamien kielellisten oikeuksien valossa. Selvityksessä keskitytään kuvaamaan hyvin kattavasti tilanteita valtio-, alue- ja kuntatason rakenteissa. Selvityksessä on kuvattu esimerkiksi keskushallinnon, kuntien viranomaisten, kuntien liikelaitosten ja yhtiöiden, Suomen kansalliskirkkojen, pelastuslaitoksen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon valmiuksia antaa palveluita molemmilla kansalliskielillä. Selvityksen yhteenvedossa todetaan muun muassa, että nykyään ei ole itsestään selvää se, että oman kielen käyttö viranomaisissa on mahdollista. Kielelliset tarpeet turvaavien lakien ja kielellisen todellisuuden välillä on selvityksen mukaan kuilu.

Loppuvuodesta 2000 kielilakikomitea tulee tekemään johtopäätökset työryhmien työstä ja valmistelea niiden pohjalta säädöstekstit. Lainsäädäntöehdotusta laatiessaan komitean on muun muassa arvioitava nykyinen kielilaki ja siihen liittyvä lainsäädäntö perustuslain perusoikeuksien ja Suomen kansainvälisoikeudellisten velvoitteiden valossa, ehdotettava käytännön toimenpiteitä kielellisten oikeuksien toteuttamiseksi sekä selkeytettävä lainsäädäntö systemaattisesti ja kielellisesti. Komitean tulee saada työnsä valmiiksi toukokuun 2001 loppuun mennessä.

ÄIDINKIELEN MERKITYS

Ymmärtääkseen sitä, miksi on tärkeää saada puhua äidinkielellä sairaana ja hoidon tarpeessa, täytyy ymmärtää kielen ja äidinkielen merkitys. Hoitotilanteessa kielen merkitys on paljon enemmän kuin verbaalinen väline, sillä kielellä on myös vahva emotionaalinen ulottuvuus. Äidinkielellä on suuri merkitys hoidon laatuun kaikilla alueilla. Mitä sairaampi potilas on sitä enemmän äidinkielellä on merkitystä.

Kielen avulla välittyy aiempien sukupolvien kulttuuriperintö. Kieli on symbolijärjestelmä, jonka avulla yksilö voi kuvailla sekä ympäröivää maailmaa että omaa sisäistä maailmaansa ja suhdetta näiden välillä.

Äidinkieli-käsitettä määritellään usealla eri tavalla. Tavallisin määrittely on, että äidinkieli on lapsen ensimmäiseksi oppima kieli. Tämän määrittelyn mukaan on kuitenkin ongelmallista päätellä, mikä on lapsen äidinkieli silloin, kun vanhemmat puhuvat eri kieltä.

Äidinkieli on myös määritelty kieleksi, jonka lapsi hallitsee parhaiten. Vähemmistöjen kohdalla tämä merkitsee sitä, että äidinkieleksi muodostuu se kieli, jota lapsi käyttää päivähoitossa ja koulussa. Äidinkieleksi voidaan myös määritellä se kieli, jota henkilö käyttää eniten. Kielelliset vähemmistöt joutuvat usein käyttämään suuremmaksi osaksi jotakin muuta kieltä kuin ensimmäiseksi oppimaansa.

Äidinkielen määrittelyssä on myös käytetty yhtenä kriteerinä samaistumistapahtumaa. Tällöin äidinkieli on se kieli, jolla henkilö on omaksunut sen ryhmän säännöt, normit ja arvot, johon hän kuuluu. Toisin sanoen äidinkielen ei tarvitse olla henkilön ensimmäinen tai eniten käytetty kieli. Esimerkiksi romanit pitävät äidinkielenään romanikieltä, vaikka varsinkaan nuorista ikäryhmistä kieltä ei käytä aktiivisesti kovinkaan suuri osa.

Jos lapsi joutuu opettelemaan uuden kielen, eikä voi käyttää omaa äidinkieltään esimerkiksi päivähoitossa, hänen kielellinen kehityksensä viivästyy. Vaikka lapsen kotona puhuttaisiinkin hänen äidinkieltään, niin äidinkielen kehitys saattaa olla hidasta sen vuoksi, että ympäristössä puhutaan muuta kieltä. Tämä on kielivähemmistöjen keskuudessa vaikea ongelma. Esimerkiksi saamelaislapsi, jonka kotona puhutaan saamea, käyttää alle kouluikäisenä todennäköisesti ympäristössään suomenkieltä. Tämä johtaa siihen, että äidinkielenä ollut saamenkieli unohtuu ja lapsi oppii suomenkielen, joka kuitenkin on lapselle vain 'käyttökieli', jolla esimerkiksi tunteiden ilmaiseminen on vaikeaa. Tällöin puhutaan usein ns. puolikielisydestä tai piilopuolikielisydestä.

Äidinkielen käytön mahdollisuuden merkitys korostuu aikuisten kohdalla. Jos aikuinen on käyttänyt lapsuutensa ja nuoruutensa ajan omaa äidinkieltään ja opettelee valtakielen vasta myöhemmin, tuottaa vieraan kielen käyttö vaikeuksia, vaikka sanavarasto olisikin laaja. Tämä

johtuu siitä, että aikuinen arastelee virheiden tekoa ja ei pysty ajattelemaan vieraalla kielellä. Toisin sanoen kun hän esittää ajatuksiaan vieraalla kielellä, hän ensin ajattelee omalla äidinkielellään ja kääntää ne sitten puhutuksi kieleksi vieraalle kielelle.

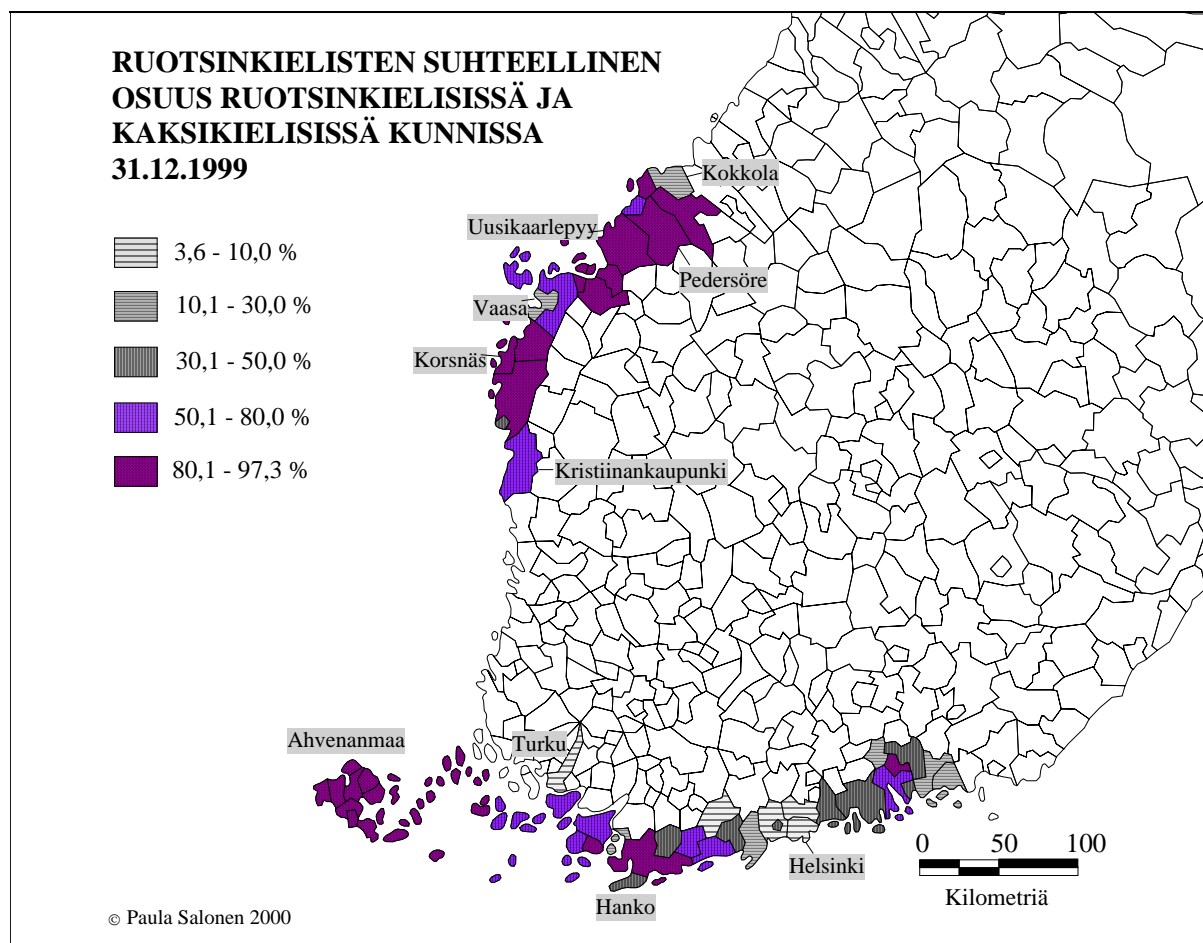
Kielellisten vähemmistöryhmien vanhuksissa on paljon sellaisia henkilöitä, jotka puhuvat vain äidinkieltään. Monet vanhukset ovat aikaisemmin käyttäneet valtakieltä, mutta iän mukanaan tuomien sairauksien myötä vieras kieli on unohtunut. Vanhukset joutuvat käyttämään muuta väestöä enemmän terveydenhuollon palveluja. Jotta vanhus tulisi ymmärretyksi ja jotta häntä voitaisiin auttaa, palvelut pitää tarjota hänen äidinkielellään.

SUOMENRUOTSALAISET

Määrä ja sijainti

Ruotsinkielisellä väestöllä on tärkeä rooli Suomen historiassa. Suomessa on ollut vuosisatojen ajan ruotsinkielistä väestöä – pysyvää asutusta manneralueella on ollut ainakin 1200-luvulta saakka. Nykyään ruotsinkielinen väestö on keskittynyt lähinnä juuri rannikkoalueelle: Uudellamaalle, Turunmaalle, Ahvenanmaalle ja Pohjanmaalle. Ahvenenmaa ja Pohjanmaa muodostavat suurimmat suomenruotsalaisten suhteelliset keskittymät. Sen sijaan absoluuttiselta määrältään suomenruotsalaisia on eniten Uudellamaalla (kuva 1). Ruotsinkielisen väestön asuinalueet ovat jo vuosisatoja pysyneet samoina, mutta kielirajat ovat paikoitellen siirtyneet melko huomattavasti. Jotta kielilakia ja kieliasetuksia voitaisiin soveltaa, määrää valtioneuvosto joka kymmenes vuosi virastopiirien ja itsehallintoalueiden kielellisen jaon; nykyinen on voimassa 1993-2002.

Äidinkielenään ruotsia puhuva väestö muodostaa nykyisin 5,66 prosenttia (292 695 hlöä 31.12.1999) Suomen väestöstä. Kaksikielisyys on nähtävissä alueellisessa kielijakaumassa: maamme kunnat ryhmitellään kielilaisissa ruotsinkielisiin, suomenkielisiin ja kaksikielisiin kuntiin. Suomen 452 kunnasta 63 on kaksikielisiä tai kokonaan ruotsinkielisiä (21 ruotsinkielistä ja 42 kaksikielistä). Kun kunnan koko väestö tai yli 50 prosenttia puhuu samaa kieltä kunta on silloin joko suomen- tai ruotsinkielinen. Jos kielivähemmistö on vähintään 8 prosenttia tai lukumäärältään 3000, kunta on kaksikielinen. Kaksikielisestä kunnasta tulee kuitenkin yksikielinen vasta, kun vähemmistö on laskenut 6 prosenttiin tai sen alle.

Kuva 1. Ruotsinkielisten suhteellinen osuus Suomessa vuoden 1999 lopussa (Lähde: Svenska Finlands folkting 2000).

Kaksikielisten kuntien ulkopuolelle jää muutama kaupunki, joissa on vireä ruotsinkielinen vähemmistö. Näitä kaupunkeja ovat esimerkiksi Tampere (995 ruotsinkielistä 31.12.1999), Kotka (590), Pori (371), Hyvinkää (257) ja Oulu (236). Kaikissa näissä kaupungeissa toimii ruotsinkielinen koulu ja sen lisäksi, että koulut keräävät oppilaista omalta alueeltaan, heitä tulee myös ympäröivistä kunnista ja kauempaa.

Ruotsinkielisten suhteellinen osuus laski jatkuvasti koko 1900-luvun siitä huolimatta, että absoluuttinen määrä lisääntyi aina 1940-luvulle saakka (taulukko 1). Tämä johtui siitä, että väestönkasvu oli suomenkielisten keskuudessa nopeampaa. Suomenruotsalaisten alhaisemman syntyvyysasteeseen on voinut jo 1900-luvun taitteen vuosikymmeninä osaltaan vaikuttaa se, että teollistuminen ja kaupungistuminen, joita usein esitetään yhtenä vaikuttajana syntyneisyyden alenemiseen, alkoivat vaikuttaa aikaisemmin voimakkaammin ruotsinkielisillä Etelä-Suomen rannikkoseuduilla kuin sisäosissa maata.

Vuosi	Absoluuttinen määrä	Suhteellinen määrä (%)
1880	294 900	14.3
1890	322 600	13.6
1900	349 700	12.9
1910	339 000	11.6
1920	341 000	11.0
1930	342 900	10.1
1940	354 000	9.6
1950	348 300	8.6
1960	330 500	7.4
1970	303 400	6.6
1980	300 500	6.3
1990	296 700	5.9
1999	292 700	5.7
2002-2006	291 465 (-)	
2007-2011	290 888 (-)	
2012-2016	291 148 (+)	
2017-2021	292 177 (+)	
2022-2026	293 245 (+)	
2027-2031	293 501 (+)	

Taulukko 1. Ruotsinkielisen väestön absoluuttinen ja suhteellinen osuus väestöstä 1880-1999 sekä arvioitu väestönkehitys vuoteen 2031 saakka. (Lähde: Finnäs 1995, 1998 ja Tilastokeskuksen www-sivut)

Ruotsinkielisen väestömäärän suuntaukseen erityisesti vuoden 1950 jälkeen vaikuttaneita tekijöitä ovat olleet voimakas maastamuutto sekä alhainen syntyvyys ja korkea kuolleisuus (jälkimmäiset johtuen erityisesti väestön vanhempien ikäluokkien suuresta osuudesta), jolloin väestön luonnollinen lisäys muuttotappion ohella on ollut negatiivinen. Merkittävin väestönosaa vähentävä tekijä on ollut siirtolaisuus, joka on suuntautunut lähinnä Ruotsiin. Muuttojen vaikutukset ovat olleet pitkäaikaisia, sillä suuri osa muuttaneista on ollut nuoria ja myös heidän lapset ovat pois Suomen väestöstä. Erityisen voimakasta koko Suomen väestön osalta muutto Ruotsiin oli toisen maailmansodan jälkeen 1950- ja 1960-luvuilla, jolloin nettotappio koko Suomen väestöstä oli yhteensä jopa 250 000 henkeä.

Vaikka ruotsinkielisen väestönosan suhteellinen määrä on ollut jatkuvasti laskussa, syntyvyys on kasvanut etenkin viime vuosina. Suomenruotsalaisten kansankäräjien teettämien tilastojen perusteella syntyvyys kaksikielisellä ja ruotsinkielisellä alueella on ollut suurempaa kuin kymmeneen vuosiin. 0-4-vuotiaita lapsia oli vuoden 1996 lopussa 18 284 henkilöä. Seuraava edellä mainittua ikäluokkaa suurempi ikäluokka löytyy vasta 40–44-vuotiaista: heitä oli vuonna 1996 19 662 henkilöä. Neljäänkymmeneen vuoteen suurin syntyvyys tulee näkymään ensin ruotsinkielisen terveydenhoidon kasvavana tarpeena sekä päivähoitopaikkojen ja koulujen ruotsinkielisten oppilaiden määrän kasvuna. Syntyvyyden kasvu saa pitemmällä aikavälillä aikaan koko ruotsinkielisen väestön ainakin absoluuttisen osuuden lisääntymisen (taulukko 1). Laskelmien mukaan ruotsinkielinen väestö alkaa lisääntymään vuoden 2012 jälkeen – eli aivan pian.

Väestönkehityksen yhteiskunnallisten vaikutusten kannalta on kokonaisväkiluvun kehitys ehkä vähemmän tärkeä tekijä kuin juuri muutokset eri ikäryhmien, kuten kouluikäisten, täysi-ikäisten tai vanhusten, määrissä. Nopeilla muutoksilla on vaikutuksia yhteiskunnan toimintaan (esim. koulut, työttömyys). Erityisen tärkeänä väestön ikärakenteen piirteenä on työikäisten määrän suhde huollettavien lasten ja vanhusten määrään.

Kielikysymys

Suomen valtion ja suomalaisen yhteiskunnan yhtenäisyyden ja kulttuurisen lujittamisen tarve oli suuri itsenäistymisen jälkeen. Suomessa oli aiemmin esiintynyt suomenruotsalaisten separatistisia pyrkimyksiä Ahvenanmaalla ja niiden ilmenemistä myös erityisesti Pohjanmaalla pelättiin. Itsehallinnollisia ruotsinkielisiä alueita ei kuitenkaan perustettu muualle. Sen sijaan Suomi sai kielilainsäädännön, joka kansainvälisesti katsoen turvaa erittäin hyvin kielellisen vähemmistön aseman.

Asetetulla lainsäädännöllä haluttiin turvata ruotsin kielen asema ja säilyttää ruotsinkieliset alueet. Itsenäisen tasavallan hallitusmuodossa (1919) määriteltiin ensimmäisen kerran kansallisuuksien väliset suhteet. Uusi perustuslaki sanoo kieliasista seuraavaa:

- *suomi ja ruotsi ovat maan kansalliskielet*
- *jokaisella on oikeus tuomioistuimessa ja muiden viranomaisten kanssa asioidessaan käyttää omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia*
- *julkisen vallan tulee huolehtia kummankin kieliryhmän sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista samanlaisten perusteiden mukaisesti*

Perustuslaki sisältää ainoastaan yleisiä säännöksiä maan kahden kielen asemasta, kun taas vuoden 1922 kielilaisissa on säädetty yksityiskohtaisemmin kielilain soveltamisesta. Kielilakiin liittyy myös asetus sen täytäntöönpanosta. Kielilakia sovelletaan tuomioistuimiin ja valtion viranomaisiin, kuntiin ja kuntayhtymiin sekä evankelis-luterilaisen kirkon seurakuntiin. Kielilakia ei sovelleta yksikielisesti ruotsinkielisellä Ahvenanmaalla. Kielilain säännökset koskevat lähinnä muodollista, kirjallista asiointia, eikä siinä juurikaan käsitellä kansalaisten oikeutta muuhun palveluun ja tietoon hänen omalla kielellään. Ruotsinkielen käyttöä ja ruotsinkielisten oikeuksia koskeva lainsäädäntö on koottu liitteelle 1 kohtiin 'Kieltä koskeva yleinen lainsäädäntö', 'Sosiaalihuoltoa koskeva lainsäädäntö' sekä 'Terveydenhoitoa koskeva lainsäädäntö'.

Viranomaistoiminta valtio- ja kuntatasolla sekä edunvalvonta

Valtionosuudet

Valtio tulee taloudellisesti kuntia vastaan kaksikielisten palveluiden tarjoamisessa sekä yleisessä valtionosuudessa että peruskoulutoimen valtionosuudessa. Kaksikieliset kunnat saavat 10 prosentin korotuksen yleisessä valtionosuudessa palvelujen järjestämiseen molemmilla kielillä. Peruskoulutoimessa kaksikieliset kunnat saavat jokaista ruotsinkielistä oppilasta kohden 10 prosentin korotuksen. Kaksikielisille kunnille sekä suomen- että ruotsinkielisten palvelujen turvaaminen onkin vuositasolla iso menoerä, eivätkä korotukset valtionosuuksissa riitä kattamaan kuluja.

Lääninhallitukset

Lääninhallitukset tuottavat valtionhallinnon palveluja kuntien, niiden asukkaiden ja muiden toimijoiden tarpeisiin. Ne edistävät, arvioivat ja valvovat läänien elinolojen kehitystä, asukkaiden hyvinvointia ja perusoikeuksien toteutumista. Lääninhallitukset järjestävät myös toimialueensa kunnille koulutusta.

Tarkasteltaessa lääninhallitusten sosiaali- ja terveystieteiden vuoden 2000 koulutuskalentereita kaksikielisillä alueilla esiin nousee selkeä epäkohta ruotsinkielisen koulutuksen järjestämisessä kuntien henkilöstölle. Esimerkiksi Vaasan lääninhallituksen sosiaali- ja terveystieteiden järjesti 32 suomenkielistä koulutustapahtumaa. Ruotsinkielisiä koulutustilaisuuksia oli kolme, joista kaksi oli kaksikielisiä tilaisuuksia. Ruotsinkielisen koulutuksen vähäinen määrä vaikuttaa alimitoitetulta siihen nähden, että Länsi-Suomen lääninhallituksen Vaasan alueellisen palveluyksikön toimialueella on sekä ruotsinkielisiä kuntia että kaksikielisiä kuntia, joiden enemmistökielenä on ruotsi. Nämä kunnat jäävät selvästi huonompaan asemaan suomenkielisiin kuntiin verrattuna.

Länsi-Suomen lääninhallituksen Vaasan alueellinen palveluyksikkö on perinteisesti järjestänyt ruotsin- ja kaksikielisten kuntien sosiaalitoimistojen johdolle säännöllisiä tapaamisia. Näitä työhajausrenkaina pidettyjä tapaamisia ei järjestetä erikseen ruotsinkielisille viranhaltijoille esimerkiksi Turun lääninhallituksessa, vaan siellä kokoonnutaan yhdessä.

Länsi-Suomen lääninhallituksen Turun alueellisen palveluyksikön sosiaali- ja terveystieteiden koulutustilanne on suhteellisesti hieman parempi Vaasaan verrattuna, mutta kokonaisuudessaan sekin on huono. Turussa suomenkielisiä koulutustilaisuuksia järjestettiin vuonna 2000 19 ja ruotsinkielisiä kaksi. Koko Länsi-Suomen lääninhallituksen kattavia koulutuksia järjestettiin viisi suomenkielellä ja kaksi ruotsinkielellä. Tilanne Länsi-Suomen lääninhallituksen tasolla on siten parempi kuin yksittäisissä toimipisteissä.

Etelä-Suomen lääninhallituksen sosiaali- ja terveystieteiden ruotsinkielisen koulutuksen osalta tilanne on huono: syksyllä 2000 ei järjestetty yhtään koulutustilaisuutta. Sivistysosastolla ei tilanne ole juuri sen parempi, sillä ruotsinkielisiä koulutustilaisuuksia oli vain joka kymmenes.

Joissakin valtionhallinnon eri organisaatioissa on alettu kiinnittää enemmän huomiota ruotsinkielisen väestön palveluihin. Esimerkiksi työministeriössä on toiminut jo kauan ruotsinkielinen kehittämissyhmä. Myös TE-keskukset ovat kartoittaneet ruotsinkielistä suulista, kirjallista ja sähköistä asiakaspalvelua.

Työministeriön ruotsinkielinen kehittämissyhmä

Työministeriön ruotsinkielinen kehittämissyhmä on toiminut jo ainakin 20 vuotta vaihtelevalla aktiivisuudella. Nykyisin se kokoontuu neljä kertaa vuodessa. Ryhmässä on edustettuina kaksikieliset TE-keskukset sekä laajalti sidosryhmiä, kuten esimerkiksi Folktinget ja maanviljelijöitä. Kehittämissyhmä käsittelee laajempia yhteistyökysymyksiä siitä, kuinka ruotsinkieliset yhteistyökumppanit otetaan huomioon työministeriön palveluissa. Kehittämissyhmän tehtävänä on varmistaa, että asiakas saa ruotsiksi kaiken mitä TM tuottaa.

Ruotsinkielinen asiakaspalvelu TE-keskuksissa

Ruotsinkielisten palvelujen työryhmän aloitteesta perustetun projektin Kundservice på svenska (1998-1999) tarkoituksena oli kartoittaa ja kehittää ruotsinkielistä suullista, kirjallista ja sähköistä asiakaspalvelua kaksikielisissä TE-keskuksissa, tutkia ruotsinkielisen asiakaspalvelun tarvetta ja tarjontaa sekä selvittää miten palvelua voidaan kehittää. Projektin toimesta tehtiin myös käännöksiä TE-keskusten painotuotteisiin.

Kaksikieliset TE-keskukset (Uusimaa, Varsinais-Suomi ja Pohjanmaa) palvelevat aluetta, jossa asuu 261 689 ruotsinkielistä. Selvityksen mukaan Suomen kaksikielisten TE-keskusten ruotsinkielisessä palvelussa on puutteita. Vertailtaessa TE-keskusten ruotsinkielisen henkilökunnan suhteellista osuutta koko alueen ruotsinkieliseen väestöön havaitaan, että palvelun tarjonta ja kysyntä on hyvin tasapainossa (taulukko 2).

TE-keskus	Ruotsinkielinen henkilöstö	Ruotsinkielinen väestö
Uusimaa	10 %	10 %
Varsinais-Suomi	9 %	5,9 %
Pohjanmaa	50 %	40,1 %

Taulukko 2. Kaksikielisten TE-keskusten ruotsinkielisen henkilöstön suhde alueensa ruotsinkieliseen väestöön.

Ruotsinkielinen asiakas päättää suhteellisen usein asioida suomeksi Uudellamaalla ja Varsinais-Suomessa. Asiakas, jolla ei ole aikaa ja energiaa, ei testaa ruotsinkielisen palvelun toimivuutta vaan puhuu heti alusta alkaen suomea saadakseen asiansa hoidettua. Se, että ruotsinkieliset asiakkaat valitsevat kommunikointikielekseen suomen johtaa siihen käsitykseen, että TE-keskuksen asiakkaista hyvin vähän on ruotsinkielisiä ja ruotsinkielisen taitoa tarvitaan näin ollen vähän.

Pohjanmaan TE-keskuksessa, varsinkin Vaasassa, kaksikielisyys on elävää ja luonnollista. Ruotsinkielisen suullisen asiakaspalvelun tarjontaa kartoitettaessa ilmeni, että muun muassa ruotsinkielisen tarve on suurempi, tiedot parempia ja kielivaikeudet pienempiä Pohjanmaalla. Tutkimus osoitti myös sen, että asiakastyytyväisyys on Pohjanmaalla suurempi.

Ongelmaksi on koettu myös ruotsinkielisen kirjallisen materiaalin saatavuus. Jopa TE-keskusten yhteistyökumppanit ovat arvostelleet ruotsinkielisen materiaalin viipymistä. Tosi asia on, että suomenkielistä materiaalia lähetetään tietoisesti ruotsinkielisille asiakkaille, kun ruotsinkielinen materiaali puuttuu tai virkamies ei itse ehdi tai pysty sitä kääntämään. Joissakin tapauksissa TE-keskuksen henkilökunta on väittänyt, ettei tiettyä aineistoa ole ruotsiksi. Selvittelyn jälkeen on kuitenkin voitu todeta, että kyseinen materiaali on olemassa ruotsiksi. Syinä tällaisiin tilanteisiin voivat olla kommunikaatiokatkokset ministeriöiden ja TE-keskusten välillä, pieni kysyntä tai TE-keskuksen henkilöstön muistamattomuus ja välinpitämättömyys.

Marraskuussa julkaistu tutkimusraportti (Svenskan i Finland. Ett språk i kläm? Svenska Handelshögskolan i Helsingfors) osoittaa että ruotsinkielisiltä opiskelijoilta on hävinnyt tuntuma ruotsin kieleen ja että ruotsin kieli Suomessa hälyttävällä tavalla on anemisoitumassa. Tämä johtuu tutkimuksen mukaan hyvän kirjoitetun ja puhutun ruotsin kielen puutteesta. Tutkimuksessa korostetaan hyvien kielimallien merkitystä, sekä täysin ruotsinkielisten yhteyksien ja ympäristöjen stimuloimista. Tiedotusvälineissä käytetyn kielen merkitys korostuu myös raportissa.

Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset olivat myös havainneet vakavia puutteita ruotsinkielisissä käänöksissä sekä idiomaattisten sanontojen tulkinnoissa.

Suomen Kuntaliitto

Suomen Kuntaliiton ruotsinkielisen verkoston tavoitteena on antaa ruotsinkielisille asukkaille hyvät elinehdot luomalla edellytykset demokratialle, tasa-arvolle ja kestävän tulevaisuuden kehitykselle. Toteuttaakseen nämä tavoitteet, ruotsinkielisen verkoston jäsenet antavat palvelua, joka on lähtöisin kuntien ja kuntayhtymien tarpeesta.

Suomen Kuntaliitossa toimii ruotsinkielinen sihteeristö. Se huolehtii muun muassa kaksikielisten ja ruotsinkielisten kuntien ja kuntayhtymien neuvonnasta ja koulutuksen järjestämisestä. Se järjestää vuosittain noin 50 eri kurssia ja konferenssia kunnissa. Sihteeristö tuottaa myös ruotsinkielisiä julkaisuja, Finlands kommuntidning -lehteä ja muuta informaatiota kuntien viranomaisille. Sihteeristö palvelee myös Ahvenanmaan kuntia.

Ruotsinkielinen valtuuskunta kokoontuu muutamia kertoja vuodessa. Sihteeristö valmistelee ja koordinoi tapaamisia yhdessä ruotsinkielisen verkoston henkilöiden kanssa. Valtuuskunta käsittelee ja antaa lausuntoja kysymyksissä, jotka koskevat erityisesti ruotsinkielisiä ja kaksikielisiä kuntia.

Kuntien kielisäännökset/-määräykset

Kuntien ja kuntayhtymien velvollisuutena on turvata molempien kieliryhmien sivistykselliset ja yhteiskunnalliset tarpeet yhtäläisin perustein. Kielilain rajoissa kaksikielisillä kunnilla on ollut varsin vapaat kädet päättää menettelystään kieliasioissa. Kielitaitolaki ei koske kunnan virkailijoita. Sitä vastoin kunnat ovat velvollisia huolehtimaan siitä, että niillä on palveluksessaan sellaisen kielitaidon omaavaa henkilöstöä, että kielilain säännökset tulevat noudatetuiksi.

Uudistetussa kuntalaissa vuodelta 1995 säädetään, että kaksikielisen kunnan on annettava erikielisille asukkailleen palvelua yhtäläisillä perusteilla. Kunnan tulee kirjata tarkemmat säännöt palvelujen järjestämisestä ohjesääntönsä. Suomen Kuntaliitto suosittaa, että kuntien tulee sisällyttää ohjeisiinsa säännöksiä molempien kieliryhmien tarpeiden tasa-arvoisesta huomioimisesta kunnan hallinnossa ja toiminnassa mukaan lukien kunnallinen tiedotus. Tämä tarkoittaa muun muassa kuntalaisten oikeutta saada omakielistä palvelua kaikilla kunnan toimialueilla.

Kaksikielisillä kunnilla onkin sisällytettynä kunnan johtosääntöön omat kielimääräykset tai – säännökset koskien viran- ja toimenhaltijoita. Niillä pyritään turvaamaan yhtäläinen palvelu molempien kieliryhmien edustajille.

Kokkolassa, jossa ruotsinkielisiä on hieman alle 20 prosenttia, on kaupungin kielimääräykset vuodelta 1976. Niissä sanotaan, että jokaisen pääasiassa yleisöpalvelua tai tähän rinnastettavia tehtäviä suorittavan palveluelimen tai vastaavan on sujuvasti kyettävä palvelemaan sekä suomen- että ruotsinkielisiä asukkaita näiden omalla äidinkielellään. Viran- tai toimenhaltijoilta, joiden tehtävien menestyksellinen hoito edellyttää sekä suomen- että ruotsinkielen taitoa, vaaditaan, että he joko kielitodistuksella tai muulla tavoin kykenevät osoittamaan tulevansa toimeen molemmilla kotimaisilla kielillä. Ruotsinkielen hyvä suullinen ja kirjallinen taito vaaditaan joiltakin johtavassa asemassa olevilta viranhaltijoilta. Kielitaidon toteaa kaikissa tapauksissa se viranomaisena, jonka tehtäviin kuuluu viran- tai toimenhaltijan valitseminen. Erityisistä syistä voidaan myöntää erivapaus tai lievennys vaadittavasta kielitaidosta.

Helsingissä kielitaitosääntö on vuodelta 1976 ja siinä sanotaan, että lainsäädännössä tarkoitetun kielellisen palvelutason ylläpitämiseksi asianomaisen viranomaisen on huolehdittava siitä, että viraston tai laitoksen henkilökuntaan kuuluu kielilain edellyttämällä tavalla suomen- ja ruotsinkieltä osaavia henkilöitä. Säännössä sanotaan, että lääkäriltä, ylihoitajalta, apulaisylihoitajalta ja sosiaalihoitajalta vaaditaan vähintään ruotsinkielen tyydyttävä suullinen taito. Mutta milloin erityisen painavat syyt niin vaativat, voidaan myöntää erivapaus tai lievennys kielitaitovaatimukseen.

Espoon kaupungin kielitaitosääntö tuli uusittuna voimaan vuonna 1990. Se on sisällöltään samanlainen kuin Helsingin kaupungin kielitaitosääntö, eli kunkin viraston tai laitoksen on pidettävä huolta siitä, että pääasiallisesti yleisöpalvelua tai tähän rinnastettavia tehtäviä suorittava toimintayksikkö tai sen osa kykenee palvelemaan sekä suomen- että ruotsinkielisiä asiakkaita näiden omalla äidinkielellä. Tiettyjen virkojen ja toimien osalla on erikseen säädetty niiden kielitaitovaatimuksista. Kielitaito on pystyttävä osoittamaan kielitodistuksella, yliopiston tai korkeakoulun tutkintotodistuksella, ylioppilastutkintotodistuksella tai keskiasteen ammatillisen oppilaitoksen päästötodistuksella. Ylempi viranhaltija tai toimielin voi myöntää erivapauden tai lievennyksen kielitaitosääntöön.

Kielilisiä

Kuntien työntekijöille maksetaan kaksikielisillä alueilla kielilisiä, mikäli työntekijä joutuu käyttämään ruotsinkieltä tehtävissään joko suullisesti, kirjallisesti tai sekä että. Kielilisälle ei ole olemassa mitään yleislinjaa, vaan jokainen kunta saa itse määrätä sen suuruuden ja myöntämisperusteet. Esimerkiksi Kokkolassa kielilisiä on 70-160 mk kuukaudessa. Se määräytyy siten, että kirjallisesti työssään ruotsia käyttävä saa 70 mk, suullisesti käyttävä saa 90 mk ja sekä kirjallista että suullista kielitaitoa vaativissa tehtävissä oleva henkilö saa 160 mk kuukaudessa. Työntekijä anoo kielilisän kunnalta, ja sen saaminen vaatii kielitodistuksen sekä lähimmän esimiehen todistuksen siitä, että henkilön tehtävät vaativat ruotsinkielen käyttöä.

Tammisaarella viran ja toimenhaltijat, jotka joutuvat käyttämään suomenkieltä työssään, saavat kielilisän. Kielilisän saaminen vaatii kielitodistuksen ja esimiehen vahvistuksen siitä, että alainen joutuu käyttämään työssään suomenkieltä. Kielilisän markkamäärä on sidottu työ sopimukseen.

Porvoossa ruotsinkieltä työssään käyttävät viran- tai toimenhaltijat saavat myös kielilisän. Sen saamiseen vaaditaan kielitodistus. Hyvästä ruotsinkielen taidosta maksetaan 90 mk kuukaudessa ja tyydyttävästä ruotsinkielen taidosta 70 mk.

Turussa kielilisiä maksetaan noin 10 prosentille kaupungin työntekijöistä. Hyvästä suullisesta ruotsinkielen taidosta saa 70 mk kuukaudessa, hyvästä suullisesta ja kirjallisesta taidosta 90 mk ja täydellisestä kielitaidosta 120 mk kuukaudessa. Tyydyttävästä kielitaidosta ei makseta mitään. Turun kaupunki vaatii valtion kielitutkintolautakunnan kielitodistuksen.

Vähemmistökielen lautakunnat sairaanhoitopiireissä

Erikoissairaanhoitolain mukaan kaksikielisiä tai erikielisiä kuntia käsittävässä sairaanhoitopiirissä on oltava lautakunta kielellistä vähemmistöä varten. Tällaisia sairaanhoitopiirejä ovat Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri, Vaasan sairaanhoitopiiri, Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiiri sekä Varsinais-Suomen sairaanhoitopiiri. Näistä Vaasan sairaanhoitopiiri on ruotsinkielinen, joten siellä on suomenkielen vähemmistökielen lautakunta.

Sairaanhoitopiirien vähemmistökielisten lautakuntien omissa hallinto- ja johtosäännöissä on säädetty niitä koskevien tehtävien sisällöstä. Yleisesti lautakuntien tehtävänä on huolehtia siitä, että potilas saa sairaanhoitopiirissä erikoissairaanhoidon palveluja omalla äidinkielellään, suomeksi tai ruotsiksi.

Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri

Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin vähemmistökielisen lautakunnan tehtävänä on ruotsinkielisen hoitoympäristön edistäminen. Tätä tarkoitusta varten lautakunnan on tarkistettava, että vähemmistökielisen väestön erikoissairaanhoidon mukainen oikeus saada hoitoa ja asioida äidinkielellään turvataan. Se myös käsittelee ruotsinkielellä annettavan lääketieteellisen tai muun terveydenhuoltoalan opetuksen ja tutkimuksen edellytysten turvaamiseen liittyviä asioita sekä antaa niitä koskevia lausuntoja sairaanhoitopiirin hallitukselle ja tekee niitä koskevia ehdotuksia. Lautakunta myös seuraa henkilöstön vähemmistökielen taitoa sekä tekee tätä koskevia ehdotuksia ja valvoo kielitaitovaatimusten noudattamista. Lautakunnan on myös toimitettava hallitukselle toimintakertomus sekä annettava toiminta- ja taloussuunnitelmaehdotuksensa.

Vähemmistökielisillä sairaanhoitoalueilla on vähemmistökielisen lautakunnan alaisuudessa vähemmistökieliset jaostot. Niiden tehtävänä on paikallisesti seurata vähemmistökielisen väestönosan oikeutta saada hoitoa äidinkielellään ja käsitellä omalta osaltaan terveydenhuoltohenkilökunnan vähemmistökielen opetusta.

HUS-piirin ruotsinkielistä lautakuntaa voidaan pitää hyvänä esimerkkinä vähemmistökielisen lautakunnan aktiivisesta ja tavoitteellisesta toiminnasta. Lautakunnan toiminnan vaikutuksesta HUS-piiri järjestää säännöllisesti henkilökunnalle ruotsinkielisen koulutusta. Kurssit kuuluvat HUS-piirin koulutusohjelmaan ja rahoitus koulutukseen tulee keskitetysti sairaanhoitopiiristä. Henkilökunta saa käydä koulutuksessa työaikana. Ruotsinkielinen lautakunta on aloittamassa vuoden 2001 alussa tutkimuksen, jolla tullaan kartoittamaan kaikkien HUS-piirin sairaaloiden kyky hoitaa ruotsinkielisiä asiakkaita. Tutkimus tehdään sekä potilaiden että henkilökunnan kyselyihin pohjautuen. Tutkimuksella pyritään etsimään ne kapeikot hoidossa, jotka vaikuttavat omakielisen palvelun saamiseen. Ongelmakohtiin tullaan tarttumaan heti tutkimuksen valmistuttua. Ruotsinkielinen lautakunta tekee paljon yhteistyötä myös Helsingin yliopiston lääketieteellisen tiedekunnan kanssa tarkoituksenaan parantaa lääkäreiden ruotsinkielistä koulutusta. Yhteistyötä tehdään tiiviisti myös Arcadan kanssa ruotsinkielisen koulutuksen kehittämisessä. Lautakunta kirjoittaa lisäksi aktiivisesti sisäisessä lehdessä ja toiminta on vaikuttanut siihen, että lehdessä olevat avoimet työpaikat ilmoitetaan aiemmasta poiketen nykyisin myös ruotsinkielellä. Lautakunta on myös onnistunut saamaan vuoden 2001 budjettiin 130 000 markan ylimääräisen osoituksen käännöstyöhön.

Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiiri

Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin vähemmistökielisen lautakunnan tehtävänä on kehittää ja koordinoita ruotsinkielisen vähemmistön erikoissairaanhoidon ja hoitohenkilökunnan ruotsinkielisen opetusta. Näitä tehtäviä varten tulee lautakunnan noudattaa ja edistää ruotsinkielisen väestön oikeuksia, jotka on säädetty erikoissairaanhoidolaissa. Lautakunnan tulee myös noudattaa ja edistää kielitaitoisen hoitohenkilökunnan koulutusta ja tehdä yhteistyötä eri viranomaisten ja organisaatioiden kanssa edistämään tasapainoa kielitaitoisen hoitohenkilökunnan tarjonnan ja kysynnän välillä.

Ruotsinkielinen lautakunta on järjestänyt viimeksi vuosina 1998 ja 1999 Svenska Kulturfondenin 40 000 markan avustuksella kielikoulutusta lääkäreille, hoitohenkilökunnalle sekä muulle sairaalan henkilökunnalle. Koulutus kesti muutaman kuukauden ja sitä oli muutama tunti viikossa. Koulutus ajoittui osittain työ- ja osittain vapaa-ajalle. Koulutus on saanut poikkeuksetta hyvää palautetta henkilökunnalta.

Ruotsinkielisen lautakunnan tulee myös antaa lausuntoja valituksista, jotka koskevat potilaan oikeuksia saada omakielistä palvelua. Sen tulee myöskin valvoa, että kielitaitoista henkilöstöä on palveluyksiköissä, poliklinikoilla ja osastoilla. Lautakunta on viestittänyt myös Kokkolan sosiaali- ja terveysalan oppilaitokselle siitä, että sen tulisi huomioida opetuksessaan paremmin ruotsinkieliset opiskelijat.

Varsinais-Suomen sairaanhoitopiiri

Varsinais-Suomen sairaanhoitopiiri on perussopimuksessa määrätty huolehtimaan ruotsinkielisen väestön erikoissairaanhoidon järjestämisestä ja ruotsinkielisen terveydenhoitokoulutuksen kehittämiseksi ja yhteensovittamiseksi. Lautakunnassa on yhdeksän jäsentä. Lautakunnan toiminnasta ei ole yksityiskohtaisempia kirjallisia säännöksiä tai suosituksia.

Suomenruotsalaiset kansankäräjät – Svenska Finlands Folkting

Suomenruotsalaiset kansankäräjät perustettiin vuonna 1919. Käräjät valvoo ruotsinkielisten asemaa Suomessa ja vaikuttaa toimivan kaksikielisyyden hyväksi, työskentelee ruotsinkielisen väestön kulttuuristen tarpeiden tyydyttämisen hyväksi sekä valvoo sitä, että ruotsinkieliset saavat saman valtiollisen ja kunnallisen informaation kuin suomenkielinen väestö.

Suomenruotsalaiset kansankäräjät katsoo tiedottamisen olevan välttämätön perusta, jolle muu toiminta rakennetaan. Nykyisin käräjien kokonaistehtävänä on luoda mahdollisimman syvä vuoropuhelu kielirajojen yli maan toisen kansalliskielten, ruotsin, merkityksestä. Käräjät valvoo myös omia valtuuskuntiaan koulutuksessa, hallinnossa ja väestöpolitiikassa ruotsinkielisen väestön tarpeiden suhteen, muun muassa antamalla lausuntoja ajankohtaisista la- kiehdotuksista. Käräjät julkaisee myös raportteja ja harjoittaa kielisuojoitointia.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa toimiva seitsemänjäseninen ruotsinkielienlautakunta ottaa kantaa etenkin ruotsin kieltä koskeviin periaatteellisiin kysymyksiin. Se harjoittaa tutkimusta, laatii sanakirjoja sekä antaa suosituksia ja neuvontaa kielenkäytöstä.

Joukkoviestintä ja tiedotus

Päivittäin ilmestyvien ruotsinkielisten sanomalehtien määrä on Suomessa suurempi kuin millään muulla kielellisellä vähemmistöryhmällä maailmassa. Päivittäin ilmestyy noin 15 ruotsinkielistä sanomalehteä. Sanomalehtien lisäksi ilmestyy n. 150 aikakauslehteä.

Yleisradiolla on kaksi ruotsinkielistä radiokanavaa: Radio Vega, jolla on myös alueellisia ruotsinkielisiä toimituksia, ja Radio Extrem. Televisiolähetykset Ruotsista on saatavilla suuressa osassa ruotsinkielistä Suomea. Finlands Svenska Televisionilla on lisäksi kymmenesosa koko kansallisesta television lähetyksistä.

Kaksikielisissä kunnissa ja kaksikielisillä valtion virka-alueilla pätee yleinen, varsinainen kaksikielisyyys, jonka mukaisesti koko väestölle annettavat ilmoitukset on laadittava molemmilla kielillä. Kuulutusten ja tiedonantojen lisäksi myös esimerkiksi opasteiden ja tienviittojen on oltava kaksikielisiä. Varsinaisen kaksikielisyyden toteutumista lääni- ja kuntatasolla selvitettiin kirjallisilla kyselyillä kaikkiin lääninhallituksen toimipisteisiin sekä haastatteluilla muutamiin kuntiin.

Lääninhallitusten kysely tehtiin sosiaali- ja terveystoimistoille, mutta siinä kysyttiin asiakirjojen ym. kääntämisen osalta koko toimipisteen tilannetta. Vain Länsi- ja Etelä-Suomen lääninhallitukset tiedottavat sekä suomeksi että ruotsiksi. Etelä-Suomen lääninhallitukselta ei tullut yhdeltäkään toimipisteeltä vastausta kyselyyn, mutta puhelimitse tiedustellen selvisi, että Helsingin ja Kouvolan toimipisteet tiedottavat ja kääntävät asiakirjoja molemmille kielille. Kaikki lomakkeet, päätökset, tiedotteet ym. käännetään myös ruotsiksi. Käännökset ilmestyvät yleensä yhtä aikaa suomenkielisen aineiston kanssa. Kiireisinä aikoina tilataan käännösapua talon ulkopuolelta.

Länsi-Suomen lääninhallituksen toimipisteistä nykyään vain Turku hoitaa tiedottamisen molemmilla kielillä. Kaikki Länsi-Suomen lääninhallituksen alueen kaksikielisiin kuntiin menevät asiakirjat, lomakkeet ja tiedotteet toimitetaan molemmilla kielillä. Pelkästään suomenkielillä annettavasta koulutuksesta ja joillekin suppeille ryhmille tarkoitettua materiaalista ei toimiteta käännöksiä. Ruotsinkielinen materiaali julkaistaan tavallisesti yhtä aikaa suomenkielisen kanssa, mutta kiireellisissä asioissa viive voi olla muutamia päiviä. Käännöstyötä teetetään jonkin verran myös yrityksillä, koska käännettävää on runsaasti.

Kunnista yhteyttä otettiin Kokkolaan, Vaasaan, Helsinkiin, Tammisaareen ja Porvooseen. Kokkolassa pääosin kaikki kaupungin omien virastojen ulkopuolelle menevät asiakirjat, tiedotteet, ilmoitukset ym. tehdään kahdella kielellä. Keskusviraston materiaalin kääntämisestä vastaa kaksi kääntäjää. Tavallisesti viivettä ei ole suomenkielisten ja ruotsinkielisten materiaalien ilmestymisessä. Kiireellisissä käännöksissä viive voi olla muutamia päiviä. Joskus kaupunki laittaa kirjeitä vain suomenkielillä myös ruotsinkielisiin kouluihin. Asiasta onkin tullut kouluilta huomautuksia.

Kaupungin eri osastot vastaavat pääosin itse tiedotteidensa ym. kääntämisestä ja aina ne eivät käännä kaikkea ruotsiksi. Syynä siihen on pätevän henkilökunnan puute. Kääntäjien mukaan ihanteellisin tilanne olisi, jos kääntämisen hoitaisi henkilö, joka on perillä käännöksen sisällöstä. Etenkin teknisen sanaston kääntäminen on vaikeaa asiaan perehtymättömille. Tilannetta kuitenkin helpottaa se, että eri osastoilla on yleensä kaksikielistä henkilökuntaa, joka voi avustaa kääntäjää. Eri alojen kattavat sanakirjat olisivat myös avuksi.

Vaasassa kielenkääntäjät kääntävät valtuuston kaikki asiakirjat ja hallituksen asiakirjoista esityslistan, pöytäkirjan ja osan liitteistä. Lautakunnat hoitavat itse esityslistojensa kääntämisen. Kuntalaisille pyritään laittamaan molemmilla kielillä kaikki tiedotteet, ilmoitukset, kuulutukset ym. Valituksia tulee silloin tällöin. Ruotsinkielisissä selvityksissä ja raporteissa saattaa olla muutamien kuukausienkin viive. Monesti toimeksiantajat eivät ajattele, että asiakirjat pitäisi toimittaa ajoissa kääntäjille. Näin välttyttäisiin viiveiltä.

Helsingissä keskusviraston asiakirjat kääntää kielenkääntäjä. Yleisesti voidaan sanoa, että asiakirjoista valtuuston asiakirjat sekä talousarvio käännetään ruotsiksi. Sen sijaan kaupungin hallituksen asiakirjoja ei pääsääntöisesti käännetä. Kuntalaisille tarkoitettut tiedotteet ym. eivät ilmesty aina molemmilla kielillä. Osastot hoitavat kääntämisen Helsingissäkin itse, ja aina he eivät tule edes ajatelleeksi kääntämistä. Lisäksi käännöksissä on jonkin verran virheitä. Ruotsinkieliset kuntalaiset ovat huomautelleet käännöksien puuttumisesta ja virheellisyyksistä.

Ruotsinkielenkääntäjän mukaan nykyisin on vallalla trendi, joka suosii kääntämistä englanniksi ruotsin kustannuksella.

Tammisaassa on ruotsinkielisiä 82,5 prosenttia, joten siellä kaikki kaupungin asiakirjat, tiedotteet ja ilmoitukset toimitetaan ruotsinkielellä. Tammisaassa on sen sijaan suomenkielengkääntäjä, joka kääntää osan asiakirjoista. Kaupunginvaltuuston ja –hallituksen esityslistoja ja pöytäkirjoja ei käännetä suomeksi. Suomeksi käännetään lähinnä kuntalaisille menevät kuulutukset ja ilmoitukset.

Porvoossa asukkaista 34,4 prosenttia on ruotsinkielisiä. Siellä toimii viisi ruotsinkielenkääntäjää, jotka kääntävät lähestulkoon kaiken kaupungin kirjallisen materiaalin ruotsiksi. Kaikki kaupunginhallituksen esityslistat ja pöytäkirjat sekä liitteistä valtaosa käännetään ruotsiksi. Samoin kaikki kuntalaisille menevät tiedotteet, ilmoitukset ja kuulutukset lähtevät kaksikielisenä. Kielenkääntäjät kääntävät myös kaupungin kaikkien osastojen, esimerkiksi sosiaali- ja terveystoimen materiaalin ruotsiksi. Viivettä ei ole suomenkieliseen materiaaliin nähden, koska ne laitetaan aina yhtä aikaa jakeluun.

Terveydenhoito

Suomen lainsäädäntö takaa hoidon ja asioinnin viranomaisissa sekä suomen- että ruotsinkielellä. Tästä huolimatta hoidon saaminen omalla kielellä ei ole itsestäänselvyys. Tehtyjen haastattelujen sekä useiden tutkimusten ja selvitysten mukaan, joihin tämä selvitys perustuu, suomenkielisissä sekä kaksikielisissä kunnissa, joissa on suomenkielinen enemmistö, ei automaattisesti saa hoitoa omalla kielellään. Palvelua annetaan henkilökunnan ehdoilla ja sillä kielellä, mitä he osaavat. Hoitohenkilökunta kokeekin kielitaitonsa usein puutteellisiksi. Puutteita on myös ohjeiden, esitteiden, lomakkeiden ym. saatavuudessa omalla kielellä.

Kuten aiemmin todettiin, erikoissairaanhoidolain mukaan kaksikielisiä tai erikielisiä kuntia käsittävissä sairaanhoitopiirissä on oltava lautakunta kielellistä vähemmistöryhmää varten. Joissain kunnissa kaksikielistä sosiaali- ja terveydenhuollon henkilökuntaa myös keskitetään hallinnollisesti. Potilaat voidaan siten ohjata heitä parhaiten palveleville osastoille ja viranomaistahoille.

Kielivaatimukset sairaanhoidossa ovat hyvinkin vaihtelevia eri kunnissa. Folktinget julkaisi 1990 raportin 'Språkrav och språktillägg inom sjukvården'. Se tarkastelee kaksikielisten kuntien menettelyä kielitaitovaatimuksissa hoitohenkilökunnan suhteen. Raportin mukaan mitään yhteistä säännöstöä ei ole olemassa. Vaatimukset vaihtelevatkin molempien kielten hyvistä suullisista ja kirjallisista taidoista siihen, ettei kielitaitovaatimuksia ole lainkaan.

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista määrää, että jokainen potilas on oikeutettu saamaan korkeatasoista hoitoa. Aina tämä ei ole kuitenkaan itsestään selvää, sillä alan tutkimusten mukaan (esim. Styf 1995 ja 1997) hoitohenkilökunnalla on suuria puutteita kielitaidoissaan. Kieliongelmat vaikuttavat seuraavasti: kommunikaatio vaikeutuu ja viestinnän informaatioarvo laskee, väärinymmärrysten mahdollisuus kasvaa, hoitotilanne saattaa lukkiutua, kieli saattaa tuntua potilaasta työkeältä, potilashoidon taso laskee ja potilas on tyytymätön. Sosiaali- ja terveystoimen palveluiden käytössä samanlaisten ongelmien kanssa kamppailevat sekä ruotsinkieliset asiakkaat suomenkielisillä alueilla että suomenkieliset asiakkaat ruotsinkielisillä alueilla.

Hoitoon tulevaa potilasta puhutellaan tavallisesti kunnan valtakielellä ja lisäksi kielivalinta tapahtuu henkilökunnan taitojen mukaan – ei potilaan. Potilaalle voi olla siten kiusallista jatkaa keskustelua omalla kielellään. Yleensä henkilökunta kuitenkin suhtautuu positiivisesti siihen, että potilas puhuu omaa äidinkieltään.

Turun yliopistossa tehdyn pro gradu –työn 'Vård på modersmålet: språket, kommunikationen och informationen i vården' mukaan potilaat ymmärtävät usein paremmin suomea kuin mitä heillä on kykyjä puhua sitä. Yli puolet tutkimuksessa mukana olleista Turun keskussairaalan potilaista kokivat, ettei heidän kielitaitonsa riittänyt vaativiin keskusteluihin ja 20 prosenttia ei osannut puhua suomea lainkaan. Lääkärit puhuivat usein potilaiden kanssa ruotsia, mutta hoitohenkilökunta harvemmin. Esimiehillä on usein myös ylioptimistinen käsitys hoitohenkilökunnan kielitaidoista, mikä luonnollisesti hidastaa ongelmaan tarttumista.

Suomenruotsalaiset potilaat eivät kokeneet henkilökunnan puutteita kielitaidossa suurena ongelmana, tärkeämpää oli saada diagnoosit ja hoito-ohjeet äidinkielellä. Jos paikalla ei ole potilaan kielen osaavaa henkilökuntaa, on mahdollisuuksien mukaan pyydyttävä tulkkia apua. Tulkkipalvelut ovat kuitenkin laadultaan vaihtelevia: ammattitulkkien lisäksi käytetään kanslistejä ja sihteerejä, jotka osaavat kielen, mutta eivät välttämättä asiasisältöjä. Tulkkeja on erittäin vaikea saada nopealla aikataululla. Tulkin tilaaminen on osittain nihkeää myös sen vuoksi, että valtio ei korvaa tulkin käytöstä aiheutuneita kustannuksia. Yksi ratkaisu tulkkiongelmaan on videotulkkaukset.

Hyvä esimerkki uuden teknologian hyödyistä terveystalouteen on myös kuvapuhelin. Sillä on saatu aikaan hyviä tuloksia esimerkiksi syrjäseutujen mielenterveyspalveluissa. Jotta hoitotilanne olisi onnistunut, on välttämätöntä, että potilaan ja häntä hoitavan tahon äidinkieli on sama. Mielenterveyspalveluissa hoidon saaminen omalla äidinkielellä on erityisen tärkeää. Puhuttavat asiat ovat vaikeita myös omalla kielellä ja on kohtuutonta potilaan kannalta hoitaa palvelut vieraalla kielellä. Myös tulkin käyttö voi tuntua kiusalliselta mielenterveyspotilaasta.

Turunmaan mielenterveyskeskuksen Dialog-hanke (1997-2000) tarjosi etätyönä sosiaali- ja terveystalouteen vaikeasti tavoitettaville kansalaisryhmille (saariston asukkaat) säästämällä aikaa ja kustannuksia. Kuvapuhelun aikana voitiin muun muassa vaihtaa dokumentteja, lähettää kuvamateriaalia, keskustella röntgenkuvista ja tuottaa yhteistä tekstiä. Myös opettaminen, ryhmäneuvottelut ja kliininen hoitotyö ovat mahdollisia. Dialog-projektin aikana haluttiin osallistujille mahdollisuus kehittää uusia yhteistyö-, oppimis- ja yhteistyöalueita.

Projektissa toteutettiin muun muassa 800 tuntia kuvapuhelintyötä, josta 30 prosenttia oli asiakaskontakteja, pääasiassa mielenterveystyöstä. Kuvapuhelimen käytöstä saatiin erittäin positiivisia tuloksia mielenterveystyössä. Kuvapuhelimen käyttöön havaittiin liittyvän voimakas henkilökohtainen kontakti sekä merkittävä intimiteettiulottuvuus. Nämä seikat yllättivät myös projektin toteuttajat. Kuvapuhelin voidaankin nähdä neutraalina välineenä, joka antaa vapauden tunteen ja tilaa emotionaaliseen sitoutumiseen. Dialog-projektin puitteissa jokainen tunnin kestävä kontaktitilaisuus antoi 500 mk:n säästön. Siten kuvapuhelimen käyttö projektin mielenterveyspalveluihin antoi 120 000 mk:n säästön verrattuna siihen, että asiat olisi hoidettu perinteisellä tavalla (240h x 500mk).

Kaksikielisissä ympäristöissä on kritisoitu sisäistä viestintää ja koulutusta. Sisäisen informaation kulku ja tiedotuksen avoimuus on koettu ongelmaksi esimerkiksi Pietarsaaren sairaalassa. Kysely Pohjanmaan sairaaloiden potilasasiamiehille toi esiin kieliongelmat sairaanhoidossa. Kokkolassa sijaitsevaan Keski-Pohjanmaan keskussairaalaan tulee valituksia ruotsinkielisen hoidon puutteista silloin tällöin. Valitukset eivät tule niinkään suoraan potilailta vaan ruotsinkielisten kansalaisryhmittymältä. Ryhmittymä myös kirjoittaa asiasta ajoittain paikallisiin

lehtiin. Sairaalan henkilökunnalle järjestetään kielikoulutusta, mutta siitä huolimatta kielitaidossa on puutteita. Potilailta kuulee usein toiveita siitä, että hoitaja sanoisi edes jotain pientä, esimerkiksi hej tai god morgon, potilaan äidinkielellä siinäkin tapauksessa ettei osaa kunnolla kieltä.

”-Onko liikaa vaadittu, että hoitohenkilökunta opettelisi ilmaisemaan edes rutiiniasiat ruotsiksi? Joskus tuntuu, että olen toisen luokan kansalainen kun käytän omaa kieltäni, kun esimerkiksi sanon ” tack”. Hoitaja saattaa mulkoilla, eikä puhu mitään.”

Vaasan keskussairaalan henkilökunta on hyvin kaksikielistä, eikä valituksia juurikaan tule. Seinäjoen keskussairaalassakaan ei ole ollut potilasasiamiehen mukaan ongelmia liittyen kieleen. Pietarsaaren sairaalaan tulee joskus valituksia, mutta koskaan ne eivät ole olleet vakavia tai toimenpiteisiin johtaneita. Pietarsaaren sairaalan kielikysymyksiä koskien on tehty tutkimus, jota tullaan käsittelemään suomenkielisen vähemmistön kohdalla.

Se, ettei valituksia ole tullut paljon ei välttämättä tarkoita sitä, etteikö kieliongelma olisi todellinen. Usein potilas ei tiedä omista oikeuksistaan käyttää omaa kieltään tai ei ymmärrä vaatia sitä. Vaikka hän kokisikin vieraalla kielellä asioiden selvittämisen hankalaksi, on kynyns tarttua järeisiin keinoihin, eli esimerkiksi valituksen tekemiseen potilasasiamiehelle, korkea. Potilasasiamiehet ovat itse usein sairaalan henkilökuntaa, eivätkä ulkopuolisia ja puolueettomia arvioijia. Sen vuoksi myös heidän antamaan informaatioon siitä, ettei kielen kanssa ole juurikaan ongelmia, tulee suhtautua tietyin varauksin.

Tietoon on tullut myös tapauksia, joissa potilas on kokenut hoitohenkilökunnan käyttäytyneen lähes aggressiivisesti häntä kohtaan omakielistä palvelua pyydettyään. Tästä saattaa aiheutua se, että potilas ei enää uskalla pyytää hoitoa omalla kielellään.

”Nainen otti yhteyttä tultuaan jälleen kerran kohdelluksi huonosti terveyskeskuksessa. Hän kertoi, että on halunnut päästä ruotsinkielentaitoisen lääkärin puheille, ja hän on myös päättänyt käyttää ruotsin kieltä asioidessaan. Hän pärjää suomen kielellä, mutta ei ole varma pystyykö hän ilmaisemaan itsensä eikä luota siihen että ymmärtää lääkärin ohjeet, mikäli ne tulevat suomen kielellä. Hän asioi usein terveyskeskuksessa.

- Minuun suhtaudutaan aggressiivisesti, minulle puhutaan töykeästi. Tunnen että henkilökunta on kyllästynyt minuun. Tänäpäin minut nolattiin tietoisesti kun hoitaja kailotti ihmisiä täynnä olevassa odotustilassa, että nyt se ruotsin kieltä vaativa potilas pääsisi lääkärille.”

Folkingetin maaliskuussa 2000 julkaisema tutkimus (Svenska på stan) paljastaa melkoisen paradoksin. Suomenkielisillä helsinkiläisillä ei ole mitään sitä vastaan, että heitä puhutellaan ruotsin kielellä. Mutta suomenruotsalaiset kuvittelevat että heidät koetaan hankalina jos he puhuvat omaa kieltään. Professori Erik Allardtin mukaan tällainen nöyrysty voi johtaa älylliseen ja kulttuuriseen köyhtymiseen.

Tutkimuksen mukaan suuri osa ruotsinkielisistä on kokenut vihamielistä suhtautumista puhuttuaan ruotsia, minkä vuoksi he mieluummin ovat paljastamatta kielellistä identiteettiään.

Erik Allardt varoittaa, että käyttämättömänä ruotsista uhkaa tulla ”diglossi”, marginalisoitunut yksityskieli, kuten ”meänkieli” Tornionlaaksossa tai saamen kieli.

Terveydenhuoltoa ruotsinkielellä

Helsingissä on jo pitkään keskusteltu ja selvitelty ruotsinkielisen terveydenhuollon toimipisteen perustamista. Keväällä Helsingissä tehdyn kyselyn mukaan ruotsinkielisen yksikköön suhtaudutaan erittäin myönteisesti. Yksikön tulevaisuus, sen koko ja sijainti, riippuu hyvin pitkälle Marian sairaalaa koskevista päätöksistä. Sen yhteyteen voitaisiin perustaa ruotsinkielinen opetusterveydenhuoltoasema vuonna 2002, mikäli päivystysvastaanotot siirrettäisiin Laaksoon ja Meilahteen.

Kyselyyn vastanneista 1400 ruotsinkielisistä helsinkiläisistä 44,3 prosenttia halusi sitoutua ruotsinkieliseen terveyskeskukseen, vaikka yksikkö sijaitsisikin maantieteellisesti etäällä asuinpaikasta. Tutkija Markku Lankisen mukaan syy tähän on kaksitahoinen. Toisaalta suuri enemmistö on tyytymätön terveyskeskuksen nykyiseen ruotsinkieliseen palveluun, toisaalta kielellisen identiteetin merkitys korostuu.

Viranhaltijasolla malli, jota on hahmoteltu vuodesta 1998 ja joka sisältää muitakin toimintoja sekä myös opetusta ja tutkimusta, on saanut erittäin myönteisen vastaanoton. Hallinnossa toimiva äidinkieleltään ruotsinkielinen henkilö on sitoutunut kahdeksi vuodeksi selvittämään ja kehittämään ruotsinkielistä terveydenhuoltoa Helsingissä.

Poliittista sitoutumista ei vielä kaikilta osin ole tapahtunut eikä päätöksen tekeminen välttämättä tule olemaan helppoa.

Samma på svenska

Svenska Social- och kommunalhögskolanin tekemän tutkimuksen ”Samma på Svenska” (1998) mukaan kunnan koko ja kielisuhteet usein korreloivat keskenään, erityisesti suurten ja pienten kuntien osalta. Yllättävää ei ole myöskään se että asiat, jotka ovat ominaisia pienille ja suurille kunnille ovat sitä myös ruotsinkielisissä ja kaksikielisissä kunnissa, jossa on suomenkielinen enemmistö.

Tyypillistä pienille kunnille on usein se, etteivät ne pysty tarjoamaan palveluja itsenäisesti, vaan tekevät yhteistyötä muiden kuntien kanssa. Pienet kunnat tarjoavat myös harvoin vaihtoehtoisia palvelumuotoja, eivätkä tee kovin usein yhteistyötä kolmannen sektorin kanssa perhe- ja kasvatustapalveluja lukuun ottamatta.

Keskisuurilla kunnilla on paremmat mahdollisuudet järjestää erilaisia palvelumuotoja itsenäisesti, mutta ne toimivat myös yhteistyössä toisten kuntien ja kolmannen sektorin kanssa sekä tarjoavat myös vaihtoehtoisia palvelumuotoja.

Kunnat, joissa on enemmän kuin 10 000 asukasta (tutkimuksessa luokiteltu suuriksi kunniksi), tarjoavat eniten vaihtoehtoja sosiaalipalveluissa ja tekevät runsaasti yhteistyötä kolmannen sektorin kanssa.

Tutkimuksen mukaan täysin ruotsinkielisissä kunnissa on samat ongelmat kuin pienissä kunnissa. Kaksikielisille kunnille, joissa on ruotsinkielinen enemmistö, yhteistyö kolmannen sektorin kanssa on tavallisempaa kuin täysin ruotsinkielisille kunnille. Kunnille, joissa on suomenkielinen enemmistö, on tyypillistä järjestää ruotsinkielisiä palveluja. Niillä on myös vahva yhteistyö kolmannen sektorin kanssa ja runsaasti tarjontaa vaihtoehtoisista palvelumuodoista.

Sosiaalihuolto

Vuonna 1985 sosiaali- ja terveystieteiden työryhmä teki kaksikielisiin ja ruotsinkielisiin kuntiin kyselyn, jolla pyrittiin selvittämään sosiaalipalveluiden saatavuutta äidinkielellä. Kyselyn mukaan ruotsinkielisissä ja kaksikielisissä kunnissa, joissa enemmistön kielenä oli ruotsi, sosiaalipalveluita oli yleensä saatavilla omalla äidinkielellä. Osa erityispalveluista järjestettiin kuitenkin kuntien ulkopuolella. Poikkeuksena omakielisten sosiaalipalveluiden saatavuudessa oli päihdehuollon laitospalvelut, joiden saatavuudessa oli ongelmia.

Kaksikielisissä kunnissa, joissa enemmistön kielenä oli suomi, ruotsinkielisten oli melko ongelmallista saada äidinkielellään sosiaalipalveluita. Ongelmia oli etenkin päihdehuollon, sosiaalitoiminnan, kotipalvelun, lastensuojelun ja vanhustenhuollon saatavuudessa.

Tilanne ei ollut kohentunut huomattavasti 13 vuodessa: Svenska Social- och kommunalhöskolanin kyselyyn vastanneista kunnista 40 prosenttia ilmoitti, että heillä on ongelmia sosiaalipalvelujen järjestämisessä. Talous mainitaan tärkeäksi ongelman aiheuttajaksi, mutta yhtä usein ilmoitettiin, että kunnan koko on ongelmien taustalla. Vain kaksi kuntaa ilmoitti kunnan kielisuhteiden olevan taustalla vaikeuksiin järjestää sosiaalipalveluita. Kunnat olivat rakenteeltaan suuria ja enemmistöltään suomenkielisiä.

”Turun Itäisen sosiaalitoimisto ei ole kyennyt palvelemaan ruotsinkielistä turkulaismiestä ruotsin kielellä kun hän puhelimitse tiedusteli toimeentulotukeen koskevia asioita. Häneltä kysyttiin ”puhutteko te lainkaan suomea” ja kävi ilmi että työntekijä ei puhunut eikä ymmärtänyt ruotsia. Asiakkaalle lähetettiin suomenkieliset lomakkeet ja ohjeet vaikka hän nimenomaan pyysi ruotsinkielisiä lomakkeita. Hänelle oli myös ilmoitettu, että ruotsinkieliset lomakkeet painetaan vasta vuonna 2001.”

Kielen perustuva palvelurakenne

Joissakin kaksikielisissä kunnissa on kokeiltu ja toteutetaan edelleen kieleen perustuvaa palvelurakennetta. Helsingissä toimii edelleen ruotsinkielinen sosiaalipalvelutoimisto, mutta Kokkolassa kieleen perustuva perusturvatoimen alueellinen jako on lopetettu.

Kokkolan kaupungin perusturvakeskus siirtyi alueelliseen jakoon vuonna 1990. Tällöin perustettiin kokeiluluontoisesti kolme alueellista sosiaalipalvelutoimistoa, joista yksi, II-alue, oli kaksikielinen. Sitä johti äidinkieleltään ruotsinkielinen aluejohtaja. Aluejako perustui ensisijaisesti maantieteelliseen jakoon, mutta kuitenkin kaikki kaupungin ruotsinkieliset asiakkaat saivat halutessaan käyttää II-alueen toimiston palveluja. Alueelle keskitettiin perusturvakeskuksen kaksikieliset työntekijät ja uusia työntekijöitä rekrytoidessaan aluetoimisto haki määrätietoisesti äidinkieleltään ruotsinkielisiä henkilöitä tai ruotsia hyvin taitavia suomenkielisiä henkilöitä.

Neljän kokeiluvuoden aikana ruotsinkieliset palvelut kehittyivät, kuten myös yhteistyö uusien palveluntuottajien kanssa. Arvioinnin mukaan palvelun tuottaminen maantieteen ja kielen perusteella - ja vielä sektoreittain niin, että jokainen aluejohtaja vastasi jonkun sektorin kehittämisestä (päivähoito, vanhustenhuolto, sosiaalitoiminta, hallinto ja henkilöstö) - oli kankeaa, byrokraattista ja kustannuksia kasvattavaa.

Ruotsinkieliset asiakkaat hakeutuivat pääsääntöisesti II-alueen toiminnan piiriin, vaikka asuivatkin lähempänä toista toimistoa.

Nykyisin ruotsinkieliset palvelut turvataan lähinnä laatutyön kautta. Ei ole olemassa virkaa tai erillistä organisaatiota, vaan ruotsinkielisten yhteyshenkilöverkosto, johon kuuluvat perusturvajohtaja, tulosalueiden johtoryhmien ruotsinkieliset jäsenet sekä muita edustajia niin, että kaikki toimintamuodot on katettu. Lisäksi verkostoon kuuluvat lautakunnan ruotsinkieliset jäsenet, joista yksi toimii verkoston puheenjohtajana.

Verkoston tehtävänä on seurata ja kehittää ruotsinkielistä palvelutoimintaa ja tuoda esiin perusturvautakunnalle palvelutoiminnan kehittämisen esteitä. Verkosto tiedottaa koulutusyhteisöille ruotsinkielisestä koulutustarpeesta ja pitää yhteyttä ruotsinkieliseen palveluverkostoon. Lisäksi verkosto seuraa ja kehittää ruotsinkielistä tiedotustoimintaa.

Perusturvajohtajan mukaan verkoston toiminta on ollut hyödyllistä. Pahin ongelma on ollut ruotsinkielisten lähihoitajien ja perushoitajien puute. Verkosto on tehnyt koulutusaloitteita ja nyt lähihoitajien oppisopimuskoulutus on käynnistymässä.

Terveyskeskuksen puolella on myös selviä puutteita ja siellä on käynnistynyt vastaavanlainen verkosto, jonka edustaja on otettu mukaan perusturvan verkostoon.

Helsingissä on ollut vuodesta 1990 saakka ruotsinkielinen sosiaalipalvelutoimisto (Sosve), joka tiedottaa sosiaalipalveluista sekä järjestää päivähoitoa, vanhustenhuoltoa, perheneuvontaa, lastensuojelua, vammaispalvelua, päihdetyötä ja kotipalvelua. Sosvella on tällä hetkellä lähes 400 työntekijää. Suurin yksittäinen sektori on päivähoito, jossa työntekijöitä on noin 350. Päivähoito käsittää tällä hetkellä 28 päiväkotia, 11 ryhmäperhepäiväkotia ja 7 perhehoitajaa sekä 16 ostopalvelupäiväkotia.

Palvelujen tehostaminen johtaa väistämättä keskusteluihin eri toimintojen siirtämisestä toisiin organisaatioihin. Helsingissä on aikeita siirtää kaikki puheterapeutit terveysviraston alaisuuteen. Helsingin eteläisessä sosiaalipalvelukeskuksessa se voisi pahimmassa tapauksessa johtaa siihen, että päivähoitoikäisten lasten puheterapian saaminen tulee yhtä vaikeaksi kuin ruotsinkielisten afaatikkojen kohdalla. Sen jälkeen kun vastuu heistä vuonna 1998 siirtyi Koskelan sairaalalle, yhtään ruotsinkielistä virkaa ei ole perustettu eikä palvelut omalla kielellä toimi. Kahdestatoista ruotsinkielisestä afaatikosta vain kolme sai puheterapiaa ruotsin kielellä, muut joutuivat tyytymään suomenkieliseen puheterapiaan.

Ruotsinkielisen sosiaalipalvelutoimiston alaisuudessa toimivat puheterapeutit työskentelevät päiväkodeissa, ja voivat helpommin tunnistaa lasten ongelmat ja ryhtyä toimenpiteisiin. Terveysvirastossa puheterapeutit ottavat vastaan potilaita neuvolasta annetulla läheteellä. Neuvoloilla taas ei aina ole ruotsinkielistä henkilökuntaa, minkä vuoksi ruotsinkielisten lasten pelätään joutuvan huonompaan asemaan.

Sosven nykymalli ei palvele tasapuolisesti ruotsinkielisiä asiakkaita, sillä he joutuvat usein kääntymään monen virkailijan puoleen ennen kuin oikea palvelupiste löytyy. Asiakkaat eivät tällä hetkellä aina tiedä, mistä ruotsinkielistä palvelua voi saada. Tämä johtuu Helsingin sosiaalikeskusjaosta, jossa Sosve toimii eteläisen sosiaalikeskuksen yhteydessä.

Vammais- ja kehitysvammahuollon osalta tilanne on selkeästi parempi verrattuna muihin sosiaalipalveluihin. Tämä johtuu hyvin pitkälti Kärkullan kuntayhtymän tarjoamista palveluista.

Kårkullan kuntayhtymä

Ruotsinkielisillä kehitysvammaisilla on oikeus lain turvaamaan ilmaiseen hoitoon. Kårkullan kuntayhtymä tarjoaa sellaisia sosiaalipalveluja, joita kunnat eivät järjestä itse. Kårkullan päätehtävänä on tukea kehitysvammaisia siten, että he voisivat elää mahdollisimman tavallista elämää omassa kotiympäristössään. Kårkullaan kuuluu 47 kaksi- tai ruotsinkielistä kuntaa ruotsinkielisestä Suomesta aina pohjoisesta Kokkolasta itään Loviisaan saakka. Vuonna 1999 kuntayhtymä maksoi palkkaa noin 1000 henkilölle kuukausittain (luku sisältää sekä osa- että kokoaikaiset työntekijät).

Kårkullalla on hyvin rakennettu verkosto, joka tarjoaa muun muassa laitoshoidon, asumis- ja päivähoitomahdollisuuksia, suojatyötä sekä neuvontapalveluja. Kårkulla pitää yllä myös päihdehuoltoa Maalahden Pixneklillä.

Kårkullan hoitokodissa Paraisilla asui vuoden 1999 lopussa 96 ruotsinkielistä kehitysvammaista ympäri maata. Hoitokodin tavoitteena on saada asumisesta niin kodinomaista kuin mahdollista. Kuntayhtymä tarjoaa myös ryhmäasumista, huoneistoasumista ja turva-asumista kehitysvammaisille. Asumispalveluja käytti vuonna 1999 451 ruotsinkielistä kehitysvammaista.

Päivittäistoimintaa tarjoaa 13 kuntaa. Periaatteena on, että kaikille henkilöille vamman asteesta riippumatta tarjotaan työtä ja/tai mielekästä toimintaa omien kykyjen ja toiveiden mukaisesti. Varsinaista suojatyötä järjestetään Pietarsaassa, Paraisilla, Kemiössä ja Molpessa. Vuoden 1999 aikana 73 ruotsinkielistä kehitysvammaista oli suojatyössä. Pietarsaaren työklillä on käytettävissä yöpymistilat niille, jotka tulevat muilta paikkakunnilta. Klinikka ottaa vastaan asiakkaita koko ruotsinkielisestä Suomesta mutta myös suomenkielisiä asiakkaita lähialueilta. Osa asiakkaista on kehitysvammaisia, jotka pyrkivät pääsemään normaaliin työelämään. Klinikalla oli vuonna 1999 70 asiakasta, josta puolet oli naisia. Suomenkielisiä asiakkaita oli alle 1/3 kaikista asiakkaista.

Pixneklillä Maalahdessa on Suomen ainoa ruotsinkielinen yksikkö, joka tarjoaa laitoshoidon päihteidenkäyttäjille. Klinikka on avoinna kaikille kaksi- ja ruotsinkielisille päihteiden väärinkäyttäjille, jotka haluavat hoitoa ruotsiksi. Klinikkan paikkamäärä on 14 ja vuonna 1999 asiakkaita oli 128.

Päivähoito

Lasten päivähoiton osalta kunnilla on ollut vaikeuksia arvioida ruotsinkielisten päivähoitopalveluiden tarvetta, koska yhä useammat ruotsinkieliset perheet ovat käytännössä kaksikielisiä. Kaksikielisissä perheissä katsotaan usein lasten päivähoiton saatavuuden kannalta olevan tärkeämpää sen, että hoitopaikka sijaitsee kodin lähellä kuin sen, että palveluja saadaan lapsen äidinkielellä. Yleisesti ruotsinkielisiä päivähoitopalveluja on kaupungeissa saatavilla hyvin, mutta haja-asutusalueilla ja suurten kaupunkien lähiöissä niiden saatavuus on rajattua. Toisaalta päivähoitossa näkyy samansuuntainen trendi kuin koulutoiminnassa, kun kaksikielisten perheiden lapset usein halutaan ruotsinkieliseen päivähoitoon.

Kokkolassa esimerkiksi lasketaan, että äidinkieleltään ruotsinkielisten lisäksi noin 20 prosenttia koulunsa aloittavista kaksikielisistä lapsista hakeutuu ruotsinkieliseen kouluun.

1990-luvulla ja erityisesti päivähoiton subjektiivisten oikeuksien laajentumisen jälkeen paineet päivähoiton järjestämisessä ovat olleet melkoiset. Havaittavissa on, että yksityisten, yhdistysten ja osuuskuntien järjestämää päivähoitoa on hyödynnetty enemmän kuin koskaan. Ruotsinkielisten lasten päivähoitoa on perinteisestikin järjestetty yhdistysten toimesta, mutta kunnat ovat laajentaneet tämänkaltaista yhteistyötä 1990-luvulla.

Samoin saamenkielisisä kunnissa yhdistykset ovat tuottaneet esimerkiksi kielipesätoimintaa. Yhteistyöstä on olemassa käytännön tason malleja, joita on levitetty muun muassa Verkostoituvat Erityispalvelut-hankkeen kautta.

Sosiaalihuollon lainsäädäntö

Sosiaalihuollon lainsäädäntöä ollaan parhaillaan uudistamassa. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) tulee voimaan 1.1.2001. Sen mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkielensä ja kulttuuritaustansa. Laissa sanotaan myös, että mikäli sosiaalihuollon henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä taikka asiakas ei aisti- tai puhevian tai muun syyn vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta. Jos on kysymys asiasta, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, on tulkitsemisesta ja kääntämisestä huolehdittava siten kuin hallintomenettelylain (598/1982) § 22 säädetään.

Esitystä on arvosteltu, koska se ei tee eroa maan molempien kansalliskielten sekä vähemmistökielten välillä. Esitys sisältää yhden selvän poikkeuksen periaatteeseen siitä, että toimenhaltijan kaksikielisisä kunnissa pitäisi pystyä käsittelemään asioita kunnan molemmilla kielillä, suomella ja ruotsilla.

Mikäli sosiaalihuoltolakiin kirjattaisiin tällainen muutos, tarkoittaisi se käytännössä, että voimassa olevaa lainsäädäntöä ei voitaisi toteuttaa niin, että suomen- ja ruotsinkieliset tulisivat palveluksi yhdenvertaisin perustein. Kaksikielisessä kunnassa lähtökohdan tulee olla, että asiakas saa henkilökohtaista palvelua omalla äidinkielellään, oli se sitten suomi tai ruotsi.

Näin ollen tulkin käyttö on suositeltavaa niissä yksikielisisä kunnissa, missä viran- ja toimenhaltijoilta ei vaadita toisen kotimaisen kielen hallintaa. Kaksikielisten kuntien osalta tällaista mainintaa ei tulisi hyväksyä.

Tulkkaus on kuitenkin suositeltava vaihtoehto vähemmistökielisten kommunikoinnin helpottamiseksi, joskin asiakkaat ja myös henkilökunta saattavat kokea toisen henkilön läsnäolon vaikeaksi.

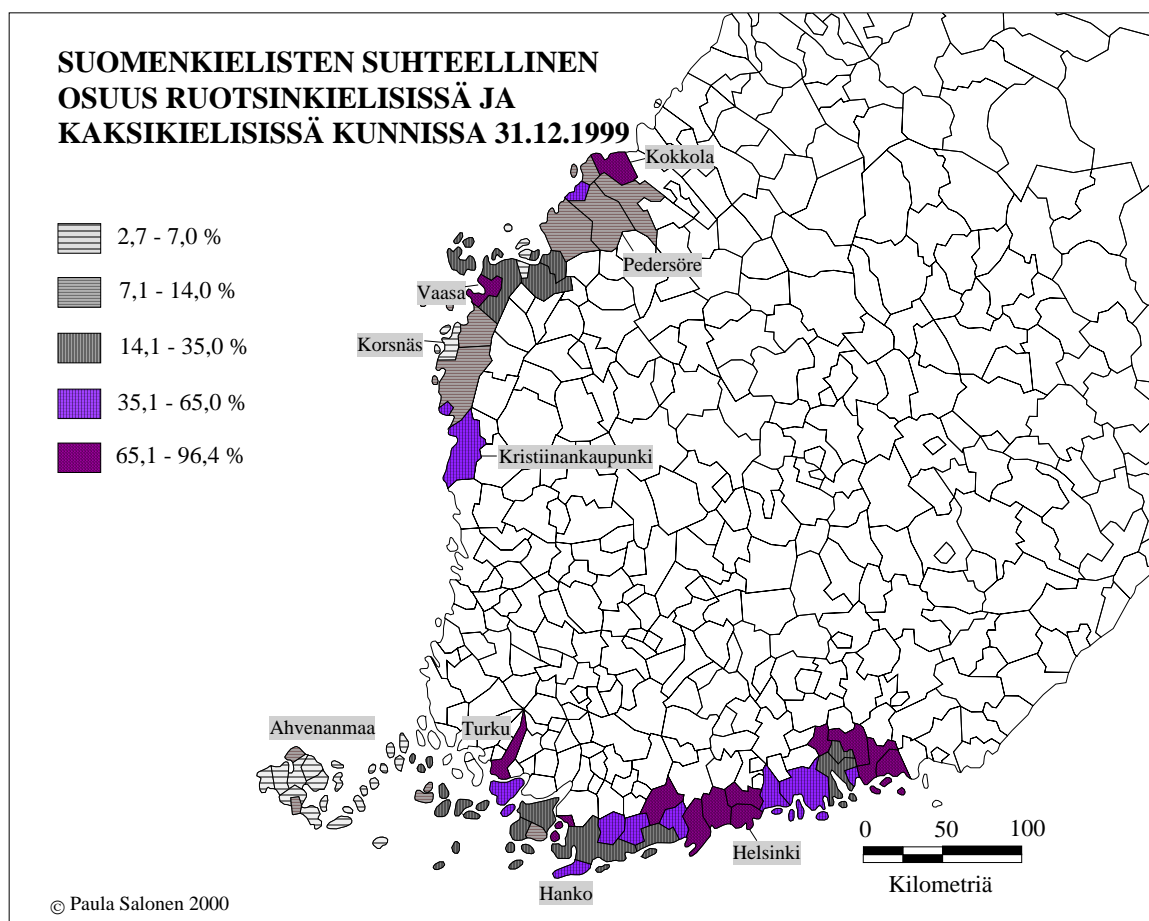
Todettakoon tässäkin yhteydessä, että henkilökunnan tekninen kielitaito ei yksinomaan riitä asiakkaan tilanteen hahmottamiseksi ja asiakassuhteen kehittämiseksi. Laajempi kielen ja kulttuurin tunteminen on välttämätöntä, jotta diagnoosi ja hoitosuosituksia voitaisiin varmuudella tehdä.

Lailla säädetään myös sosiaaliasiamiehen nimittämisestä kuntiin. Kahdella tai useammalla kunnalla voi olla yhteinen sosiaaliasiamies. Se voidaan rinnastaa terveydenhuollon puolella olevaan potilasasiamieheen. Sosiaaliasiamiehen tehtävänä on neuvoa asiakkaita tämän lain soveltamiseen liittyvissä asioissa, avustaa asiakasta muistutuksen teossa omasta kohtelustaan sosiaalihuollon toimintayksikön vastuuhenkilölle tai sosiaalihuollon johtavalle viranhaltijalle, tiedottaa asiakkaan oikeuksista ja toimia muutenkin asiakkaan oikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi sekä seurata asiakkaiden oikeuksien ja aseman kehitystä kunnassa ja antaa siitä vuosittain selvitys kunnanhallitukselle.

SUOMENKIELISET KAKSIKIELISISSÄ JA RUOTSINKIELISISSÄ KUNNISSA

Myös suomenkieliset voivat olla kielellisesti vähemmistönä kunnissa ja kärsiä siten samoista ongelmista kuin ruotsinkieliset suomenkielisyssä ja kaksikielisissä kunnissa. Erityisesti Ahvenanmaalla voisi suomenkielisyillä olettaa olevan omakielisten palvelujen saamisessa ongelmia. Myös joissakin Pohjanmaan pienissä kaksikielisissä kunnissa, joissa enemmistön kielenä on ruotsi, saattaa omakielisten palvelujen saamisessa olla myös parantamisen varaa. Kuvassa 2 on esitetty suomalaisten suhteellinen osuus kaksikielisissä ja ruotsinkielisyssä kunnissa vuoden 1999 lopussa.

Kuva 2. Suomenkielisten suhteellinen osuus ruotsinkielisyssä ja kaksikielisissä kunnissa vuoden 1999 lopussa (Lähde: Svenska Finlands folkting 2000).

Ahvenanmaa

Ahvenanmaan maakunta on yksikielisesti ruotsinkielinen. Maakunnassa valtion ja maakunnan viranomaisten sekä kunnallishallinnon virkakieli on ruotsi. Suomen kansalaisella on omassa asiassaan oikeus käyttää maakunnassa toimivassa tuomioistuimessa ja muussa valtion viranomaisessa suomen kieltä. Tuomioistuinten ja lääninhallituksen on maakunnassa asianosaisen pyynnöstä liitettävä toimituskirjaansa suomennos. Jos tuomioistuimelle tai muulle valtion viranomaiselle annettu asiakirja on laadittu suomen kielellä, on viranomaisen tarvittaessa huolehdittava asiakirjan kääntämisestä ruotsin kielelle. Ahvenanmaata koskeva lainsäädäntö on koottu liitteeseen 1 kohtaan 'Ahvenanmaata koskeva lainsäädäntö'.

Terveydenhoito

Ahvenanmaan keskussairaalaan omakielisten palvelujen toteutumisesta antoivat tietoja sairaalan hallintojohtaja, potilasasiamies, päivystyksessä työskentelevä sairaanhoitaja, sekä Folkhälsanin tiedottaja. Heidän kaikkien mukaan ongelmia omakielisten palvelujen saatavuudessa suomenkielisille ei ole ollenkaan. Tämä johtuu siitä, että Ahvenanmaan keskussairaalan lääkäreistä ja sairaanhoitajista monet ovat kaksikielisiä. Päivystyksessä työskentelevä sairaanhoitaja muistaa yhdentoista vuoden aikana vain kaksi tapausta, jolloin kielen kanssa olisi tullut vaikeuksia. Silloinkin niistä selvittiin välittömästi hakemalla toiselta osastolta henkilökuntaa apuun.

Folkhälsan informoi potilaita, heidän omaisiaan ja terveyden- sekä sairaanhoitohenkilökuntaa. Se kääntää esimerkiksi lääkeoppaasta erityislääkkeitä ruotsiksi, etsii artikkeleita, kirjoja jne. sillä kielellä, millä asiakas pyytää.

Ahvenanmaan kaikissa kunnissa on kokoaikainen terveydenhoitaja riippumatta siitä, että esimerkiksi Sottungassa on vain 126 asukasta. Kiireettömissä tapauksissa voi potilas mennä itse tavallisella lautalla sairaalaan. Vakavissa ja akuuteissa sairastumisissa otetaan yhteyttä hätäkeskukseen, joka lähettää ambulanssihelikopterin tai merivartioston hakemaan potilasta sairaalaan. Hätäkeskuksessa on tavallisesti joku, joka osaa suomea. Jos siellä ei kuitenkaan ole ketään suomenkielentaitoista paikalla, otetaan yhteyttä merivartiostoon, jossa on aina paikalla suomenkielistä henkilöstöä. Samanaikaisesti ollaan yhteydessä sairaalan päivystävään lääkäriin puhelimitse. Tavallisesti puhelu lääkärille otetaan ensimmäiseksi, jotta hän voi päättää, mikä kuljetusmuoto on paras. Lääkärin päätös on tärkeä myös kuljetuksen maksuvastuun ratkaisemiseksi.

Sosiaalihuolto

Ahvenanmaan tilanne poikkeaa mantereen tilanteesta myös sosiaalitoimen palvelujen järjestämisen suhteen, sillä palvelut järjestetään vain ruotsin kielellä. Sosiaalitoimiston henkilökunnan mukaan mitään tarvetta ryhtyä erityistoimenpiteisiin ei yleisellä tasolla ole - tässä viitattiin nimenomaan Ahvenanmaan yksikielisyteen. Toisaalta suomenkielisen palvelun järjestäminen tilapäisesti onnistuu, sillä esimerkiksi muutamat sosiaalityöntekijät tulevat mantereelta ja taitavat myös suomen kielen.

Tiedotusvälineissä on syksyn 2000 aikana käyty keskustelua suomenruotsalaisista ja ahvenanmaalaisista ja heidän eri käytännöistä toimia kielen suhteen. Ahvenanmaalaiset pitävät kiinni maakunnan yksikielisyydestä, eivätkä pyri järjestämään muunkielisiä palveluja. Tämän vuoksi ei ole esimerkiksi suomenkielisiä päiväkoteja, vaan lapset oppivat nopeasti ruotsin kielen päivähoidossa ja kouluissa.

Suomenkielisten tarvetta saada mielenterveys- ja psykiatrian palveluja, perheneuvontaa ei ole tiedostettu. Sosiaalitoimistossa arveltiin, että se järjestettäisiin, mikäli tarvetta sellaiseen ilmeneisi.

Pohjanmaa

Pohjanmaalla ja etenkin rannikkoseudulla on monia kaksikielisiä kuntia, joiden enemmistökielenä on ruotsi. Kunnat ovat pieniä, eivätkä resurssit useinkaan riitä välttämättä kaikkiin palveluihin edes yhdellä kielellä. Verrattuna Uudenmaan ja Turunmaan alueisiin Pohjanmaalla väestö on useimmin yksikielisesti ruotsinkielistä.

Vaasan sairaanhoitopiiri on poikkeuksellinen maamme muihin sairaanhoitopiireihin nähden, sillä siellä toimii suomenkielinen vähemmistökielen lautakunta. Sairaanhoitopiirin johtosäännössä ei ole yksityiskohtaisia määräyksiä siitä, mitä lautakunnan toimenkuvaan kuuluu. Siinä todetaan vain, että vähemmistökielen lautakunnan tehtävänä on kehittää ja yhteensovittaa erikoissairaanhoitoa sekä kouluttaa vähemmistökielen terveydenhoitohenkilökuntaa.

Pohjanmaan sairaaloiden osalta selvitettiin potilasasiamiehiltä sitä, kuinka sairaalat voivat tarjota omakielistä hoitoa. Seinäjoen keskussairaalaan lukuun ottamatta valituksia ei ollut tullut siitä, ettei hoitoa olisi saanut suomenkielellä. Seinäjoen potilasasiamiehen mukaan joskus tulee valituksia siitä, ettei sairaanhoitopiirin rannikkokunnissa ole saanut suomenkielistä hoitoa. Joissain kunnissa myös jotkut vammais- ja päihdehuollon palvelut on jouduttu järjestämään oman kunnan ulkopuolella, koska kunnalla ei ole resursseja selvittää niistä.

Pietarsaaren sairaala

Pietarsaaren sairaala kuuluu Vaasan sairaanhoitopiirin alueeseen. Sen suomenkielinen vähemmistökielen lautakunta on tehnyt yhteistyötä Vaasan yliopiston kanssa tutkimusprojekteilla, jotka käsittelevät alueen sairaaloiden kaksikielistä viestintää niin potilaiden kuin henkilökunnankin näkökulmasta. Projektit aloitettiin Pietarsaaren sairaalasta, jonka jälkeen edettiin Vaasan keskussairaalaan. Nyt on meneillään viimeinen vaihe, ja haastattelut Selkämeren sairaalassa ovat alkaneet. Seuraavassa esitellään Pietarsaaren sairaalaa käsitelleen tutkimuksen tuloksia.

Perinteisesti kielellisiä vähemmistöryhmiä tutkittaessa painotus on ollut ruotsinkielisen vähemmistön tutkimuksesta. Maaret Styfin tekemä kaksiosainen tutkimus keskittyi poikkeuksellisesti tutkimaan suomenkielistä vähemmistöä ruotsinkielisellä alueella. Tutkimuskohteena oli Pietarsaaren sairaala. Tutkimuksen ensimmäinen osa 'Kaksikielisyys osana sairaalan laadun ja viestinnän toimivuuden arviointia' tehtiin kyselyillä sairaalan henkilökunnalle painottaen suomenkielisiä, suomenkielisille potilaille sekä haastatteluilla sairaalan johtoportaalte. Tavoitteena oli selvittää, miten laajoja sairaalan mahdolliset kieli- ja organisaatioilmasto-ongelmat ovat.

Tutkimuksessa kävi ilmi, että sairaalan henkilökunta asetti kommunikoinnin potilaalle tämän omalla kielellä toiseksi tärkeimmäksi hoidon laatutekijäksi. Potilaat kokivat sen tärkeimmäksi hoidon laatutekijäksi.

Sairaanhoitohenkilökunnasta kenelläkään ei ollut usein hankalia tilanteita potilaan kanssa keskusteltaessa kielivaikeuksien vuoksi. Vaikeuksia oli ollut joskus 53 prosentilla ja ei koskaan 47 prosentilla. Tilanteissa, joissa potilaan ja henkilökunnan äidinkieli ei ole sama, yksi vastaajista ilmoitti keskustelewansa omalla äidinkielellään. 71 prosenttia sanoi käyttävänsä potilaan äidinkieltä ja 25 prosenttia ilmoitti hakevansa paikalle työtoverin, joka hallitsee kyseisen kielen. Kukaan ei pyrkinyt välttämään keskustelua tällaisessa tilanteessa.

Potilaista 11 prosenttia arvioi hoitohenkilökunnan suomenkielentaidon olevan erinomaisen, 42 prosenttia hyvän, 38 prosenttia tyydyttävän ja 9 prosenttia välttävän. Yleistäen voidaan siten sanoa, että puolet suomenkielisistä potilaista on tyytyväisiä ja puolet tyytymättömiä henkilökunnan kielitaitoon. Potilaista 12 prosentilla oli ollut kieleen liittyviä ongelmatilanteita henkilökunnan kanssa. Myöskin potilasinformoinnissa oli puutteita, sillä 7 prosenttia vastanneista potilaista ei ollut saanut osastolle tullessaan tietoja sairaudestaan omalla äidinkielellään.

Kaksiosaisen tutkimuksen toinen osa 'Sairaalan viestintäsuhteet ja viihtyvyys kaksikielisessä toimintaympäristössä' painottui ensimmäisen osan täydentämiseen ja syventämiseen. Mukaan oli otettu suoria lainauksia hoitohenkilökunnan ja potilaiden vastauksista ja ne antoivatkin elävämmän kuvan sairaalan tilanteesta. Eräs potilas kuvasi tilaansa potilaana näin:

"Tunsin yksinäisyyttä ja vierautta kielen suhteen, vaikka olin oman kaupungin sairaalassa".

Kaksikielisyys on osoittautunut ongelmalliseksi myös potilaiden kesken:

"Onko tosiaan niin, ettei voi järjestää niin, että huoneessa on aina suomenkielisiä yhdessä huoneessa; edes kaksi, kun huoneessa on kuusi sänkyä. Aika tulee todella pitkäksi, kun ei ymmärrä mitään. Tuntuu, että on Ruotsissa sairaalassa."

Suomenkieliset potilaat ovat myös tunteneet olevansa epätietoisia omasta terveydentilastaan ja saavansa vähemmän huomiota hoitohenkilökunnalta äidinkieltensä vuoksi:

"Toivon, että potilaan asioista puhutaan aina potilaan omalla äidinkielellä...asiahankos koskettaa aina potilasta. Jää ikävä tunne, kun on itse ulkona omista asioista."

"Ruotsinkielisille juteltiin huoneisiin tullessa, mutta ei suomenkielisille. Ei toivotettu edes hyvää yötä tai huomenta."

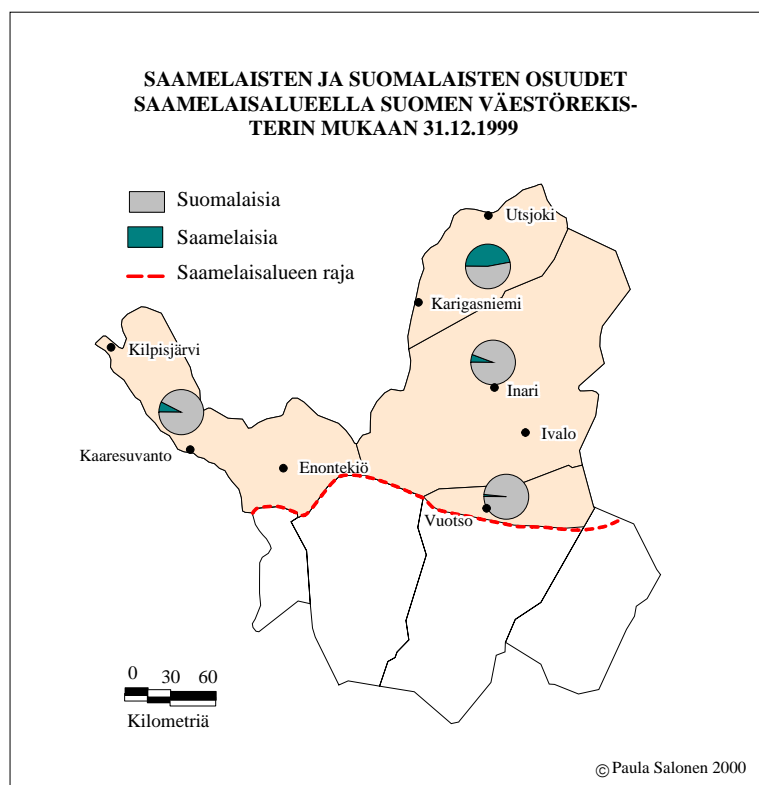
Tutkimuksen mukaan kielitekijät voivat aiheuttaa rajoituksia, joita voivat olla: kommunikoinnin vaikeutuminen ja viestinnän informaatioarvon laskeminen, väärinymmärrysten mahdollisuuksien lisääntyminen, hoitotilanteen mahdollinen lukkiutuminen, kuuntelijasta kielen tuntuminen työkeältä, potilashoidon tason laskeminen ja potilaan tyytymättömyys.

Parannusehdotuksissa sekä potilaat että henkilökunta ovat painottaneet kielikurssien tarvetta. Kouluttamisessa tulisi huomioida myös murteiden osuus, sillä molemmat kieliryhmät ovat kokeneet murteet ongelmallisiksi. Etenkin tunnetasolla ja arkaluontoisissa asioissa kielen vaihteiden moninaisuus vaikuttaa. Väärät sanavalinnat saattavat tuntua työkeiltä ja ylimielisiltä, vaikka tarkoitus olisikin ollut toinen.

SAAMELAISET

Saamelaiset ovat Euroopan unionin alueen ainoa alkuperäiskansa. Saamelaisten asuttama alue ulottuu Keski-Norjasta ja –Ruotsista Suomen pohjoisosan yli Kuolan niemimaalle. Saamelaisia on nykyisin yli 75 000 henkilöä. Saamelaiset jakaantuvat maantieteellisesti siten, että Norjassa asuu yli 40 000, Ruotsissa 15 000 – 25 000, Suomessa 7 000 ja Venäjällä 2 000 saamelaista. Suomen saamelaisista 4 083 asuu saamelaisten kotiseutualueella, johon kuuluvat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Sodankylän kunnan pohjoisosa (kuva 3). Loput saamelaisista asuvat muualla Suomessa (2829 hlöä) sekä ulkomailla (590 hlöä).

Väestörekisterikeskuksen tilastojen (31.12.1999) mukaan saamelaiset muodostavat Utsjoen väestöstä 46,7 prosenttia (650 hlöä), Enontekiön väestöstä 7,4 prosenttia (162 hlöä), Inarin väestöstä 5,7 prosenttia (419 hlöä) ja Sodankylän väestöstä 1,4 prosenttia (145 hlöä).

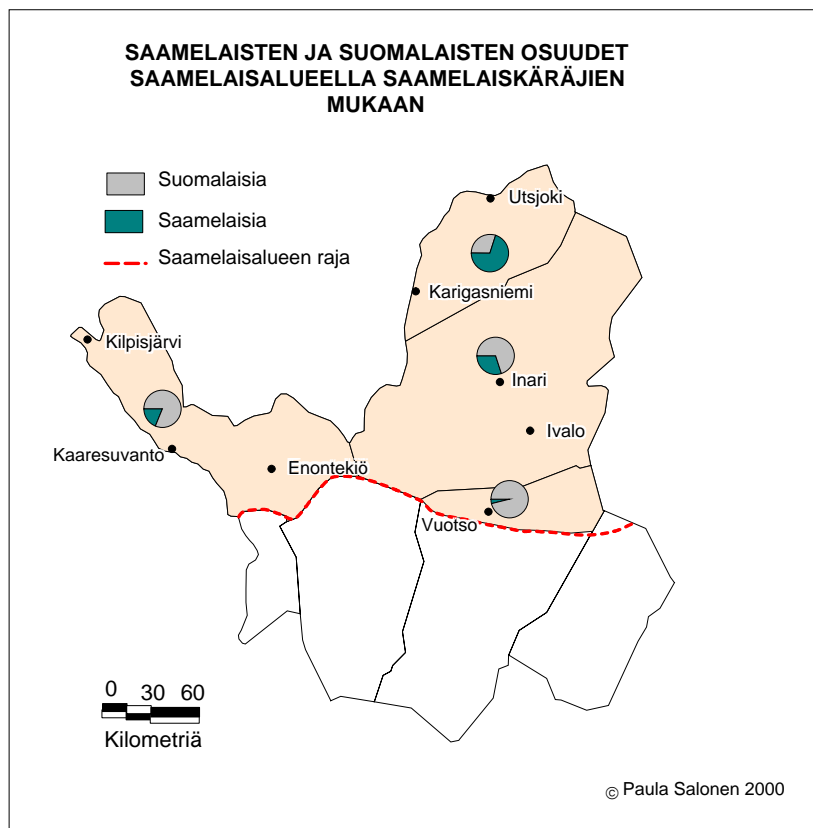

Kuva 3. Saamelaisten ja suomalaisten osuudet saamelaiskunnissa väestörekisteritietojen mukaan 31.12.1999.

Tilastot saamelaisten osuuksista vaihtelevat kuitenkin huomattavasti väestörekisterikeskuksen ja Saamelaiskäräjien laskelmissa. Tämä johtuu kriteerien erilaisuudesta. Väestörekisterikeskus merkitsee saamelaiseksi ne henkilöt, jotka ovat ilmoittaneet äidinkielekseen saame. Ilmoitus tehdään lapsen syntymän yhteydessä. Mikäli äidinkieltä ei ole kirjattu saameksi lapsena, voi sen muuttaa milloin tahansa kirjallisella pyynnöllä väestörekisterikeskukseen. Väestörekisterikeskus suorittaa ajoittain äidinkielikyselyn, jolloin äidinkielen voi myös kirjata saameksi. Lapin maistraatin kampanjointi yhdessä Saamelaiskäräjien kanssa omien tietojen tarkistamiseksi voisi lisätä niiden saamelaisten aktiivisuutta äidinkielen kirjaamiseen, joiden äidinkieleksi ei ole syntymän yhteydessä kirjattu saamea. Näin väestörekisterin tilastot saataisiin enemmän paikkansapitäviksi.

Ainoa virallinen ja ajan tasalla oleva tilasto saamelaisista onkin Saamelaiskäräjillä. Tilastossa on kaikki, myös alle 18-vuotiaat saamelaiset. Saamelaiskäräjälain (975/1995, §3) mukaan tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena, edellyttäen: 1) että hän itse

tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään; tai 2) että hän on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaiseksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa; taikka 3) että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa. Kuvia 3 ja 4 vertaamalla voidaan havaita eri tilastointien erot saamelaisten määrissä. Saamelaiskäräjien mukaan saamelaisten osuus Utsjolla koko väestöstä on 70 prosenttia (987 hlöä), Enontekiöllä 19 prosenttia (429 hlöä), Inarissa 30 prosenttia (2243 hlöä) ja Sodankylässä 4 prosenttia (424 hlöä) väestöstä.

Kuva 4. Saamelaisten ja suomalaisten osuudet saamelaisalueella saamelaiskäräjien mukaan keväällä 2000.

Viranomaistoiminta valtio- ja kuntatasolla sekä edunvalvonta

Saamelaiskäräjät

Saamelaisilla on alkuperäiskansana omaan kielteensä ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto saamelaisten kotiseutualueella. Saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa on vuodesta 1996 lähtien toteuttanut Saamelaiskäräjät. Saamelaiskäräjiin kuuluu 21 jäsentä ja neljä varajäsentä siten, että Saamelaiskäräjissä on vähintään kolme jäsentä ja yksi varajäsen kustakin saamelaisten kotiseutualueen kunnasta.

Saamelaiskäräjien tehtävänä on hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevia asioita ja edustaa saamelaisia kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä. Se voi tehdä aloitteita ja esityksiä sekä antaa lausuntoja tehtäviinsä kuuluvissa asioissa ja päättää saamelaisten yhteiseen käyttöön osoitettujen varojen jaosta. Saamelaiskäräjät toimii oikeusministeriön hallinnonalalla. Itsehallinnollisen luonteensa vuoksi Saa-

melaiskäräjät ei kuitenkaan ole valtion viranomainen eikä osa valtionhallintoa, vaan itsenäinen julkisoikeudellinen oikeushenkilö omine hallintoelimineen, kirjanpitoineen ja tilintarkastajineen.

Ylintä päätösvaltaa käyttää Saamelaiskäräjien kokous. Hallitus valmistelee käräjien kokouksen asiat. Käräjillä on päätoiminen puheenjohtaja, joka johtaa käräjien poliittista toimintaa. Lisäksi käräjillä on viisi lautakuntaa, joiden tehtävänä on valmistella toimialaansa kuuluvia asioita käräjien hallitukselle. Lautakunnat ovat elinkeino- ja oikeuslautakunta, sosiaali- ja terveyslautakunta, kulttuurilautakunta, koulutus- ja oppimateriaalilautakunta sekä saamen kielineuvosto. Jokaisessa lautakunnassa on viisi jäsentä, viisi varajäsentä sekä sihteeri.

Saamelaiskäräjillä on sihteeristö Inarissa. Se jakaantuu yleiseen toimistoon, saamen kielen toimistoon sekä koulutus- ja oppimateriaalitoimistoon, joissa on yhteensä 12 päätoimista virkamiestä.

Saamelaiskäräjien toiminta rahoitetaan valtion varoin. Vuonna 1999 valtion talousarviossa oli osoitettu 4,3 mmk käräjien käyttöön.

Vuoden 1992 alusta lähtien Saamelaiskäräjien alaisuudessa on toiminut saamenkielen toimisto, jossa on kaksi vakinaista kielenkääntäjän virkaa. Kielitoimiston päätehtävänä on huolehtia saamelaisten kielilain mukaisten käännösten toimittamisesta eri viranomaisille ja laitoksille sekä avustaa niitä saamenkielentaitoisten tulkkien hankkimisessa.

Saamelaiskäräjillä on tulossuunnitelmassaan vuosille 2000-2003 tavoitteena saada valtion keskushallintoon oikeusministeriöön saamelaiskysymykset perusteellisesti tunteva, mieluiten saamenkielentaitoinen virkamies, jonka tehtävänä olisi asiantuntijana yhteensovittaa, edistää ja seurata saamelaisasioiden käsittelyä valtion keskushallinnossa ja eduskunnassa. Lisäksi hänen tehtävänä olisi toimia yhdyshenkilönä Saamelaisasioissa sekä informoida saamelaiskäräjiä ja muita saamelaisorganisaatioita asioiden edistymisestä ja pitää yhteyksiä niihin.

Tulossuunnitelmassa vuosia 2000-2001 koskevissa konkreettisissa toimitissa on useita saamen kielten asemaa koskettavia kohtia. Saamelaiskäräjät pyrkii muun muassa saamaan valmiiksi ehdotuksen saamen kielilain uudistamisesta ja ryhtyy toimiin saamen kielten aseman virallistamiseksi. Käräjät myös tehostaa kielilain toteutumisen seuranta ja valvontaa. Saamelaiskäräjät edistää toimenpiteitä, joilla saamelaisten oikeus oman kielen käyttämiseen ja kehittämiseen toteutuu ja tähän liittyen se hakee jatkorahoitusta kielineuvoston aloittamille kieliprojekteilte. Käräjät tukee myös kaikin mahdollisin tavoin jo käynnistettyjen ja mahdollisesti käynnistettävien kielipesien toimintaa.

Vastaavasti sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevia toimenpiteitä vuosille 2000-2001 on muun muassa edistää saamelaisten varhaiskasvatuksen kehittämistä siten, että palvelut järjestetään saamen kielellä saamelaisista lähtökohdista ja että ne edistävät saamelaisten vanhusten oma-kielisten alueellisten palvelujen kehittämistä. Käräjät pyrkii myös aikaansaamaan saamenkielistä kuntoutustoimintaa varten riittävän vuosittaisen määrärahan Kelan budjettiin. Saamelaiskäräjät on tehnyt STM:lle aloitteen täysimääräisen valtionavustuksen saamiseksi saamelaisalueen kunnille saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamiseen. Samasta asiasta on kansanedustaja Kimmo Kiljunen (sd) tehnyt talousarvioaloitteen eduskunnalle vuoden 2001 valtion talousarvioon. Talousarvioaloitteen loppusumma on 5 mmk.

Saamelaisasiain neuvottelukunta

Valtioneuvoston päätöksellä 1535/1994 on oikeusministeriön yhteydessä saamelaisväestöä koskevien asioiden yhteensovittamista ja yhtenäistä valmistelua varten saamelaisasiain neuvottelukunta. Sen puheenjohtajana on Lapin läänin maaherra. Puheenjohtajan lisäksi neuvottelukuntaan kuuluu 12 jäsentä, joista kullakin on henkilökohtainen varajäsen. Jäsenistä yksi edustaa oikeus-, yksi opetus-, yksi maa- ja metsätalous-, yksi sisäasiain-, yksi työ- ja yksi ympäristöministeriötä. Saamelaiskäräjät nimittää neuvottelukuntaan loput 6 jäsentä ja heille varajäsenet.

Valtionosuudet

Inari, Utsjoki, Sodankylä ja Enontekiö saavat 10 prosentin korotuksen yleiseen valtion osuuteen saamenkielisten palveluiden turvaamiseksi. Käytännössä se ei Enontekiöllä, Inarissa ja Utsjoella riitä todelliseen tarpeeseen, koska esimerkiksi Inarissa on suomenkielen lisäksi käytössä kolme saamenkieltä, ja palvelut pitäisi pystyä tarjoamaan niillä kaikilla. Sen sijaan Sodankylä, missä on pienin saamelaisväestö kunnan väkimmääärään nähden, saa eniten yleistä valtionosuutta – siitäkin huolimatta ettei se järjestä saamenkielisiä palveluita.

Sosiaali- ja terveydenhuollon valtionosuuksien perustana ei huomioida erikseen lainkaan saamenkielisten palvelujen järjestämistä. Omakielisten sosiaali- ja terveystalouden järjestämiseen tulisi olla erityinen 'korvamerkitty' valtionosuus soveltuvin osin samaan tapaan kuin peruskoulutoimessa.

Saamelaisalueen kunnat saavat valtionavustusta saamenkielisestä opetuksesta aiheutuviin palkkamenoihin. Ne määräytyvät toteutuneiden tuntimäärien mukaan. Valtionosuuteen lasketaan keskimääräinen tuntihinta. Tästä johtuen saamelaisalueen koulutoimet ovat saaneet yleensä riittävästi resursseja saamenkielisen opetuksen järjestämiseen. Mikäli kunnassa on saamelaisopettajia, jotka saavat palkan lisäksi syrjäseutu- ym. lisiä, saattaa kunta saada tarpeeseen nähden vähemmän korvausta. Toisaalta kunta, jossa on keskimääräistä halvempia opettajia, on saattanut jopa hieman hyötyä valtionosuuksista.

Opetusryhmien keskimääräisen koon on oltava rahoituslain mukaan 5 oppilasta. Ongelmana on kuitenkin ainakin Utsjoella koettu pienet ryhmäkoot ja niiden nostamat kustannukset. Mikäli kunta haluaa tarjota vähääkään ainevalinnaissuusia, pienenevät ryhmäkoot samalla. Koska valtionosuus on tarkoitettu vain opettajien palkkauskustannuksiin, joutuvat kunnat itse osittain kustantamaan oppimateriaalin ym. sekä suomen- että saamen kielellä. Saamelaiskäräjien tuottama oppimateriaali on kouluille ilmaista.

Sodankylässä ei ole yhtään koulua, joka järjestää saamenkielistä opetusta. Sodankylän kunnassa annetaan vain saamen kielen opetusta (15 h/viikko). Sen vuoksi sen saama valtionosuus saamenkielisen opetuksen järjestämiseen on huomattavasti pienempi kuin muilla saamelaiskunnilla. Sodankylän kunta saa valtiolta noin 200 000 mk vuodessa saamenkielisen koulutuksen järjestämiseen. Inarissa peruskoulutoimelle myönnetään valtionosuuksina noin 1,8 mmk vuodessa. Enontekiö saa vuosittain noin 1,4-1,5 mmk ja Utsjoki noin 2,3 mmk saamenkielisen koulutuksen järjestämiseen.

Saamenkielen käyttämisestä aiheutuva lisäkustannusten korvaaminen

Saamelaiskunnat voivat anoa oikeusministeriöltä vuosittain saamen kielen käyttämisestä aiheutuvaa lisäkustannusten korvausta. Korvaus perustuu lakiin saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa. Tukea myönnetään esimerkiksi asiakirjojen, kuulutusten ja ilmoitusten kään-

tämisestä aiheutuviin kustannuksiin. Esimerkiksi Inarin kunta saa vuosittain noin 100 000 mk oikeusministeriöltä käänöskustannuksiin.

Kielilisä

Saamelaisalueella ei ole missään kunnassa erityisiä kielitaitomääräyksiä tai –säännöksiä kuntien työntekijöille. Saamelaisalueen kuntien työntekijöille maksetaan kielilisää, mikäli työntekijä joutuu käyttämään saamenkieltä tehtävissään joko suullisesti, kirjallisesti tai sekä että. Kielilisälle ei ole olemassa mitään yleislinjaa, vaan jokainen kunta saa itse määrätä sen suuruuden ja myöntämisperusteet.

Utsjoella kielilisä on suullisesta kielitaidosta 70 mk kuukaudessa ja 90 mk kirjallisesta kielitaidosta. Mikäli henkilö käyttää työssään sekä suullista että kirjallista saamenkieltä, hänelle korvataan siitä 160 mk kuukaudessa. Kunta vaatii kielilisan myöntämiselle kielitodistuksen saamen kielestä.

Sodankylässä kielilisää ei ole viranhaltijapuolella. Opetuspuolella kielilisää saa tällä hetkellä yksi opettaja. Kielilisä on 90 mk kuukaudessa. Sodankylä ei erittele suullista ja kirjallista kielitaitoa. Kielilisan hakijalta vaaditaan kielitodistus saamenkielestä.

Enontekiöllä kielilisä maksetaan virkaehtosopimuksen mukaan siten, että sen on 90-130 mk kuukaudessa. Kielitodistusta ei vaadita kielilisan saamiselle.

Inarissa kielilisää saa tällä hetkellä kaksi kunnan palveluksessa olevaa. Kielilisä on saamenkielen suullisesta taidosta 70 mk kuukaudessa. Kirjallista kielilisää ei ole erikseen, vaan se sisällytetään suullisen kielilisan korvaukseen. Kielilisan hakijalta vaaditaan kielitodistus saamenkielestä.

Lapin keskussairaalassa Rovaniemellä on kolme saamenkielentaitoista työntekijää, joille maksetaan kielilisä ja jotka tarvittaessa toimivat tulkkeina. He toimivat kuitenkin varsinaisessa työssään osastoilla, minkä vuoksi he eivät joka tilanteessa voi olla käytettävissä. Lapin keskussairaalassa ongelma on tiedostettu, sillä matkailualueen keskuksena he joutuvat usein tekemisiin vieraskielisten potilaiden kanssa, ja ovat siten tottuneita järjestämään kommunikointia helpottavia toimenpiteitä.

Niin Lapin keskussairaalassa kuin alueen terveyskeskuksissa korostetaan henkilökunnan kulttuuri- ja kieliopetuksen merkitystä. Sen tulisi olla säännöllistä, tapahtua työajalla ja työnantajan kustantamana. Tähän saakka se on toiminut enemmän tai vähemmän henkilöstön omasta aloitteellisuudesta, heidän omalla ajallaan ja kustannuksillaan.

SámiSosterv ry.

SámiSosterv ry. on vuonna 1997 perustettu valtakunnallinen yhdistys, jonka toiminnan tavoitteena on valvoa ja edistää saamelaisten asemaa ja oikeuksia sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Yhdistys seuraa saamelaisten yhteiskunnalliseen asemaan vaikuttavan lainsäädännön, hallinnon ja rahoituksen toteutumista valtion sisäisen oikeuden ja kansainvälisten sopimusten mukaisesti. Se tekee myös aloitteita, antaa lausuntoja, järjestää saamenkielisiä sosiaali- ja terveyspalveluja omakustannushintaan sekä harjoittaa sosiaali- ja terveysalan kehittämis-, kokeilu-, tiedotus-, julkaisu- ja tutkimustoimintaa.

Myös Ruotsissa ja Norjassa saamelaisilla on kulttuuristen, kielellisten ja elinkeinollisten etujensa valvojana saamelaiskäräjät. Norjan käräjillä on 39 jäsentä ja Ruotsin käräjillä jäseniä on 31. Molemmissa maissa käräjillä toimii myös kielineuvosto, jonka tehtäviin kuuluu muun muassa saamen kielen aseman vahvistaminen yhteiskunnassa, saamen kielen käytön rohkaiseminen, työskentely kielenhuoltoasioiden kanssa, neuvojen ja ohjeiden antaminen kieli-kysymyksissä, uuden saamenkielisen terminologian kehittäminen ja osallistuminen saamen kielen kehitystyöhön.

Saamenkielen huoltoa koskevalla yhteistyösopimuksellaan Suomen, Ruotsin ja Norjan saamelaiskäräjät ovat ottaneet vastuulleen pohjoismaisen saamen kieliyhteistyön järjestämisen, jota varten on asetettu yhteinen saamenkielen lautakunta ja sihteeristö. Lautakunta kokoontui ensimmäisen kerran syyskuussa 1999.

Norjan valtioneuvosto on hyväksynyt Norjan saamenkielisen väestön palvelujen kehittämistä koskevan toimintasuunnitelman, jonka mukaan saamenkieliselle väestölle taataan tasavertaiset mahdollisuudet saada sosiaali- ja terveystalvuuja omalla kielellään. Lähtökohtana on, että päättäjät ja viranhaltijat eri tasoilla sosiaali- ja terveystoimessa huomioivat saamenkielisen väestön tarpeita ja osoittavat ymmärrystä, avoimuutta ja kunnioitusta saamenkielisiä palvelunkäyttäjiä kohtaan.

Suunnitelmassa korostetaan kulttuuri- ja kielitaitoisen henkilökunnan rekrytointia kommunikatio-ongelmien poistamiseksi, sekä koulutuksen järjestämistä kielitaidottomalle henkilökunnalle. Suunnitelmassa todetaan, että yhteistyö käyttäjien kanssa palveluja suunniteltaessa on erityisen tärkeää kuten myös saamelaisten epävirallisten auttamisjärjestelmien tunnistaminen ja huomioiminen. Kannustamista itsensä auttamiseksi pidetään myös tärkeänä.

Toimintasuunnitelman mukaan läänien ja kuntien viranhaltijoiden ja poliittisten päätöksentekijöiden vastuulla on saamelaisnäkökulman integroiminen pohjoisen kuntien toiminnassa. Yhteistyö, verkostoituminen ja uudet teknologiset ratkaisut ovat kehityksen välineitä.

Saamelainen osaaminen on dokumentoitava kaikkialla sosiaali- ja terveydenhuollossa. Saamelainen korkeakoulu, Tromssan yliopisto ja Finnmarkin korkeakoulu ovat keskeisiä toimijoita opiskelijoiden rekrytoinnissa ja monikulttuurisen näkökulman integroimisessa opetukseen. Kiintiöt ja stipendit ovat tärkeitä välineitä. Täydennyskoulutusta on järjestettävä niin, että se suosii saamelaisten rekrytointia sosiaali- ja terveysaloille.

Saamelaista kulttuuri- ja kielikoulutusta järjestetään laajasti muun muassa saamen kieli- ja kulttuurikeskuksissa. Kunnat ja läänit kantavat vastuun siitä, että näitä palveluja käytetään. Samoin läänien ja kuntien vastuulla on niiden työntekijöiden palkitseminen, joilla on tai jotka hankkivat saamelaista osaamista.

Sosiaali- ja terveysministeriö rahoittaa saamelaisen tutkimusyksikön toimintaa Karasjoella. Näin Tromssan yliopiston alainen yksikkö toteuttaa Norjan tutkimusneuvoston saamelaistutkimuksen strategiaa. Samalla kuin tutkimusyksikkö vahvistaa terveydenhuollon osaamista alueella, se myös edesauttaa koulutetun henkilöstön rekrytointia.

Karasjoella toimivalla erikoislääkärikeskuksella on valmiudet palvella myös Suomen puoleisten saamelaiskuntien asiakkaita, mutta tähän asti yhteistyö on ollut melko vähäistä. Lääkärikeskus on kokonaan valtion rahoittama ja toimii 10 miljoonan markan vuosibudjetilla. Keskus on syntynyt valtion aloitteesta alueiden poliitikoiden vastustuksesta huolimatta.

Erikoislääkärikeskus, opetus- ja tutkimustoiminta, hyvä palkkataso sekä Finnmarkissa maksettava lisä houkuttelevat alan osaajia alueelle. Finnmark ja erityisesti Karasjok on myös suosittu työssäkäyntialue suomalaisille. Käytännössä lähes kaikki tiedossa olevat Suomen saamelaiset alan opiskelijat, jotka suorittavat harjoittelujaksonsa saamelaiskunnissa hakeutuvat Norjaan töihin.

Norjan saamelaiskäräjät aloitti systemaattisen saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen kehittämistoiminnan jo vuonna 1978 havaitessaan, että saamelaispotilaat kärsivät omakielisten palvelujen puutteellisuudesta. Sametingetin varapuheenjohtajan, Elsie Bohlinin mukaan tavoitteena on ottaa aina huomioon kieli- ja kulttuuriasiat, ettei kahta järjestelmää tarvitsisi ylläpitää. Mutta hän toteaa, että ei ole saamelaiskäräjien asia vaan keskushallinnon asia selvittää miten tämä tapahtuisi käytännössä.

Saamen kieli ja oikeus sen käyttöön

Saamen kielet ovat suomen kielen sukukieliä. Saamen kieliä on useita, eivätkä eri kieliryhmiin kuuluvat saamelaiset yleensä ymmärrä toisiaan. Suomessa on käytössä kolme saamen kieltä. Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa pääkielenä on pohjoissaamen kieli. Sitä käyttää 70 prosenttia ja inarin- sekä koltansaamea kumpaakin noin 15 prosenttia saamenkielisistä saamelaisista. Suuri osa saamelaisista on kirjoitustaidottomia äidinkielellään, koska sitä on opetettu kouluissa vasta viime aikoina. Yli puolet saamelaisista puhuu äidinkielenään saamea.

Päivittäin saamenkielistä tiedotustoimintaa harjoittaa saamelaisradio. Se lähettää ohjelmaa saamen kielillä omalla kanavallaan - ei kuitenkaan lastenohjelmia. Saamenkielisiä televisio-ohjelmia ei Suomessa lähetetä. Ne olisivat kuitenkin saamelaisille tärkeitä ja etenkin lasten kielen kehityksen kannalta erittäin hyödyllisiä. Esimerkiksi Norjassa saamenkielellä ilmestyy useita lastenohjelmia, muun muassa Muumit. Suomessa julkaistaan myös muutaman kerran vuodessa Sápmelaš -nimistä pohjoissaamenkielistä lehteä sekä kolme kertaa vuodessa ilmestyy myös inarinsaamelainen lehti Anarâš. Lehtiä julkaistaan Saamelaiskäräjiltä saatavan avustuksen turvin. Saamelaiskäräjät saa vuosittain opetusministeriöltä 1 mmk avustuksen jaettavaaksi saamen kulttuurin ja kielen tukemiseen. Avustus jakautuu saamelaisjärjestöjen toiminnan tukemisen, julkaisutoiminnan ja erilaisten projektien ja kulttuurityöntekijöiden kesken. Norjalaisista pohjoissaamenkielisistä sanomalehdistä Min Áigi ja Áššu leviävät myös Suomen alueelle.

Suomen perustuslain 17 §:n mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan (saamen kieltä ja kulttuuria koskeva lainsäädäntö on esitetty liitteellä 1 kohdassa 'Saamelaisia koskeva lainsäädäntö'). Saamelaisilla on vuodesta 1992 lähtien ollut oikeus käyttää saamen kieltä suullisesti ja kirjallisesti viranomaisissa, joihin saamelaisten kielilakia sovelletaan. Näitä viranomaisia ovat tuomioistuimien, jonka virka-alueeseen saamelaisten kotiseutualue kuuluu sekä kaikki valtion alue- ja paikallishallintoviranomaiset sekä kotiseutualueen kunnat ja seurakunnat. Saamen kieltä koskeva kielilaki ei kuitenkaan velvoita valtion virkamiehiä osaamaan saamen kieltä, ei edes saamelaisten kotiseutualueella. Oikeus omaan kieleen perustuukin hyvin pitkälle käännöksiin ja tulkkaukseen. Lisäksi viranomaisten on varustettava opasteet, liikennemerkit ja tietyt lomakkeet saamen kielellä. Käytännössä tämä tarkoittaa Inarissa opasteiden, liikennemerkkien ja lomakkeiden kääntämistä neljälle kielelle: suomelle ja kolmelle saamenkielelle. Saamelaisten kotiseutualueella myös kuulutukset, tiedotukset ja ilmoitukset on laadittava saamen kielellä.

Ruotsissa laki oikeudesta käyttää saamea hallintoviranomaisissa ja tuomioistuimissa tuli voimaan huhtikuussa 2000. Siinä sanotaan, että asianosaisella on oikeus käyttää saamea sekä suullisesti että kirjallisesti hallintoviranomaisissa. Kunnan, johon lakia sovelletaan, on tarjottava mahdollisuus laittaa lapsi päivähoitoon ja esikouluun, jossa toiminta on osittain tai kokonaan saamenkielistä. Kunnan on myös tarjottava vanhuksille vanhustenhuoltoon kuuluva palvelu ja hoito joko osa- tai kokoaikaisesti saamenkielellä.

Suomen Saamelaiskäräjät asetti 11.6.1997 työryhmän laatimaan ehdotusta siitä, miten saamelaiden kielellisten perusoikeuksien ja kielellisten ihmisoikeuksien toteutuminen turvattaisiin nykyistä paremmin saamelaisten kielilaissa. Toistaiseksi työtä ei ole vielä saatu päätökseen. Käräjien kokouksessa 5.10.2000 päätettiin, että kielineuvosto saa jatkaa kielilain uudistamistyötä ja palkata tähän tehtävään sihteerin vuoden 2000 loppuun saakka. Lainsäädäntöesitysten on määrä olla valmiit syyskuuhun 2001 mennessä. Uudistuksen keskeisenä sisältönä on saada saamenkieli yhdenvertaiseksi suomen ja ruotsin kielten kanssa saamelaisten kotiseutualueella.

Tiedotus saamelaisalueella

Koko Suomessa on kaksi saamenkielenkääntäjää Saamen kielen toimistossa. Toinen kääntäjistä toimii Utsjoen kunnassa (II kielenkääntäjä) ja toinen Inarissa (I kielenkääntäjä), mutta hän kääntää Inarin kunnan lisäksi myös Enontekiön ja Sodankylän kuntien materiaalia sekä valtionhallinnon materiaalia.

Utsjoen kunnassa käännetään pohjoissaamenkielelle valtion viranomaisten tekstejä, kunnan asiakirjoja, valituksia, tiedotteita, kuulutuksia, ilmoituksia jne. Kielenkääntäjän mukaan viivettä saamenkielellä ilmestyvissä teksteissä ei juurikaan ole. Utsjoen kunnalla on lisäksi jokaiseen talouteen jaettava tiedotelehtinen 'Utsjoen kunta tiedottaa'. Se ilmestyy aina tarpeen mukaan keskimäärin kerran viikossa, mutta voi ilmestyä myös useammin tai toisaalta etenkin kesäaikana harvemmin. Tiedotteeseen on koottu kunnan ilmoituksia ja tiedotteita. Siinä on tietoa muun muassa kunnan avoimena olevista viroista ja toimista, harrastusmahdollisuuksista, kansalaisopiston kursseista ja kunnan tapahtumista. Tiedote on suomen- ja pohjoissaamenkielinen. Utsjoella kootaan kunnan ilmoitukset, tiedotteet, kuulutukset ym. informaatio ilmoitustauluille, joista kuntalaiset saavat tietoa sekä suomeksi että pohjoissaameksi. Kaiken kaikkiaan kielenkääntäjän mukaan tilanne saamenkielisen kuntatiedotuksen suhteen on Utsjoella hyvä.

I kielenkääntäjä kääntää pohjoissaameksi Inarin, Sodankylän ja Enontekiön kunnille lähinnä kuulutuksia ja ilmoituksia. Pohjoissaamenkieliset käännökset eivät yleensä tule viiveellä suomenkielisiin kuulutuksiin ja ilmoituksiin nähden. Inarissa puhuttavien koltan- ja inarinsaamen, kääntämisessä on vaikeuksia, koska saamen kielen toimistossa ei ole kääntäjää näille kielille. Joko saamen kielen toimisto tai suoraan Inarin kunta toimittaa materiaalin inarin- ja koltansaamen free-lancer -kääntäjille. Free-lancerit tekevät käännöstöitä päätyönsä ohella vapaa-ajallaan, joten käännökset luonnollisesti usein viivästyvät pohjoissaamen käännöksiin nähden. Tästä johtuen ilmoitukset ja kuulutukset eivät välttämättä ehdi lehtiin, vaan ne laitetaan ilmoitustauluille.

Enontekiön kunnassa toimii myös kääntäjä, joka kääntää oman työnsä ohella muun muassa valtuuston kokouskutsuja, ilmoituksia ja kuulutuksia pohjoissaamenkielelle. Koska hän ei ole päätoiminen kääntäjä, ei aika riitä kaikkiin käännöksiin, vaan ne toimitetaan Saamen kielen toimistoon käännettäviksi. Sodankylässäkin on oman työnsä ohella käännöstöitä tekevä henkilö. Hän on virkavapaalla ja käytännössä kaikki käännökset toimitetaan Saamen kielen toimistolle. Inarissa ei ole vastaavia sivutoimisia kääntäjiä.

Sosiaalihuolto

Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenne on erilainen kussakin saamelaisalueen kunnassa. Kunnat ovat erilaisia väkiluvultaan, elinkeinorakenteeltaan ja myös saamenkielisten palvelujen saatavuus vaihtelee. Saamelaisalueen kunnat joutuvat poikkeuksellisesta toimintaympäristöstään (laaja alue, pitkät välimatkat, ilmasto-olot, harva asutus) johtuen ylläpitämään pienelle väestöryhmälle korkeatasoista, monipuolista ja siten kallista peruspalvelujärjestelmää. Kunnat sijaitsevat kaukana keskussairaalaista ja erityislaitoksista, ja alueelta puuttuvat lähes kokonaan yksityispalvelut. Näin ollen kunnat vastaavat yksin koko perustasoisen sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä.

Saamenkielen käyttö ja perinteinen saamelaiskulttuuri yhdistävät saamelaisväestöä. Kielen kehityksen ja säilymisen kannalta olisi tärkeää, että saamelaislapsilla olisi riittävästi saamenkielen käyttömahdollisuuksia ja vanhemmat saisivat ympäristöltä ja viranomaisilta tukea kasvattaessaan lapsestaan kaksikielistä, muun muassa lasten päivähoito olisi järjestettävä saamen kielellä. Lasten päivähoitolain mukaan kunnan on järjestettävä päivähoitoa lapsen äidinkielellä olevalla suomen, ruotsin tai saamenkielellä.

Käytännössä sosiaali- ja terveyspalvelujen saaminen saamen kielellä on toteutunut heikosti, vain saamenkielistä päivähoitoa on järjestetty jonkin verran – ja sielläkin se on puutteellista. Syynä tähän on se, etteivät saamelaisten kotiseutualueen kunnat ja kuntayhtymät saa erityistä valtionavustusta palvelujen tuottamisesta aiheutuviin kustannuksiin. Kunnilla ei ole siten taloudellisia resursseja järjestää palveluja.

Inarin kunnassa problematiikkaa vaikeuttaa vielä se, että saamen kieliä on kolme ja jokaiselle kieliryhmälle pitäisi pystyä turvaamaan omakieliset palvelut. Maantieteellisten tekijöiden johdosta peruspalvelujen järjestäminen yhdellä kielellä – suomeksi – tuottaa tarpeeksi vaikeuksia. Palvelujen edelleen kehittäminen kolmella saamen kielellä vaatii todella kovaa ponnistelua kunnilta. Saamelaiskunnat ja Saamelaiskäräjät korostavat, että omakielisten palvelujen järjestäminen ei ole pelkästään kuntien, vaan myös valtion tehtävä.

Ongelmia aiheuttaa myös tosiasia, että aikaisemmat sukupolvet joutuivat kieltämään saamenkielisyytensä. Oli tavallista, että lapsia kiellettiin puhumasta äidinkieltään koulun pihalla ja oppilasaruntoiloissa. Heitä jopa rangaistiin siitä. Harvat tämän päivän pienten lasten vanhemmat ovat oppineet saamen kielen. Kun peruskielitaito puuttuu niin monelta, hyvin harvat jotka työelämässään tarvitsisivat saamen kieltä, pystyvät kommunikoimaan asiakkaiden ja potilaiden kanssa tällä kielellä.

”Kun menin Inariin kouluun syyskuussa pääsin käymään kotona vasta joulukuussa. Se oli seitsemänvuotiaalle pitkä aika, kertoo kolttasaamelainen keski-ikäinen mies. Sen lisäksi että minua sorrettiin saamelaisuuteni takia, niin olin vielä kolttasaamelainen. Kuu-luin alimpaan kastiin, kun äitini oli vielä yksinhuoltaja. En saanut puhua omaa kieltäni, minun oli vaikea ymmärtää suomenkielisiä ja minua kiusattiin jatkuvasti.”

Nuorempi sukupolvi on viime aikoina osoittanut ilahduttavaa kiinnostusta saamelaisuutta kohtaan. Kysyntä esimerkiksi saamenkielisistä päivähoitopalveluista on kasvanut ja monet valitsevat ns. kielipesätoiminnan, missä päivähoito annetaan kielisuojaamenetelmän mukaan saamen kielellä. Tämä johtaa väistämättä siihen, että yhä useampi lapsi oppii saamen kielen ja voi tulevaisuudessa kommunikoida saamen kielellä, edellyttäen että hänen saamenkielisyytään tuetaan.

Ongelmaksi saattaa muodostua se, että Suomessa käytetään kolmea eri saamen kieltä, pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea, jotka poikkeavat olennaisesti toisistaan. Yhden kielen osaaminen ei välttämättä tarkoita sitä, että ymmärtäisi toisia saamen kieliä. Sen vuoksi esimerkiksi kielipesätoimintaa, päivähoitoa ja vanhustenhoitoa on järjestettävä erikseen näille ryhmille.

Kielipesä on alle kouluikäisille lapsille tarkoitettua toimintaa, jossa lapselle pyritään siirtämään luonnollisella tavalla kieli, jota lapsen kotona tai muussa ympäristössä käytetään vähän tai ei ollenkaan. Kysymyksessä ei kuitenkaan ole saamenkielisten lasten päivähoito, vaan jo osittain kadonneiden saamen kielten elvyttäminen lasten parissa, jotka eivät enää kotonaan ole kieltä oppineet. Kielipesässä kieltä hyvin taitavat aikuiset lisäävät ja aktivoivat lapsen kielitaitoa arkipäivän toimien, leikkien ja askartelun avulla etukäteen laadittujen viikko-ohjelmien mukaan.

Toiminnan pohjana on ns. kielikylpymenetelmä, jonka peruseriaatteena on, että kieli toimii välineenä: kaikki tapahtuu kielikylpykielillä. Kielipesässä luodaan kielen omaksumislanteita, eli kielen omaksuminen tapahtuu luonnollisissa kielenoppimislanteissa.

Saamenkielen kielipesiä on toiminnassa ainoastaan Inarin kunnassa. Inarin kunnan järjestämänä toimii inarinsaamen kielipesä Ivalossa ja koltansaamen kielipesä Sevettijärvellä. Ivalon kielipesä aloitti vuonna 1997 ja Sevettijärven kielipesä toimi vuonna 1993 kuusi kuukautta ja sen jälkeen se on ollut toiminnassa vuodesta 1997 lähtien. Molemmat kielipesät ovat tällä hetkellä toiminnassa Inarin kunnan rahoittamana ja toiminta jatkuu vuoden 2001 toukokuun loppuun saakka, jonka jälkeen toiminta uhkaa loppua, ellei valtion taholta tai projektin myötä saada rahoitusta toimintaan. Lisäksi Inarin kirkonkylällä toimii Anaras-giela (inarin-kielen) yhdistyksen ylläpitämä inarinsaamen kielipesä Suomen kulttuurirahaston rahoittamana.

Lapset olivat käytännössä suomenkielisiä kielipesään tullessaan syksyllä 1997, mutta jo joulukuun mennessä kaikki ymmärsivät muun muassa perusasioita saameksi ja rohkenivat tuottaa muutaman sanan lauseita. Marraskuussa 1998 tehdyissä lasten saamenkielen taidon arvioinneissa arvioitsijat totesivat, että kielipesien toiminnalla on ollut erittäin suuri merkitys inarin- ja koltansaamen elvyttäjänä alle kouluikäisten keskuudessa. Lasten vanhemmat olisi kuitenkin saatava aktiivisesti mukaan kannustamaan ja ohjaamaan lapsia kieliopiskelujen valinnassa ja jatkamisessa.

Enontekiössä toteutetaan Kielikoski-projektin puitteissa kielipesätoimintaa Euroopan Unionin komission kielellisille vähemmistöille osoittamalla projektirahoituksella.

Saamelaiskäräjät ovat hakeneet rahoitusta Euroopan sosiaalirahastolta, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriöltä sekä Lapin lääninhallitukselta 'Saamen kielipesät' -projektin toteuttamiseen, jolla turvattaisiin kielipesien toiminnan jatkuminen. Hakemus on ollut tarkennettavana ja suunniteltujen 11 kielipesän määrä on jouduttu vähentämään kuuteen. Lääninhallitus on vaatinut myös, että saamelaisalueen kuntien tulisi osallistua projektiin esimerkiksi tiloja tarjoamalla.

Saamelaisten sosiaali- ja terveystieteiden palveluprojektin loppuraportin mukaan lasten lisäksi kiireellisin tarve omakieliselle palvelulle on saamelaisilla vanhuksilla. Heille äidinkieli muodostuu iän myötä vahvimaksi ja jopa ainoaksi kieleksi. Vanhusten on yhä vaikeampi iän karttuessa kommunikoida vieraalla kielellä asioidessaan sosiaalitoimistossa, terveyskeskuksessa tai saadessaan kotipalvelua tai muita vanhustenhoidon palveluja.

Vuodenvaihteessa 1996-1997 saamelaiskunnissa tehty sosiaali- ja terveystalvoprojektiin liittynyt asiakaskysely toi esiin sen seikan, ettei saamelaiskulttuuria huomioitu tarpeeksi vanhustenhuollossa:

”Vanhainkodilla ei perinteisiä ruokia, eikä sisustuksessa mitään saamelaista kulttuuria ja esimerkiksi vanhainkodin juhlissa saamelaismiehelle pakotetaan laittamaan kravatti, jota hän ei ollut koskaan aikaisemmin käyttänyt.”

Kommunikointimahdollisuuksiin omalla kielellä päivittäin liittyy läheisesti saamelaisten vanhusten syrjäytyminen. Keskustelut vanhukselle läheisistä asioista hänen omalla äidinkielellään säilyttävät hänen henkisen vireytensä. Olisikin taattava, että jokaisessa vanhustenhuoltolaitoksessa ja palvelutalossa on saamelaisella vanhuksella mahdollisuus päivittäin käyttää omaa äidinkieltään. Saamelaisalueella on kuitenkin vanhusten hoitolaitoksia, joiden asukkaista suuri osa puhuu äidinkielenään saamea, mutta hoitohenkilökunnassa ei ole yhtään tai vain muutama saamenkielentaitoinen työntekijä.

Haastatteluissa kävi ilmi, että henkilökunta kokee riittämättömyyttä kun ei voi kommunikoida vanhusten kanssa heidän omalla kielellään. Henkilökunta peräänkuuluttaa kieli- ja kulttuurikoulutusta työajalla. Monissa laitoksissa on alettu huomioida saamelaiskulttuuria esimerkiksi ruokailussa, sisustuksessa jne.

Saamelaisten vammaisten erityiset tarpeet liittyvät saamenkielen käyttämisen lisäksi saamelaiskulttuurin huomioimiseen palveluissa ja tukitoimissa – kuten muillakin saamelaisilla. Kehitysvammahuollon järjestämisessä on myös ollut ongelmia. Saamelaisia vammaisia henkilöitä ja eri vammaisryhmiä on lukumääräisesti vähän ja he asuvat pitkien matkojen päässä toisistaan, jolloin esimerkiksi saamenkielisten palvelujen ja tukitoimien järjestäminen asettaa erityisiä haasteita, jotta saamelaiset vammaiset henkilöt olisivat tosiasiallisesti yhdenvertaisia yhteiskunnassa valtaväestöön nähden. Eräänä ongelmana on sosiaali- ja terveydenhuollon erityispalvelujen saanti oman kunnan ulkopuolella omalla äidinkielellä. Esimerkiksi terveydenhuollon osalta erityispalvelut ovat saatavilla yleensä Rovaniemellä.

Mielenterveyspalvelut perustuvat nimenomaan kielelliseen vuorovaikutukseen. Vieraalla kielellä mielenterveyshäiriöiden ja niiden taustojen selvittäminen voi osoittautua jopa mahdollottomaksi. Saamelaisen psykiatrisen potilaan on hallittava hoitajiensa kieli voidakseen ottaa hoitoa vastaan. Psykiatrisessa erikoissairaanhoidossa ei ole vielä kukaan yhtään saamenkielistä erityistason viranhaltijaa, eikä myöskään tulkin käyttö ole tapana. Mielenterveyspalveluihin tulisikin ehdottomasti saada saamelaista henkilökuntaa. Potilaan kannalta tulkin käyttö henkilökohtaisista asioista puhumisen yhteydessä voi olla kiusallista. Lisäksi se voi saada potilaan tuntemaan itsensä huonommaksi valtaväestöön nähden, kuten sosiaali- ja terveystalvoprojektin asiakaskyselyn (1996-1997) eräs vastaaja kertoi:

” Tulkin käyttö tekisi vielä ’alhaisemman’ olon tässä yhteiskunnassa.”

Saamelainen ja varsinkin saamenkielinen psykiatrinen potilas ei ole tasa-arvoisessa asemassa verrattuna suomenkieliseen. Työn tulokset ovat usein toivottua huonommat: hoitoon hakeutumisessa on usein viivettä, virheellisen diagnostiikan riski on suuri ja hoidon järjestämisen hankaluus aiheuttaa viiveitä ja hoidon pitkittymistä, mikä lisää tilan kroonistumisen vaaraa. Saamelaisalueen psykiatristen kroonikoiden suuri määrä ei selittyne sillä, että saamelaiset sairastaisivat muita suomalaisia enemmän, vaan pikemmin sillä, että hoito on onnistunut huomattavasti huonommin.

Ongelmia on ollut muun muassa myös erilaisten testauslomakkeiden kanssa, esimerkiksi koulukypsyys- ja dementiaesteissä. Niissä käytetään ilmaisia ja konteksteja, jotka eivät ole relevantteja ja tuttuja saamenkielisille. Kun testattavat eivät ymmärrä näitä kysymyksiä, testaukset eivät ole luotettavia ja asiakkaat voidaan virheellisesti määritellä esimerkiksi vaikeasti dementoituneiksi tai ei-koulukypsiksi.

Terveydenhoito

Suurena esteenä saamenkielisten terveydenhoitopalveluiden järjestämiseen ilmoitetaan olevan saamenkielisen henkilöstön puute. Saamenkielinen palvelu on järjestetty käytännössä niin, että sattumanvaraisesti voi olla saamenkieltä osaava henkilö paikalla tai joku muu henkilökuntaan kuuluva saamenkielentaitoinen kutsutaan paikalle. Tulkkeina käytetään lähinnä omaa henkilökuntaa.

Saamelaisten potilaiden kohdalla ei pitäisi puhua tulkista perinteisessä mielessä vaan he tarvitsisivat kielellisen avustajan, joka toimisi kielen ja kulttuurin tulkkina. Henkilökunnan tekninen kielitaito ei yksinomaan riitä asiakkaan tilanteen hahmottamiseksi ja asiakassuhteen kehittämiseksi. Laajempi kielen ja kulttuurin tunteminen on välttämätöntä, jotta diagnoosi ja hoitosuosituksia voitaisiin varmuudella tehdä.

”Norjalainen nuorisopsykiatri kertoi huostaanottotapauksesta, missä yleensä hiljainen ja kiltti saamelaisissa oli käynyt käsiksi kymmenvuotiaaseen poikaan. Isän väkivaltainen käyttäytyminen aiheutui siitä, kun poika isän mukaan oli uhmaillut revontulia. Saamelaisperinteen mukaan sellainen on paheksuttavaa ja jopa vaarallista. Ellei psykiatri olisi tiennyt tätä, hän ei olisi voinut ymmärtää isän käyttäytymistä.”

Terveydenhuollossa ja erikoissairaanhoidossa erityisongelmana ovat sairaankuljetuksen pitkät siirtomatkat, pisimmillään siirto keskussairaalaan on 500 km ja yliopistolliseen sairaalaan 700 km. Kuljetusmatka terveyskeskuspäivystyspisteeseen on pisimmillään 280 km. Terveyskeskukset ostavat sairaankuljetuspalvelun yksityisiltä yrittäjiltä Ivalossa, Muoniossa, Hetassa, Sodankylässä, Utsjoella ja Karigasniemellä. Lentosairaan kuljetusta saamelaisalueella käytetään lähinnä liikuntakyvyttömiksi joutuneiden potilaiden helikopterintoueihin erämaasta. Pitkät välimatkat asettavat omat vaatimuksensa hoitohenkilökunnan työlle syrjäkylillä. Koska palvelut ovat kaukana, pitää heidän osata enemmän kuin mitä varsinainen terveydenhoitajan työ edellyttää. Vaikka heillä ei ole varsinaista päivystysvelvollisuutta, on heidän kuitenkin epävirallisesti oltava valmiita lähtemään apuun yölläkin, koska sairaala, ambulanssi ja lääkäri ovat kaukana.

Sosiaali- ja terveystalvuelvoprojektiiin liittynyt asiakaskysely toi esiin sen seikan, että saamelaiskulttuurin erityispiirteitä oli huomioitu terveystalvuelvissa vain harvoin:

”...Missä ovat värikkäät lapinvaatteet, valokuvat, parkinhaju, vanhat esineet päiväsaleissa, esimerkiksi rukki, reki, kehto. Enemmän hajuja, esineitä, mitä voi tuntea, kuulla haistaa...”

Omakielisen palvelun tarve korostuu niissä tapauksissa, joissa potilas ei osaa hoitajiensa kieltä, esimerkiksi saamenkielinen lapsi. Näissä tapauksissa nouseekin esiin kysymys, että onko sairasta ihmistä rasitettava vielä lisää sillä, että hän joutuu käyttämään vierasta kieltä tai ettei hän kykene lainkaan ymmärtämään hoitohenkilökuntaa ja hoitohenkilökunta häntä.

”Jouduin jättämään 2-vuotiaan lapsen Lapin keskussairaalaan hoitoon kahdeksi yöksi. Lapsi ei ymmärtänyt suomenkieltä, joten olin päivät hänen luonaan. Hän oli silti illat ja yöt ’kielettömänä’ yksin.”

Ongelmana on sekä sosiaali- että terveydenhuollossa se, että ne eivät huomioi saamelaiden elämäntapaa ja näkemyksiä. Palvelut on tehty suomalaisen ’valtaväestöyhteiskunnan’ käytettäväksi ja niissä heijastuvat sen näkemykset ja määräykset. Saamelaiset tarvitsisivat enemmänkin ’oman näköisiään’ palveluita. Yksi ratkaisu tähän on saamelaiskulttuurin ja kielen opetuksen lisääminen viranhaltijoille.

Sosiaali- ja terveydenhuollon koulutuksessa on huomioitava saamelaiskuntien erityistarpeet ja huolehdittava, että hoitohenkilökunta saa sekä saamen kielen että kulttuurin opetusta. Toisaalta ongelmaan on puututtava myös lyhyemmällä tähtäimellä järjestämällä kulttuuri- ja kieliovetusta hoitohenkilökunnalle ja suuntaamalla kunnille ja kuntayhtymille taloudellista tukea tämän toteuttamiseen. Olemassa olevilla resursseilla kunnat, jotka ovat vaikeassa taloudellisessa tilanteessa, tuskin tulevat kouluttamaan henkilöstöään.

Saamenkieliselle väestölle, suomenruotsalaisille, suomenkielisille ruotsinkielisillä alueilla ja erityisesti maahanmuuttajille on erityisen tärkeää, että henkilökunta saa koulutusta kulttuurisista erityispiirteistä ja muiden kulttuurien kohtaamisesta.

Yhteenveto sosiaali- ja terveydenhuollosta

Sosiaali- ja terveysministeriön asettamana vuosina 1996-1997 toimineen saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen nykytilannetta ja tarvetta selvittäneen projektin loppuraportin mukaan saamenkielisiä palveluja on järjestetty vähän saamelaisalueen kunnissa. Niitä on ollut saatavilla jossain määrin vain lasten päivähoitossa. Tilanne ei ole juurikaan parantunut em. loppuraportin julkistamisen jälkeen. Saamelaiskäräjien käsityksen mukaan saamenkielisten palvelujen riittämättömyys johtuu pääasiassa siitä, että saamelaiden kotiseutualueen kunnat ja kuntayhtymät eivät saa erityistä valtionavustusta näiden palveluiden tuottamisesta aiheutuviin kustannuksiin. Sosiaali- ja terveydenhuollon valtiosuuslainsäädännössä on siten puutteellisuksia saamelaiden osalta.

Saamelaiskäräjien mielestä nykyinen sosiaali- ja terveydenhuollon valtiosuuslainsäädäntö on ristiriidassa saamelaiden perusoikeussäännöksen (Pl 17 §) kanssa. Saamelaiskuntien mukaan ei ole mahdollista eikä kohtuullista se, että muutenkin taloudellisissa vaikeuksissa olevat kunnat kantaisivat vastuun saamelaiden omakielisistä palveluista, koska saamenkielen asema ei johdu kunnan toimenpiteistä. Korvamerkityn valtiosuuden saaminen sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen järjestämiseksi saamen kielellä onkin alueen kuntien ja saamelaiskäräjien ykköstavoitteena.

Norja vetää puoleensa alan ammatillisen koulutuksen omaavan saamenkielisen henkilöstön monestakin syystä. Suomen ja Norjan palkkatasossa on huomattavia eroja. Sairaanhoitajan peruspalkassa saattaa olla 10 000 markan ero, ottaen huomioon Finmarkissa maksettavan lisän. Asuminen järjestyy kohtuulliseen hintaan. Sen lisäksi erittäin varteenotettavana vetovoi-matekijänä pidetään myös opetus- ja tutkimustoiminnan kytkemistä käytännön työhön ja osaamiskeskusten tukemista. Osoittamallaan määrärahoillaan Norjan valtio on ottanut merkittävän vastuun syrjäseudun sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämisestä saamen kielellä jopa alueen ja läänin vastustuksesta huolimatta.

ROMANIT

Romanien arvellaan olevan alunperin kotoisin Pohjois-Intiasta, josta he alkoivat levittäytyä yli tuhat vuotta sitten. Valtakunnallinen Romaniasiaain neuvottelukunta ilmoitti romaniväestön määräksi vuonna 1996 vähintään 10 000 henkilöä. Tämän lisäksi arvioitiin Ruotsissa asuvan noin 3 000 Suomen romania. Ennen kunnissa pidettiin tilastoja romaniväestön määrästä, mutta nykyisin sen kaltainen etninen erottelu on kiellettyä. Koska romaniväestö tilastoidaan samoihin tilastoihin valtaväestön kanssa, on romanien tarkkaa määrää mahdotonta sanoa. Romani- väestö asuu hajallaan eri läänien alueella. Suurin osa romaneista asuu kuitenkin Etelä-Suomen taajamissa ja suuremmissa kaupungeissa.

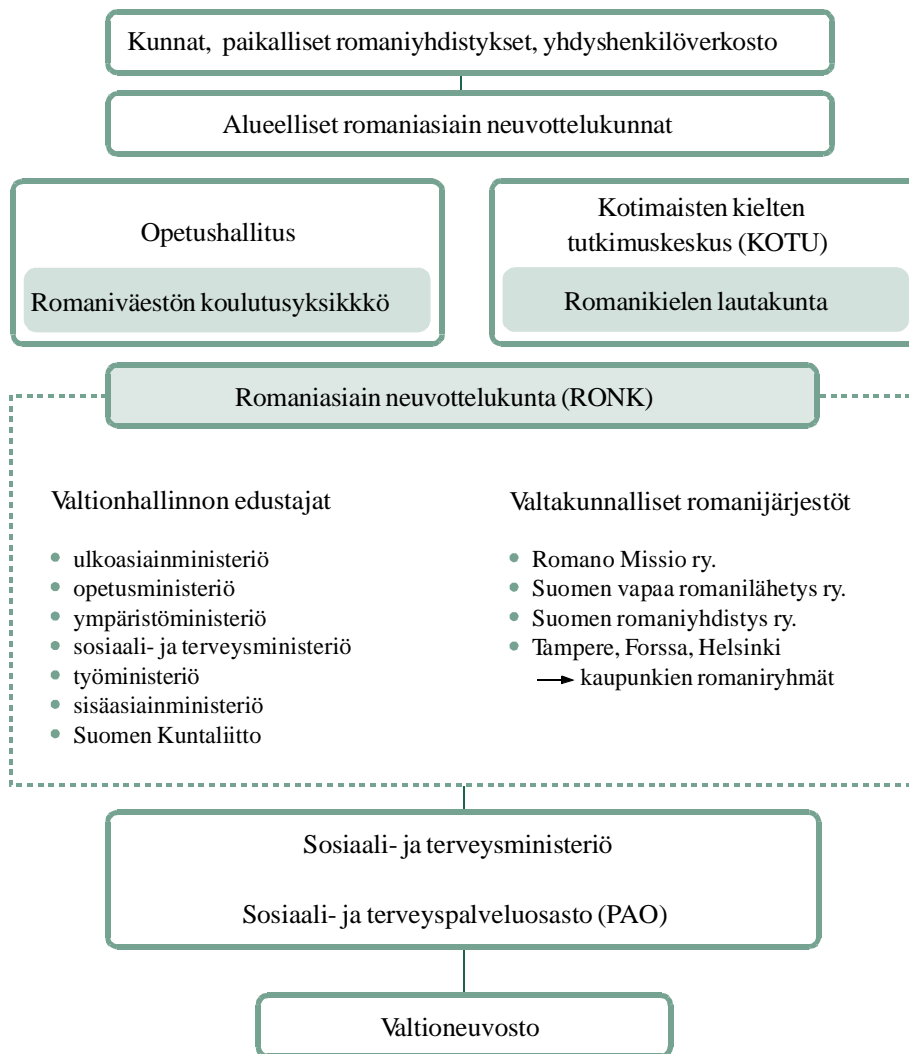
Romaniryhmä muodostaa oman kommunikaatio- ja vuorovaikutusverkon ja sillä on perustavanlaatuisia yhteisiä kulttuuriarvoja, jotka ilmentyvät yhdenmukaisina kulttuurin muotoina. Näitä ovat esimerkiksi puhtaus- ja häveliäisyystavat, pukeutuminen sekä vanhusten kunnioittaminen. Kulttuuriarvot opitaan pitkällisen sosialisoinnin kautta ryhmän sisällä, jossa ne säätelevät ryhmän jäsenen ulkoista käyttäytymistä.

Romaniasioiden hallinnointi

Valtion tasolla romanasioita hoitaa sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa toimiva Romaniasiaain neuvottelukunta, joka perustettiin 1956 (kuva 5). Neuvottelukunta hoitaa vähemmistön yhteyksiä eri ministeriöihin ja sen toiminnalla pyritään vaikuttamaan poliittiseen päätöksentekoon; itsenäistä päätösvaltaa sille ei ole tarkemmin määritelty. Romaniasiaain neuvottelukunta on syntynyt komitealaitoksen pohjalle ja edustaa näin sivuelinorganisaatiota valtion hallinnossa. Vasta 1989 neuvottelukunta sai päätoimisen sihteerin, sen toiminta jäntevöityi ja ensimmäiset todelliset romaniväestön asemaa parantavat toimenpiteet saatiin alulle.

Romaniasiaain neuvottelukunnan tehtävänä on valtioneuvoston päätöksen mukaan: 1. Seurata romaniväestön yhteiskunnallisten osallistumismahdollisuuksien ja elinolosuhteiden kehitystä tasa-arvon edistämiseksi sekä antaa viranomaisille lausuntoja näissä asioissa. 2. Tehdä aloitteita ja esityksiä romaniväestön taloudellisten, koulutuksellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten elinolosuhteiden parantamiseksi sekä romaniväestön työllistymisen edistämiseksi. 3. Toimia kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamiseksi. 4. Edistää romanikielen ja -kulttuurin vahvistumista sekä 5. osallistua pohjoismaiseen ja muuhun kansainväliseen yhteistyöhön romanien olosuhteiden parantamiseksi.

Romaniväestön valtakunnallisesta koulutuksen kehittamisestä ja toteuttamisesta vastaa Opetushallituksessa toimiva Romaniväestön koulutusyksikkö. Sen toiminta pohjautuu eduskunnan, hallituksen ja opetusministeriön kannanottoihin ja päätöksiin romaniväestön koulutuksen kehittamisestä ja kulttuurin toteuttamisesta. Romaniväestön koulutusyksikön toimiin kuuluu myös romanikielen ja kulttuurin edistäminen sekä valistus- ja tiedotustoiminta.

Kuva 5. Romaniasiain neuvottelukunnan organisaatiokaavio (www.vn.fi/stm/suomi/pao/ronk/orgkaa.htm)

Romanien aseman kehitys

Suomen valtion ei voida sanoa aina olleen romanien oikeuksien asialla. Siitä saakka, kun romaneja on ollut Suomessa, heihin on suhtauduttu negatiivisesti ja romanit on pyritty sulauttamaan valtaväestöön. Valtionhallinto sen enempää kuin tavallinen kansakaan ei ole pyrkinyt millään tavalla parantamaan romanien asemaa. Vuosina 1540-1750 romaneja koski maastakarkotus- ja hirttolaki, vuosina 1850-1900 säädettiin romaneja koskeva irtolaislaki. Vuoden 1877-78 valtiopäivillä ehdotettiin koulun perustamista romanilapsille. Esitys hylättiin ilman keskustelua, sillä oli sopimatonta vaatia valtion varoja ryhmälle, jolla ei ollut muitakaan kansallisia oikeuksia. 1900-luvun alku oli voimakasta sulauttamispolitiikan aikaa: romanilapsia otettiin vanhemmiltaan pois, romanikieltä ei saanut puhua julkisesti – sillä seurauksella, että romanikielen menetti kokonaan yksi sukupolvi. Poliitiikan muutos tapahtui vasta 1960-luvun lopulla, kun assimilaatiopolitiikasta luovuttiin ja pian säädettiin myös ensimmäinen syrjinnän kieltävä laki.

Romanien asema suhteessa valtaväestöön on parantunut hitaasti 1990-luvulle asti. Sen sijaan 1990-luvulla on edetty romaniväestön aseman parantamisessa suurin harppauksin historiallista taustaa vasten. Suomen perustuslain (731/1999) pykälässä 17 § sanotaan, että romaneilla on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan (ks. liite 1) Vuonna 1995 uudistettiin syrjinnän kieltävä laki ja vahvistettiin romaniväestön oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Koululakia muutettiin siten, että koulussa voidaan opettaa romanikieltä äidinkielenä tai opetusta voidaan antaa myös romanikielisenä. Vuonna 1997 uudistettiin kotimaisten kielten tutkimuskeskusta siten, että sen tehtäviin tulee kuulua myös romanikielen tutkimus ja huolto.

Vuonna 1998 Suomi allekirjoitti kaksi merkittävää kansainvälistä sopimusta (Euroopan neuvoston alueellisia ja vähemmistökieliä koskeva sopimus sekä vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus), joissa se nimesi romanikielen perinteiseksi ei-alueelliseksi vähemmistökieleksi ja romaniväestön yhdeksi perinteiseksi vähemmistöksen. Koululainsäädännön kokonaisuudistuksella vuonna 1999 mahdollistettiin vähemmistökielille saada kokonaisopetus mahdollisuuksien mukaan omalla äidinkielellään. Samassa uudistuksessa mahdollistettiin oman äidinkielen opetus kahtena tuntina viikossa, mikäli opetusryhmässä on vähintään neljä lasta. Opetusta koskeva lainsäädäntö ei ole kuitenkaan kuntia velvoittava. Tämä näkyy siinä, että n. 1700 peruskouluikäisestä romanilapsesta vain n. 240 saa romanikielen opetusta.

Lainsäädännön uudistuksista huolimatta romanit ovat keskimäärin heikommassa taloudellisessa ja sosiaalisessa asemassa kuin muut suomalaiset. Suomalaisen yhteiskunnan voimakas rakennemuutos toisen maailmansodan jälkeen on vaikeuttanut romanien toimeentuloa, kun vanhat ammatit ovat menettäneet merkitystään. Tämä on yksi syy romanien työttömyyteen ja yhteiskunnasta syrjäytymiseen. Tilastojen mukaan erilaiset sosiaalietuudet muodostavatkin tärkeän osan romanien tulolähteistä.

Koulutukseen on romanien keskuudessa aiemmin suhtauduttu varauksella, koska se on ollut ennen yksi keino sulauttaa heitä valtaväestöön. Suhtautuminen koulutukseen on kuitenkin muuttunut myönteisemmäksi huomioonottavamman lainsäädännön myötä. Romanien aseman parantumiseen ja myönteisempään suhtautumiseen on vaikuttanut paljon myös eri romanijärjestöjen aktiivinen toiminta: kulttuurista ollaan tiedotettu muun muassa erilaisin seminaarein.

Romanikieli

Romanikielen puhujia on maailmanlaajuisesti noin 40 milj. ja se on jakautunut yli 8 päämurteeseen ja kymmeniin alamurteisiin. Suomen romanikieli on saanut erityisen paljon sanastollisia vaikutteita ruotsista, kreikasta ja saksasta. Suomalaisia lainasanoja on sen sijaan melko vähän ja nekin luonteeltaan tilapäisiä. Sitä vastoin ääntämyksen ja kieliopin puolella suomen kielen vaikutus on ollut voimakasta. Suomen romanikielen murre kuuluu ns. ei-slaavilaisiin murteisiin, joista käytetään nimitystä Non-Vlach -murteet. Suomen romanit puhuvat kálo-murretta. Kálo-murteen puhujia löytyy myös Espanjasta, Pohjois-Englannista ja Italiasta.

Romanikielen puhujia oli Suomessa aiemmin runsaasti. Tuolloin kirjoitetun materiaalin puuttuminen ei haitannut kielen säilymistä, koska sitä käytettiin aktiivisesti romaniyhteisössä. Nykyisin äidinkielenään suomen romanikieltä puhuu lähinnä vanhempi väestö. Vaikka läheskään kaikkien romanien romaninkielen taidot eivät ole niin hyvät kuin suomenkielen taidot, romanit kuitenkin pitävät äidinkielenään romanikieltä. Äidinkieli ei tarkoita heille kieltä, jota he käyttävät eniten tai kieltä, jonka he oppivat ensimmäisenä. Se on kieli, johon he identifioivat kulttuurisen taustansa, tapojensa ja arvojensa perusteella.

Syyt romanikielen heikkoon asemaan yhteiskunnassa ja sen häviämiseen kokonaan yhdeltä romanisukupolvelta ovat hyvin samanlaisia kuin saamelaisilla. Ne löytyvät 1900-luvun alun sulauttamispolitiikasta ja valtaväestön negatiivisista asenteista romanikieltä kohtaan. Kanssakäyminen valtaväestön kanssa ehdollistettiin usein romanikielen hylkäämiseen. Romaniväestön keskuudessa on tämän tuloksena selvästi havaittavissa edelleen pelkoa ja arkuutta oman kielen julkisessa käytössä. Voidaankin ajatella, Suomen valtaväestö on velkaa romaneille heidän äidinkieltensä ja sen vuoksi kaikki mahdollinen panos on annettava sen säilymiselle ja kehittymiselle.

Romanikielen tutkimus ja huolto kuuluu kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tehtäviin. Romanikielen asema keskuksen työkentässä perustuu vuona 1997 voimaan astuneeseen lainsäädäntöön. Tuolloin lakia uudistettiin siten, että kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tehtäviin tulee kuulua myös romanikieli ja sitä varten perustettiin asiantuntijaelimeksi romanikielen lautakunta, jossa toimii viisi romanijäsentä. Romaniasiain neuvottelukunnan, romanikielen lautakunnan sekä romaniväestön koulutusyksikön tavoitteena on romanikielen elpyminen toiseksi romanien käyttökieleksi.

Romanikielen elvyttämiseksi ryhdyttiin ensimmäisiin toimenpiteisiin romanijärjestöjen aloitteesta jo vuonna 1970 romanikielen normatiivisanaston laatimisella. Ensimmäinen aapinen aikuiskoulutusta varten ilmestyi vuonna 1982. Nämä olivat myös ensimmäisiä toimenpiteitä romanikielen kehittämiseksi kirjakieleksi. Tämän jälkeen on ilmestynyt romanikielellä muun muassa romani-englanti-suomi -sanakirja sekä osia Raamatusta.

Vuonna 1989 alkanut romanikielen opettajien työskentely kouluissa on elvyttänyt romanikielen käyttöä. Se on lisännyt myös esimerkiksi romanikielisten artikkeleiden määrää romaniväestön lehdissä. Romanikieliset uutiset valtakunnallisessa radioverkossa kerran viikossa on vaikuttanut positiivisesti kielenhuoltoon ja sanaston modernisoimiseen sekä lisännyt kiinnostusta kieleen.

Kielen elvytyksessä on kuitenkin edistytty tehokkaammin vasta 1990-luvulla. Opetushallitus on kouluttanut romanikielen ja -kulttuurin opettajia. Vuonna 1995 ilmestyi romanikielen oppikirja peruskoulun ala-asteen oppilaille. Vuonna 1997 opetusministeriö hyväksyi esityksen kahden uuden ammattiin tähtäävän opintolinjan perustamisesta; opinnot käyneistä valmistuu romanikulttuurin ohjaajia ja romanikulttuurin erityisohjaajia.

Romanikulttuurin huomioonottaminen julkisissa palveluissa

Muutamit aiemmat tutkimukset sekä keskustelu Romano Mission ja Romaniasiain neuvottelukunnan kanssa ovat tuoneet esiin sen seikan, että romaneilla ei ole tällä hetkellä tarvetta saada sosiaali- ja terveyspalveluja sekä muita julkisia palveluja romanikielellä, koska käytännössä kaikki romanit käyttävät aktiivisesti suomen kieltä. Nekin vanhukset, joilla on romanikieli vielä hyvin hallussa, puhuvat suomen kieltä. Mutta kuten aiemmin todettiin, tavoitteena on elvyttää romanikieli toiseksi käyttökieleksi. Sen seurauksena tulevaisuudessa muun muassa romanikielisten sosiaali- ja terveyspalveluiden tarve tulee varmasti lisääntymään. Jo nyt pyyntöjä on alkanut tulla entistä enemmän erilaisten asiakirjatekstien kääntämisestä romanikielelle. Myös Suomessa olevat itäeurooppalaiset romaniturvapaikanhakijat tuovat omat paineensa romanien tulkkipalvelun lisäämiseen ja kirjallisen materiaalin kääntämiseen.

Usein viranomaisissa, päivähoidossa ja koulutoimessa ongelmana on se, että valtaväestö luulee romanien puhuvan hyvää suomenkieltä. Romaneiden suomenkielentaidot ovat kuitenkin rajoittuneita. Romanilapset ovat usein ns. 'piilopuolikielisiä', eli eivät osaa kunnolla suomea eivätkä romanikieltä. Luokanopettajat eivät tiedosta tätä ja usein romanilapsi määritelläänkin heikkolahjaiseksi ja ohjataan erityis- tai mukautettuun opetukseen näistä syistä. Arviolta jopa 30-40 prosenttia romanilapsista joutuu erityisopetuksen piiriin sen vuoksi, etteivät osaa kunnolla suomen kieltä. Koulumenestys on romanilapsilla vahvasti sidottu kieleen. Kielivaikeuksien on katsottu olevan suurin syy koulun keskeytyksiin ja syrjäytymiskehityksen jatkumiseen.

Romanien tapaperinne, kulttuuri ja elämäntavat heijastuvat kuitenkin sekä palvelujen hakemisessa että niiden saannissa. Romanit kokevat ongelmalliseksi asioidessaan viranomaisissa sen, ettei henkilökunnalla ole tarpeeksi tietoa romanikulttuurista. Toisena selkeänä ongelmana on viranomaiskielen ymmärtämisen heikkous. Romaniväestön hallitsema Suomen kielen sanavarasto on rajoittunutta, mikä aikaansaa sen, että romanit eivät "ymmärrä" viranomaisen käyttämää kieltä. Usein romanit joutuvat vieläkin törmäämään myös ennakkoluuloihin, kielteiseen asenteeseen ja kunnioituksen puutteeseen viranomaisten taholta. Romanikulttuurin erityispiirteitä esimerkiksi asuntoasioissa usein vähätellään ja heidät koetaan usein 'taakaksi'. Romanit ymmärtävät, että kiire ja työpaineet ovat kovat sosiaali- ja terveyssektorilla, mutta ne eivät oikeuta kohtelemaan huonosti. Romanikulttuuria ei tarvitse kuitenkaan nostaa erityisasemaan. Romanit kaipaavat vain viestiä, että heidänkin kulttuuriaan arvostetaan ja heitä pidetään yhtenä Suomen omista vähemmistöistä.

Romaniasiain neuvottelukunta ja romanien koulutusyksikkö ovat tuottaneet eri ammattialoille oppaita romanikulttuurista. Ne helpottavat romanien kanssa asioivia viranomaisia antaen tietoja kulttuurista ja sen erityispiirteistä palveluissa. Oppaita on ilmestynyt esimerkiksi terveydenhuollon ammattilaisille, kirkon työntekijöille ja asuntoviranomaisille.

Sosiaalihuolto

Sen lisäksi, että viranomaisilla on tiedollisia puutteita romanikulttuurista, puutteita on myös lainsäädännön tietämyksestä. Esimerkiksi toimeentuloasioissa tulee jatkuvasti ongelmia liittyen romaninaisten perinteisen pukuun. Suomen perustuslaissa sanotaan, että romaneilla on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.

Toimeentulolaissa todetaan, että toimeentulotukea voidaan myöntää tavanomaista suurempiin vaatemenoihin, kuten romaninaisen vaatemenoihin. Romaninaisen puku kuuluu mitä olennaisimpana osana romanikulttuuriin, mutta tästä huolimatta osa kunnista ei myönnä toimeentulotukea pukua varten. Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut monisteen 'Romaninaisten perinteiseen pukuun liittyvät toimeentulotukikäytännöt', jossa selvitetään kuntien moninaisia käytäntöjä toimeentulotuen myöntämisessä romaninaisten hameeseen. Selvityksen mukaan tuen myöntämiskäytännöt ovat tiukentuneet eniten sosiaalitoimistoissa, joissa hakemuksia on vuosittain vähiten ja lieventyneet niissä, jossa hakemuksia on eniten. Myöntämiskäytäntöjen tiukentuminen on tarkoittanut muun muassa toimeentulotuen myöntämistiheyden pidentämistä, tiukkoja markkamääräisiä rajoja tuelle sekä tuen myöntämättä jättämistä. Normaalisti romaninainen käyttää kaksi hametta vuodessa, joten joidenkin kuntien myöntämä tuki joka neljäs vuosi ei vastaa todellisia tarpeita.

Vuoden 2000 syksyllä oikeuskanslerin virasto otti kantaa harkinnanvaraisen toimeentulotuen lisäosuuden käyttöoikeuteen romaninaisten perinneasuun kuuluvan hameen hankkimisessa. Perustuslainsäädännön yhdenvertaisuusartiklan ja vähemmistöjä, kuten romaneita, koskevan § 17 perusteella todettiin romaniväestöön kuuluvilla naisilla olevan kulttuurinen oikeus saada erityistukea identiteettiinsä olennaisena osana kuuluvaan pukeutumiseen. Tämän periaatepäätöksen (dnro 83/1/99, 27.10.2000) toivotaan selkeyttävän kuntien toimeentulotukipäätösten käytäntöjä.

Romanien perinteiset ammatit eivät enää anna riittävää toimeentuloa perheille ja sosiaali-huolto onkin romaniväestön osalta tarkoittanut ennen kaikkea toimeentulotukea. Romaneilla on kuitenkin usein tiedollisia puutteita siitä, mitä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja heille on saatavilla ja kuinka niitä haetaan.

Sosiaaliviranomaiset joutuvat usein tekemisiin romaniväestön asunto-ongelmien kanssa, koska yleinen asuntotuotanto ei ole tuottanut riittävästi asuntoja romaneille. Jos sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijät eivät tunne romanien kulttuuria, sen arvoja ja asenteita, vaikeutuu palvelujen toteutuminen. Henkilökunta tarvitsisikin entistä enemmän tietoa romanien kulttuurista, tavoista ja arvoista, jotta he voisivat ymmärtää esimerkiksi sen, miksi romani kieltäytyy jostain sosiaalipalvelusta.

Sosiaali- ja terveysministeriössä on nimitetty työryhmä selvittämään romanasoiden hallintoa ja sen uudistamistarpeita. Etenkin lääninhallintojen yhteydessä aiemmin sosiaali- ja terveysministeriön kokeiluna aloitettujen alueellisten neuvottelukuntien toiminnan vakinaistaminen ja yhdyshenkilöverkoston luominen kuntiin on koettu tärkeäksi. Yhdyshenkilöiden tehtävänä olisi toimia romanien ja eri viranomaistahojen välillä auttaen kumpaakin osapuolta ymmärtämään toisiaan. Nykyisin ongelmana on se, että romaneilla ei ole kielellisiä ja taidollisia välineitä selviytyä kanssakäymisestä viranomaisten kanssa. He eivät osaa selvittää asiaansa eivätkä ymmärrä esimerkiksi kirjallisten päätösten sisältöä. Yhdyshenkilöiden tehtävänä olisi myös opastaa romaneja erilaisten lomakkeiden täytössä ja valituskäytännöissä.

Romano Missioon tulee eniten sosiaalipuolen yhteydenottoja asuntoasioista. Romanien tapakulttuurissa on paljon asumista koskevia sääntöjä, joita ulkopuolisten on vaikea ymmärtää ja hyväksyä, ellei tiedä niiden taustoja. Etenkin kerrostaloasumiseen liittyy monia ongelmia, jotka ovat todella suuri vaikeus asunnon löytämiselle. Romanien asuntopulaa vaikeuttaa vielä, se että he ovat käytännössä kokonaan kunnallisen asuntotuotannon varassa. Yksityisiltä vuokramarkkinoilta asunnon saa vain erittäin harvoin yhä olemassa olevien ennakkoluulojen ja vaikean työllisyystilanteen tähden. Työministeriön Asukasvalintatyöryhmän muistiossa (1998) tuotiin julki romanien asuntotilanteen vaikeutuminen kunnallisten asukasvalintojen siirtyessä enenemässä määrin yksityisille kiinteistöyhtiöille. Ko. tahot pyrkivät usein segregoimaan romaneita tietyille 'sosiaalisesti heikkotuloisten' alueille. Usein asunnon osoittamatta jättämistilanteissa kiinteistöyhtiöiden tiedetään suoraan todenneen syynä olevan etniseen ryhmään kuuluminen. Näistä syrjintätilanteista tehdyt kantelut ja valitukset ovat Romanasiaian neuvottelukuntaan tulleiden yhteydenottojen perusteella lisääntyneet huolestuttavassa määrin.

Asuntoasioissa asioidessa esiintyy myös kulttuurin vähättelyä ja jopa uhkailua siitä, että perheen lapset sijoitetaan lastenkotiin. Joskus lapsia joudutaankin tilapäisesti sijoittamaan lastenkoteihin. Asunnottomat vanhemmat tai koko perhe ratkaisevat asunto-ongelmansa majoittamalla tuttaviansa tai sukulaistensa luo tai asumalla asuntovaunussa. Joskus myös kunta myöntää maksusitoumuksia matkustajakoteihin. Selvää on se, että asuntovaunussa asuvien ja liikkuvien perheiden lasten koulunkäynti on vaikeaa.

Ympäristöministeriö ja Romaniasiain neuvottelukunta ovat yhteistyössä tehneet oppaan asuntoviranomaisille ja kiinteistöyhtiöille romaniväestön asumiseen liittyvistä kulttuurisista erityispiirteistä. 'Romanikulttuurin erityispiirteet asumisessa' –oppaan tavoitteena on antaa tietoa viranomaisille romaneista ja helpottaa siten romaniväestön asunnon saantiin liittyviä ongelmia.

Romanit käyttävät sosiaalipalveluissa muun muassa vanhusten- ja päihdehuollon palveluja harvemmin kuin muut kielivähemmistöt. Vanhukset halutaan mieluummin hoitaa kotona kuin vanhainkodissa. Myös lapset ja vammaiset on hoidettu perinteisesti kotona. Nykyään kuitenkin yhä useampi romaniäiti vie lapsensa päivähoitoon. Tämä johtuu nuorten naisten ammatillisen koulutuksen ja kodin ulkopuolisen työn lisääntymisestä. Jotkut päiväkodit ovat alkaneet myös rekrytoida romanihoitajia, mikä on auttanut romanilapsia tuntemaan olonsa turvallisemmaksi ja kodinoloisemmaksi. Esiopetuksen työntekijöille on annettu myös materiaalia romanikulttuurista, jotta he voisivat paremmin huomioida romanilapset.

Terveydenhoito

Romanien heikko taloudellinen asema ja heikot asunto-olot heijastuvat vanhusten ja keskiikäisten terveyteen. Romanien sairastavuus on korkeampaa kuin valtaväestön. Romanikulttuurissa tuetaan sairastunutta ja hänen lähiomaisiaan eri tavoin. Turvallisen ilmapiirin luominen vaikuttaa myönteisesti sairauden selviytymisvaiheessa ja sillä lisätään potilaan oma-toimisuutta toipumisvaiheessa. Tavallisesti perheet ja suku huolehtivat itse sairaista ja vammaisista, jos vaihtoehtona olisi laittaa heidät laitoshoidon.

Romanit toivovat, että heidän kulttuuritaustansa otetaan hoidossa huomioon. Kyetäkseen tähän hoitaja tarvitsee oikeaa tietoa. Moni hoitaja onkin oman tietämättömyytensä vuoksi arka lähestymään romanipotilasta. Terveydenhoidon henkilökunnan koulutus sisältää jo nykyisin informaatiota romanikulttuurista ja terveydenhoidon ammattilaisille on tehty opaskirja romanikulttuurista. Eri etnisistä ryhmistä tulevien vähemmistöjen kohtaaminen tulisikin sisällyttää sosiaalialan peruskoulutukseen.

Romanien puhtaus- ja häveliäisyystavat sekä suvun ja perheen merkitys saattavat aiheuttaa hämmennystä ja ongelmia. Monissa sairaaloissa osataan suhtautua romanikulttuurin tapoihin kunnioittavasti ja joustavasti, jos kulttuurista on saatu tietoa. Romanit eivät käytä terveystalveluja yhtä yleisesti kuin valtaväestö. Aiemmin he ovat suhtautuneet terveydenhuollon palveluihin torjuvasti osittain tiedonpuutteen vuoksi.

Lääkärille saatetaan kertoa samalla kertaa kaikkien perheenjäsenten vaivat. Tiedottamalla terveyskeskuksissa osattaisiin ottaa tämä seikka huomioon ja joko informoida romanipotilasta aikataulujen tiukkuudesta tai varata hänelle pidempi potilasaika. Lääkkeitä määrättäessä olisi hyvä tarkkaan kertoa, miten niitä nautitaan oikein. Etenkin vanhemmat romanit saattavat ottaa lääkkeitä epäsäännöllisesti eivätkä noudata annosteluohjeita. Lääkekuuri saatetaan lopettaa heti, kun oireet häviävät. Myös vanhoja tai toiselle määrättyjä lääkkeitä saatetaan käyttää.

Äitiys- ja lastenneuvoloiden kokemusten perusteella romanit käyttävät neuvolapalveluja vähemmän kuin valtaväestö. Romanit eivät osaa hakeutua neuvolapalveluiden piiriin, koska eivät tiedä riittävästi niiden merkityksestä. Raskaana oleva romani saattaa käydä neuvolassa epäsäännöllisesti. Hän saattaa ilmoittautua neuvolaan, mutta jos hänellä ei ole kipuja tai muuta tarvetta, hän ei käy määrääjain. Hän saattaa ottaa yhteyttä neuvolaan vasta raskauden loppupuolella. Synnytyksessä voi olla mukana joku toinen nuori nainen tai oma mies. Sairaalassa äitiä ja lasta käyvät katsomassa oma mies ja nuoret romanit.

Monet romanit kokevat sairaalaympäristön epämiellyttävänä ja pelottavana. Epämiellyttävyyttä saattaa lisätä se, että sairaalassa romanit joutuvat eroon lähimmäisistään ja jäävät yksin keskelle vieraampaa kulttuuria. Omaiset ja ystävät tulevat katsomaan sairasta suurella joukolla, mikä voi hämmästyttää sairaalan henkilökuntaa. Sairaalaan saavutaan siitäkin huolimatta, että itse potilasta ei päästä katomaan. Näin halutaan tukea omaisia ja osoittaa myötätuntoa. Jotta muut potilaat eivät häiriintyisi romanipotilaan monista vieraista, hänet sijoitetaan usein yhden tai kahden hengen huoneeseen.

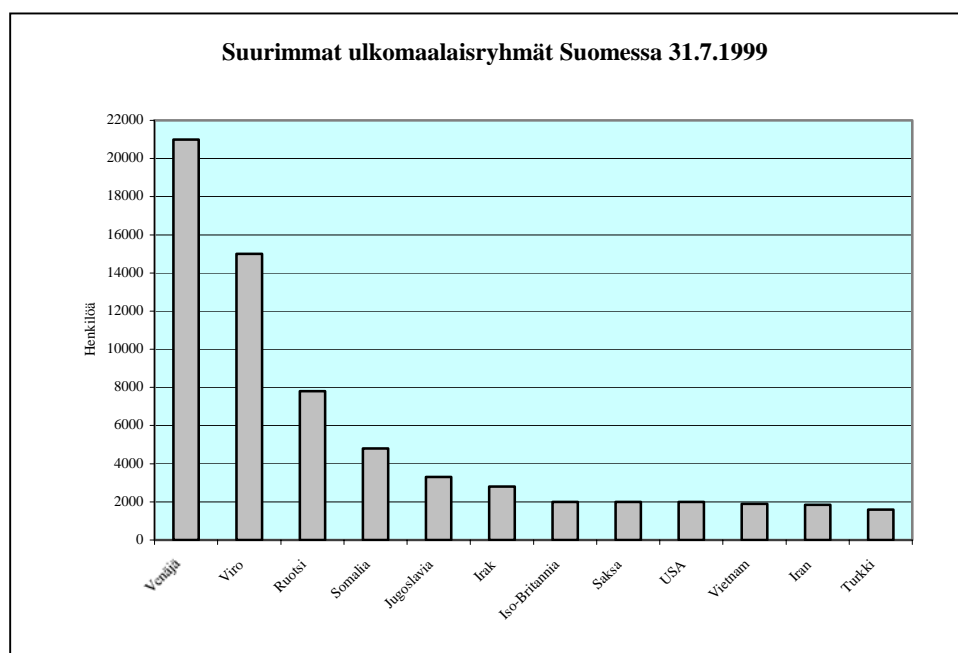
Yleensä romanimpiesten mielestä ei ole väliä, onko hoitaja nainen vai mies. Romaniniaisesta sen sijaan on yleensä mieluisampaa, jos häntä tutkiva tai hoitava henkilö on nainen. Jos potilas tai lähiomainen toivoo, että vierailijat saavat jäädä huoneeseen hoitotoimenpiteen ajaksi, voi hoitaja toimia parhaaksi näkemällään tavalla. Toivottavaa olisi, että hoitaja ei muiden läsnä ollessa tiedustelisi esimerkiksi wc:ssä käyntiä tai vatsan toimintaan liittyviä asioita. Eritteiden keräyspussit pitäisi sijoittaa niin, etteivät ne olisi näkyvillä.

Vanhukselta saattaa joskus tuntua vaikealta syödä sairaalaruokaa. Vaikka tiedetäänkin, että sairaalan hygieniä on hyvä, ei tieto silti aina poista epämiellyttäviä tunteita. Joissakin tapauksissa omaiset ovat halunneet tuoda kotona tehtyä ruokaa potilaalle. Joissakin sairaaloissa vanhuksen on sallittu käyttää omaa nimikkokuppiaan ja ruokailuvälineitään.

Usein romanit eivät saa virallisista ohjeista selvää. Tämä vaikeuttaa lääkkeiden ottamista ja hoito-ohjeiden noudattamista. Kotiin lähtevälle tulisikin selkeästi kertoa hoito-ohjeet ja lääkkeiden annostelut.

MAAHANMUUTTAJAT

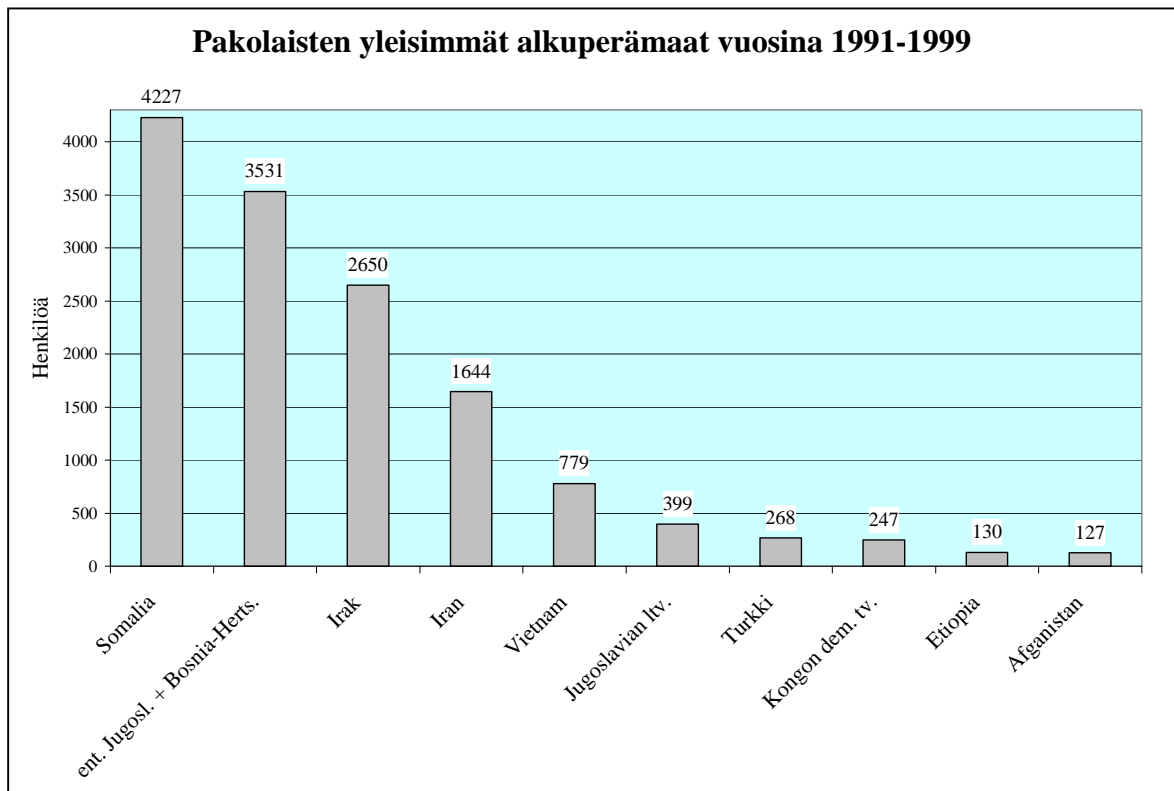
Suomessa asui 31.12.1999 87 680 vieraskielistä ihmistä. Maahanmuuttajien (siirtolaiset, siirtotyöntekijät, paluumuuttajat, pakolaiset ja turvapaikanhakijat) määrä kasvaa koko ajan ja nykyisin he edustavat noin 1,7 % väestöstämme. Ylivoimaisesti suurimman ulkomaalaisryhmän muodostavat venäläiset. Seuraavaksi eniten vieraskielistä väestöä on Virosta, Ruotsista, Somaliasta ja entisestä Jugoslaviasta (kuva 6).

Kuva 6. Kaksitoista suurinta ulkomaalaisryhmää Suomessa 31.7.1999 (Lähde: Siirtolaisuusinstituutti).

Kun ulkomaalaisväestöä katsotaan pakolaisstatuksen mukaan, viiden kärki muodostuu Somaliasta, entisestä Jugoslaviasta ja Bosnia-Hertsegovinasta, Irakista, Iranista ja Vietnamista (kuva 7).

Kunnilla on yhdessä TE-keskusten kanssa oikeus päättää pakolaisten vastaanotosta ja vastaanoton kustannusten korvaamisesta. Vuosien 1993-1999 aikana Suomi on vastaanottanut 11 262 pakolaista. Vain 141 heistä on pystynyt palaamaan kotimaahansa. Näiden lukujen ulkopuolelle jäävät vuonna 1999 Kosovon kriisin seurauksena Suomeen tilapäisen suojelun statuksella saapuneet albaanipakolaiset (noin 1 030). Heistä on syyskuun 2000 loppuun mennessä palannut Kosovoon noin 600 henkilöä, loput ovat jääneet Suomeen hakemaan turvapaikkaa tai oleskelulupaa.

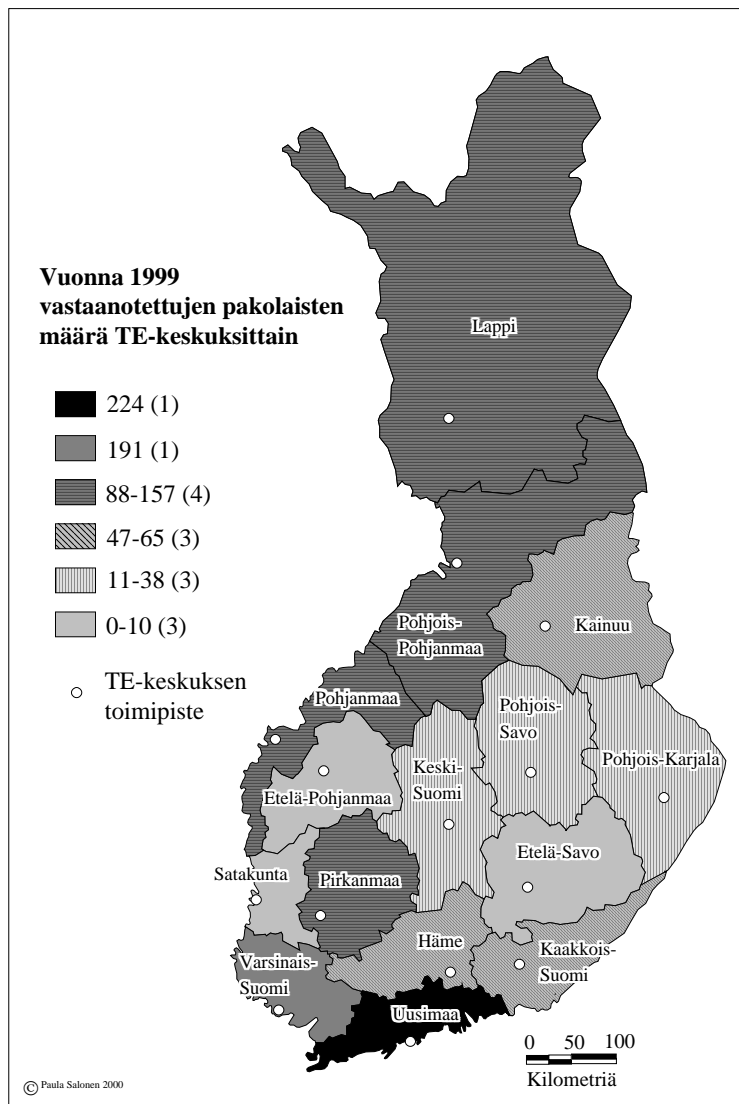

Kuva 7. Pakolaisten yleisimmät alkuperämaat vuosina 1991-1999 (Lähde: työministeriö).

Vuonna 1999 Suomi otti vastaan 1189 pakolaista (+ aiemmin mainitut 1030 albaania). Eniten pakolaisia otettiin Jugoslavian liittovaltiosta, Irakista ja Iranista. Vastaanotetut pakolaiset jakautuivat TE-keskusalueittain siten, että Uudenmaan alue otti eniten pakolaisia vastaan (224 hlöä) (kuva 8). Seuraavaksi eniten pakolaisia ottivat Varsinais-Suomi (191 hlöä), Pohjanmaa (157 hlöä) ja Pirkanmaa (148 hlöä). Vähiten pakolaisia vastaanotettiin Etelä-Savossa (8 hlöä) ja Etelä-Pohjanmaalla (1 hlö). Satakunnassa ei otettu yhtään pakolaista vastaan.

Vuosien 1991 ja 1999 välisenä aikana Helsinki on ottanut eniten pakolaisia vastaan Suomen kunnista. Kaikki Suomen suurimmat kaupungit ovat kärkijoukossa vastaanotettujen pakolaisten suhteen. Työministeriön tilastoista ei käy ilmi pakolaisten suhteellista määrää kunnittain. Asukaslukuun suhteutettuna todennäköisesti pienemmät kunnat nousisivat kärkeen.

Turvapaikanhakijoiden tilanne on muuttunut aivan viimeaikoina. 10.7.2000 astui voimaan laki ulkomaalaislain muuttamisesta, ns. pikakäännetytlaki (ks. liite 1). Se on nopeuttanut turvapaikkahakemusten käsittelyä ja sillä on ollut selviä vaikutuksia turvapaikanhakijoiden määrään. Keväällä 2000 alkanut romaniturvapaikanhakijoiden virta Itä-Euroopasta on vähentynyt lain johdosta huomattavasti. Vielä heinäkuussa Puolasta tuli 158 turvapaikanhakijaa, kun heinäkuussa oli elokuussa enää 12. Vastaavasti Slovakiasta tuli turvapaikanhakijoita heinäkuussa 48 henkilöä ja elokuussa enää 12. Tsekin vastaava tilanne heinäkuussa oli 33 turvapaikanhakijaa ja elokuussa seitsemän. Turvapaikanhakijoiden vähentynyt määrä on nostanut ajankohtaiseksi vastaanottokeskusten kapasiteetin supistamisen.

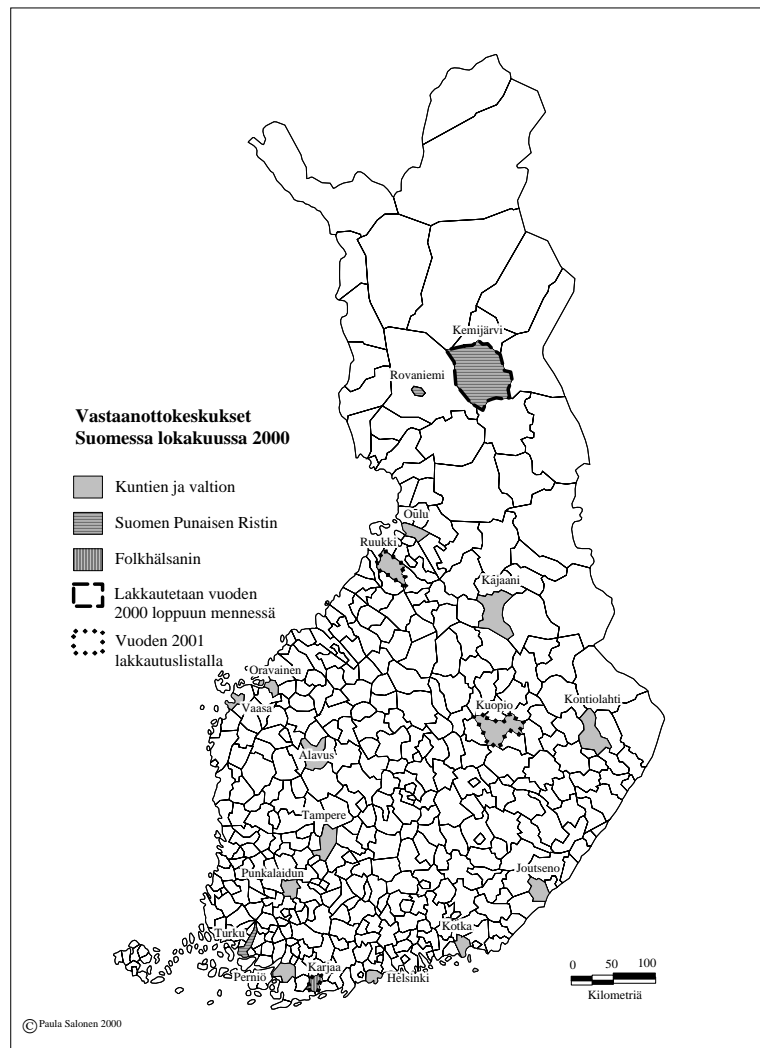
Kuva 8. Vuonna 1999 vastaanotetut pakolaiset TE-keskuksittain (Lähde: TE-keskuksen ja työministeriön www-sivut).

Maahanmuuttoasioiden hallinnointi

Maahanmuuttoasioita hoitavat Suomessa useat viranomaiset (ulkoasiain-, sisäasiain-, työ-, opetus-, sosiaali- ja terveys-, oikeus- sekä ympäristöministeriö). Ministeriöt hoitavat maahanmuuttoasioita omien vastualueidensa puitteissa (liite 2). Työministeriön maahanmuuttoasioiden vastuualueeseen kuuluu muun muassa maahanmuuttajien yhteiskuntaan kotoutumisen edistäminen. Aluehallinnollisella tasolla maahanmuuttoasiat kuuluvat TE-keskusten hallinnon piiriin. TE-keskukset puolestaan koordinoivat tehtäviä edelleen kuntiin vastaanottokeskuksiin ja työvoimatoimistoihin. Suomessa tällä hetkellä toimivat turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskukset on esitetty kuvassa 9. Myös suurimmissa kaupungeissa on usein sosiaali- ja terveysviraston alaisuudessa toimiva ulkomaalais- tai maahanmuuttajatoimisto, joka huolehtii pakolaisten ja paluumuuttajien kotoutumisen alkutoimenpiteistä.

Heinäkuussa voimaan tulleen uuden ulkomaalaislain vaikutukset turvapaikanhakijoiden määrän vähenemiseen tulevat vaikuttamaan lähitulevaisuudessa vastaanottokeskusten paikkamääriin. Ensimmäisessä vaiheessa vastaanottokeskusten paikkamääriä tullaan supistamaan ja myöhemmin tulevat kyseeseen myös lakkautukset. Esimerkiksi Kemijärven vastaanottokes-

kus on saanut jo tässä vaiheessa lakkautuspäätöksen ja se tullaan sulkemaan vuoden 2000 loppuun mennessä. Lakkautuksia ei kuitenkaan tulla tekemään kovin lyhyellä aikavälillä, koska turvapaikanhakijoiden liikkeet ovat arvaamattomia ja suljetun keskuksen avaaminen tai uuden rakentaminen tulee kalliiksi. Tilannetta seurataan siis koko ajan ja katsotaan, mihin lukuihin keskimäärin turvapaikanhakijoiden määrä vakiintuu ja toimitaan sen mukaan.

Kuva 9. Vastaanottokeskukset Suomessa lokakuussa 2000 (Lähde: työministeriön www-sivut ja Veikko Pyykkönen).

Kunnilla on yleis- ja yhteensovittamisvastuu maahanmuuttajien kotouttamisesta. Näiden tahojen lisäksi maahanmuuttopolitiikan yhteistyöelimiin kuuluu etnisten suhteiden neuvotelukunta ETNO, joka koostuu ministeriöiden, kunnallishallinnon, työmarkkinaosapuolten, kansalaisjärjestöjen, evankelis-luterilaisen kirkon, maahanmuuttajien ja muiden etnisten vähemmistöjen edustajia.

Myös monet kansalaisjärjestöt ovat mukana tukemassa maahanmuuttajia. Eri kansalaisjärjestöjen vuonna 1988 perustama Pakolaisneuvonta ry antaa oikeudellista apua ja neuvontaa maahanmuuttajille. Tämän lisäksi se toimii maahanmuuttajien aseman parantamiseksi Suomessa. Sitä on kuultu asiantuntijana ulkomaalaislain ja maahanmuuttajia koskevien päätösten valmistelun yhteydessä. Alan tieteellisestä tutkimusta tekee Siirtolaisuusinstituutti Turussa. Se on julkaissut useita tutkimuksia Suomessa ja muualla Euroopassa olevien maahanmuuttajien asemasta.

Maahanmuuttajien kotoutuminen

Maahanmuuttajien integroitumista yhteiskuntaan, työelämään sekä palveluiden tehokkaampaa käyttöä pyritään helpottamaan kotouttamistoimin. Laki ja asetus maahanmuuttajien kotouttamisesta tuli voimaan huhtikuussa 1999. Säädösten toimeenpano kuuluu työministeriölle ja sen alaisille työviranomaisille ja kunnille. Maahanmuuttajia koskeva lainsäädäntö on koottu liitteeseen 1 kohtaan 'Maahanmuuttajia koskeva lainsäädäntö'.

Kielipalvelut laadukkaan kotoutuksen osana

Jotta maahanmuuttajilla olisi mahdollisuus hyödyntää heille kuuluvia oikeuksia, palveluja ja velvollisuuksia, tulee heidän osata suomen- tai ruotsinkieltä tai vaihtoehtoisesti palvelut voidaan antaa tulkin avustuksella maahanmuuttajan äidinkielellä. Hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen ohjelman mukaan tulkkaus- ja käännöspalvelujen sekä muun tiedottamisen avulla taataan pysyvästi Suomessa asuville maahanmuuttajille tasavertaiset mahdollisuudet käyttää julkisia palveluja. Viranomaisten on huolehdittava tulkkauksen ja käännösten saataavuudesta ja resursseista.

Viranomaisten on hankittava ja kustannettava tulkki tai huolehdittava kustannuksellaan kääntämisestä asioissa, jotka voivat tulla vireille viranomaisten aloitteesta. Muissa ns. asianosaisaloitteisissa asioissa viranomaisen voi huolehtia tulkitsemisesta ja kääntämisestä erityisestä syystä. Työvoimapalvelujen käyttöä ja työttömyysturvaa koskevat asiat ovat pääsääntöisesti asianosaisaloitteisia asioita. Viranomaisen voi kussakin tapauksessa erikseen harkita, huolehtiiko se tulkkauksesta ja kääntämisestä. Käytännössä määrärahojen puutteen vuoksi tulkin käyttö on vähäistä, vaikka asian selvittäminen edellyttäisi tulkin käyttämistä tai kääntämistä.

Laissa potilaan asemasta ja oikeuksista on myös säännös tulkin käytöstä. Potilaille on mahdollisuuksien mukaan järjestettävä tulkki, jos heidän hoitonsa, kohtelunsa ja tiedon saantinsa hoidosta sitä edellyttävät. Koska säännös ei ole ehdottoman velvoittava, tässäkin määrärahojen puute vaikeuttaa tulkin järjestämistä terveydenhuollon kustannuksella.

Turvapaikanhakijoiden suomen- tai ruotsinkielen opetus aloitetaan heti maahanmuuttajakoulutuksessa. Vastaanottokeskukset pyrkivät kaikin tavoin ohjaamaan turvapaikanhakijoita hankkimaan ja kehittämään suomen kielen taitoa. Maan kielen nopealla ja tehokkaalla omaksumisella onkin kotouttamisessa keskeinen tavoite. Maahantulon alkuvaiheessa erilaiset palvelutilanteet vaativat kuitenkin tulkkaus- ja käännöspalveluja, äidinkielistä tiedotusmateriaalia sekä äidinkielisiä palveluja. Maahanmuuttajakoulutuksessa on havaittu aukkoja nimenomaan kielipintojen kohdalla: koulutuspaikkoja ei ole riittävästi.

Äidinkielellä annetuista palveluista vastaavat virastot ja yritykset palkkaamalla maahanmuuttajia. Työllistäminen on tapahtunut pitkälti työllistämisvaroin. Muun muassa koulut ovat palkanneet äidinkielisiä työntekijöitä tukiopettajiksi, päiväkodit päiväkotiaavustajiksi, kuntien sosiaali- ja terveystoimi sekä työvoimahallinto ovat työllistäneet maahanmuuttajia asiakaspalveluun. Tavoitteena on, että he palvelisivat sekä suomalaisia että suomea ja ruotsia taitamattomia maahanmuuttaja-asiakkaita.

Tulkkaus- ja käännöspalvelut

Vuonna 1990 perustettiin Tulkkeskus Lingua Nordica Oy ja sen toiminnan tavoitteeksi asetettiin tulkkaus- ja käännöspalvelujen tarjoaminen kaikille Suomen pakolaisia vastaan-

ottaneille kunnille ja vastaanottokeskuksille. Sen tehtävänä oli myös kouluttaa tulkkipalvelujen käyttäjiä, rekrytoida ja kouluttaa uusia tulkkeja sekä järjestää tulkeille jatkokoulutusta. Lingua Nordicalla on sopimus työministeriön kanssa tulkkaus- ja käännöspalveluista ja se on edelleen ainoa valtakunnallisesti toimiva asioimistulkausta tarjoava keskus.

Turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten määrä kasvoi huomattavasti 1990-luvun alkuvuosina. Vastaanottavien kuntien tulkkaus- ja käännöspalveluiden varmistamiseksi alettiin perustaa alueellisia tulkkikeskuksia. Tällä hetkellä Lingua Nordican lisäksi toimii kuusi alueellista tulkkikeskusta. Ne sijaitsevat Tampereella, Lahdessa, Turussa, Vaasassa, Jyväskylässä ja Vantaalla.

Tulkkaus- ja käännöspalveluita annetaan noin 70 kielellä. Tulkkikeskukset ovatkin huomattavia maahanmuuttajien työllistäjiä; niiden palveluksessa on noin 80 vakituista ja suuri määrä free-lancer -tulkkeja. Yksin Lingua Nordicassa on tällä hetkellä 26 kuukausipalkkaista ja 150 free-lancer -tulkkia.

Käännettävien kielten lukuisasta määrästä huolimatta jotkut kielistä jäävät kääntämättä. Tällöin voidaan käyttää jotain kolmatta kieltä (esim. englantia tai ranska), jota maahanmuuttaja osaa. Tärkeimmät Euroopan ulkopuolisista kielistä ovat arabia, kurdi, farsi, somali ja vietnam. Eurooppalaisista kielistä venäjä, albania, bosnia, viro, ranska ja turkki ovat tavallisimmat asioimistulkkaukset. Viimeisen vuoden aikana myös kansainvälinen romanikieli on noussut melko yleiseksi tulkattavaksi kieleksi.

Tulkkien ammattitaidosta ei ole aina varmuutta, koska edelleen suuri osa tulkeista on oppinut ammatin käytännössä ja lyhyillä kursseilla. Alalla ei ole kuitenkaan riittävästi päteviä tulkkien opettajia ja myös opetusmateriaalista on pulaa. Asioimistulkin ammatti on usein vain välivaihe, ja kun valmiuksia on riittävästi, tulkit vaihtavat alaa tai siirtyvät opiskelemaan.

Tulkkaus- ja käännöspalveluiden rahoitus

Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun valtioneuvoston päätöksen perusteella kunnille korvataan pakolaisten toimeentulotuki, erityiskustannukset ja tulkkipalvelut täysimääräisinä. Valtioneuvoston päätöksen mukaan pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden tarvitsemat tulkkaus- ja käännöspalvelut korvataan kunnille osana pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden vastaanottoa silloin kun on kysymyksessä: 1. sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut 2. kotoutumiseen liittyvien palveluiden käyttöön ohjaaminen 3. turvapaikan hakemiseen liittyvä oikeusapu. Entisen Neuvostoliiton alueelta tulleiden paluumuuttajien kanssa asioivat viranomaiset ovat saaneet korvauksen tarvittavasta tulkkaus- ja käännöspalveluista valtiolta puolen vuoden ajan, jolloin korvaukset maksetaan toimeentulotukena. Muiden maahanmuuttajien tulkkaus- ja käännöspalvelujen kustannuksista vastaa palvelun tilaaja.

Koska vain pakolaisten tulkkipalvelut korvataan kunnille täysimääräisenä, jäävät muut maahanmuuttajaryhmät usein tulkausta vaille. Lingua Nordicasta kerrotaan tulkkeja tilattavan muihin kuin pakolaisten tulkkaukseen jonkin verran muun muassa paluumuuttajille, seminaareihin ja pohjoismaisen kielisopimuksen mukaisesti tilanteisiin. Tulkkia ei silti usein pystytä tilaamaan selkeästä tarpeesta huolimatta, koska kunnilla ei ole siihen budjetoituna rahaa. Tulkkipalvelujen korvaamiskäytäntöjen muutokseen valtioilta olisi tarvetta.

Kunta järjestää tulkkipalvelut hankkimalla ne alueellisilta tulkkikeskuksilta, Lingua Nordicalta tai free-lancer -tulkeilta. Tulkkipalvelujen kustannukset ovat nousseet huomattavasti 1990-luvulla pakolaisten määrän kasvun myötä. Tulkki- ja käännöspalvelujen kustannusten

nousu tulee jatkumaan, koska pakolaisten määrä kasvaa vuosittain. Etätulkkauksella saadaan säästöjä sekä työajassa että matkakustannuksissa.

Osa maahanmuuttajista ei koskaan tule oppimaan riittävästi suomea vammasta, sairaudesta tai iästä johtuen kyetäkseen toimimaan palvelujärjestelmässä itsenäisesti. Näiden henkilöiden mahdollisuus palveluiden tasa-arvoiseen saamiseen tulee varmistaa. Yksi tapa varmistamiseen olisi tulkkipalvelujen korvaaminen kunnille niiden todellisten kustannusten mukaisesti tai sisällyttämällä tulkkaus- ja käännöspalvelut laskennallisiin korvauksiin.

Asioimis- ja etätulkkaus ja niissä esiintyvät ongelmat

Palvelujärjestelmässä tapahtuvaa tulkkausta kutsutaan asioimistulkkaukseksi. Sitä käytetään esimerkiksi virastoissa ja terveydenhuoltopalveluissa. Asioimistulkkipalveluita järjestetään eri mittaisilla kursseilla. Suuri osa asioimistulkeista kuuluu ensimmäisen polven maahanmuuttajiin ja usein pakolaisperustein maahan tulleisiin henkilöihin. Selvä epäkohta löytyy siitä, että lapset tekevät töitä maahanmuuttajasektorilla: he joutuvat tulkin töihin vanhemmilleen.

Tulkkaus voi tapahtua myös etätulkkauksena. Etätulkkauksella tarkoitetaan puhelimen ja videoiden välityksellä tapahtuvaa tulkkausta. Etätulkkaus sopii erityisesti silloin, kun tulkkia tarvitaan nopeasti, etäisyydet ovat pitkät ja tulkattavat asiat luonteeltaan selkeitä.

Koko maan kattava pakolaisten sijoitus on vaikeuttanut tulkkauspalveluiden saamista kunnissa, joissa on pieni pakolaisyhteisö tai useita eri kansallisuusryhmiä (esim. vastaanottokeskukset). Tulkkauspalveluiden järjestämisen kannalta ongelmallista on pitkät etäisyydet ja niistä johtuvat pitkät työajat sekä suuret matkakustannukset. Myös julkisen liikenteen huonot yhteydet muodostavat harvaanasutuilla alueilla ongelman.

Vastaanottokeskuksiin tehdyn kyselyn mukaan tulkkauspalveluverkostossa olisi vielä paljon alueellista kehittämisen varaa. Kyselyn perusteella tulkkauspalveluissa on huomattavaa maantieteellistä eriarvoisuutta. Esimerkiksi Etelä-Suomessa tulkattavien kielten valikoima ja tulkkauspalvelujen saatavuus on parempi kuin Kainuussa ja Pohjois-Suomessa. Maahanmuuttajat eivät ole tästä johtuen siis tasa-arvoisessa asemassa edes toistensa kanssa. Yksi ratkaisu tämän epäkohdan vähentämiseen olisi videotulkkauksen voimakas lisääminen.

Vaasan tulkikeskuksessa järjestetty pilottikokeilu osoitti sen, että videotulkkauksen avulla voidaan palvelujen saatavuutta ja taloudellisuutta tehostaa. Lisäksi kiireellisiä tapauksia voitiin lisätä säästyneen työajan myötä. Tietosuojan säilymiseen voitiin myös vaikuttaa positiivisesti, sillä tulkkaushuoneissa ei ollut ulkopuolisia eikä keskusteluja tarvinnut nauhoittaa.

Tällä hetkellä videotulkkauslaitteet on kaikissa tulkikeskuksissa ja lähes kaikissa vastaanottokeskuksissa. Ongelmana onkin se, että laitteet puuttuvat muun muassa niistä työvoimatoimistoista, sosiaalivirastoista, terveyskeskuksista, Kelalta ja poliisilta, joissa on maahanmuuttaja-asiakkaita. Sen sijaan useissa sairaaloissa on videolaitteita, joita lääkärit käyttävät muun muassa neuvotteluihin ja konsultaatioihin. Laitteiden käyttöä tulisi tehostaa myös videotulkkaukseen.

Muina ongelmina on yleisesti tulkkia tilattaessa pidetty pitkiä varausaikoja ja puhelintilausten vastaanoton ruuhkaisuutta sekä sekaannuksia varatuissa tulkkausajoissa. Ongelmana on pidetty myös akuutteja tilanteita, koska tulkin saaminen virka-ajan ulkopuolella on ollut vaikeaa. Joissain tapauksissa on koettu myös selvää motivaation puutetta tulkin käytöksessä.

Tulkeilla on joskus vaikeuksia pitäytyä ammattiroolissaan. Tulkki saattaa esimerkiksi puuttua tulkattavaan asiaan ja näin vaikeuttaa viranomaisten ja vastaanottokeskusten työntekijöiden työskentelyä ko. tilanteessa. Tulkki ei saisi millään tavalla puuttua itse asian kulkuun, vaan ainoastaan kääntää puhutut asiat. Tulkeilta vaaditaankin eri viranomaistahoilla monia valmiuksia: poliisi korostaa luotettavuutta, vaitiolovelvollisuutta ja nuhteettomuutta, opettajat painottavat tulkin neutraaliutta ja tulkin roolissa pysymistä ja sosiaalityöntekijät kokevat tärkeäksi tulkin eläytymiskyvyn ja empatian. Tulkin toivotaan myötäilevän työntekijän työtappaa ja sitä, että tulkin läsnäolo ja tulkkaus vaikuttaisi mahdollisimman vähän kommunikatiotilanteeseen. Tulkkien koulutukseen tulisi siis paneutua huomattavasti nykyistä enemmän.

Asioimistulkausta käyttää eniten sosiaali- ja terveystoimi. Näistä erityisesti terveystoimessa olisi paljon parantamisen varaa. Naistulkki puute tai vähyys on yksi selkeä ongelma. Etenkin arabian ja albanian kielissä on naistulkeista kova pula. Tämä johtuu kulttuurisista eroista: naisten työskentelyä muslimimaissa paheksutaan yleisesti. Esimerkiksi gynekologin vastaanotoille naistulkkia kaivattaisiin. Myöskin mielenterveyspalvelujen tulkkauksessa on vajavaisuutta ja puutteita. Asioimistulkki ammattitaidon sanotaan kuitenkin vuosien mittaan parantuneen ja osaamistason kohentuneen erityistulkaustehtävissä.

Terveydenhuollon ongelmista nousee esille edelleen yksi selvä puute. Lääkärit eivät usein tiedosta tulkki tarvetta, eivät tiedä miten tulkkausta hallinnoidaan taloudellisesti eivätkä tiedä mistä saisivat päteviä tulkkeja. Maahanmuuttajien kanssa asioivat tarvitsisivat myös koulutusta tulkin käytöstä. Kielipalvelujen tiedottamista olisi lisättävä etenkin terveystoimeen. Tiedottamisen lisäksi maahanmuuttajien aseman parantamiseksi tulisi luoda yhteinen tiedosto Suomessa toimivista tulkeista. Suomen tulkki ja kääntäjien liitolla on tilastot, mutta niissä ei ole harvinaisia kieliä osaavia tulkkeja. Myös tulkikeskuksilla on omat tulkkinsa, mutta niiden lisäksi on ympäri Suomea olemassa ulkomaalaisia henkilöitä, joilla on hyvä suomenkielen taito ja joilla olisi mahdollisuus toimia tulkkeina.

Selkeitä vastaanottokeskuksien ongelmia aiheuttaa epätietoisuus tulevaisuuden asiakkaista: niiden on vaikea ennustaa etukäteen mistä seuraavat turvapaikanhakijat tulevat. Tämän vuoksi kestää jonkin aikaa ennen kuin uusille tulijoille saadaan tulkki, varsinkin silloin kun on kyse harvinaisemmasta kielestä.

Henkilöstön näkemys maahanmuuttajista sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakkaina

Siinä missä maahanmuuttajille koituu monia ongelmia sosiaali- ja terveyspalvelujen omakielisessä saatavuudessa, on vaikeuksia myös niiden tarjoajilla eli sosiaali- ja terveydenhuollon henkilökunnalla. Vaikeuksia on suomalaisiin asiakkaisiin verrattuna muun muassa asiakkaan ongelmien tunnistamisessa ja ennaltaehkäisyssä, toimintasuunnitelman laatimisessa ja interventioiden toteutuksessa ja seurannassa. Sosiaali- ja terveysministeriö on tehnyt 1998 aiheesta tutkimuksen 'Maahanmuuttajat sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakkaina'. Siinä haastateltiin 31 Helsingissä ja Espoossa työskentelevää sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaista, jotka ovat jatkuvasti tekemisissä maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa.

Maahanmuuttaja-asiakkaiden julkisiin palveluihin kohdistamat odotukset ovat henkilökunnan mukaan usein ylimitoitettut ja yksipuoliset. Sosiaalipalveluilta tullaan hakemaan pääsääntöisesti vain rahaa ja etuuksia, terveyspalveluilta lääkkeitä ja tutkimuksia. Muilta osin maahanmuuttaja haluaa itse päättää elämästään. Juuri tämä on eräs asiakastyön suurimpia ristiriitoja. Henkilökunta on kuvannut osan maahanmuuttajista olevan yhteistyöhaluttomia ja

passiivisia, jotka kertovat omasta taustastaan vain sen, minkä olettavat olevan edullista toivotun lopputuloksen kannalta. Asiakas ei välttämättä esimerkiksi kerro, missä muualla hän on käynyt samaa asiaa kysymässä tai mitä muuta apua hänellä on saatavana ongelman ratkaisuun.

Vammais- ja kuntoutuspalveluiden henkilökunta kertoo osan asiakkaista haluavan kalliita laitteita ja välineitä, joita ei anneta suomalaisillekaan. Kuntoutusohjelmaa, joka vaatisi omaa aktiivisuutta, on vaikea markkinoida maahanmuuttajalle. Asiakas myös syö mieluummin lääkkeitä, joita saa ilmaiseksi kuin muuttaa elämäntapojaan. Joillakin on vääristynyt mielikuva siitä, että suomalainen lääketiede parantaa ilman omia ponnistuksia.

Perusterveydenhuollossa työskentelevien mukaan maahanmuuttaja-asiakkaat hakevat herkästi apua, esimerkiksi lapsen pienenkin lämmönnousun tai nuhan vuoksi. Joillakin on taipumus vaatia paljon kalliita tutkimuksia pienenkin ongelman vuoksi.

Ihmssuhde- ja psyykkisiä ongelmia on erityisen vaikea selvittää. Tämä johtuu siitä, etteivät maahanmuuttajat ole tottuneet puhumaan ongelmistaan perheen ulkopuolisten kanssa. Osa ei edes tunne 'psykyen' käsitettä. Heitä on siten vaikea saada keskustelemaan ongelman todellisista syistä tai hyväksymään hoidoksi muuta kuin materiaalisia vaihtoehtoja, kuten rahaa tai lääkettä.

Joidenkin maahanmuuttajien kohdalla on koettu suurena ongelmana miehen määräävä asema perheessä. Esimerkiksi perheen kielitaidoton äiti voi joutua kommunikoimaan kaiken miehenä kautta. Tällaisessa tilanteessa nousee esiin monia kysymyksiä, kuten: voiko miehen tulkkaukseen luottaa vai tulkitseeko hän asiantuntijan kysymykset ja ohjeet vaimolleen tahtomallaan tavalla? Tuleeko perheen sisäinen käytäntö hyväksyä vai vaatia ulkopuolinen tulkki mukaan omaan ammattietiikkaan vedoten?

Lastenneuvolassa työskentelevät kohtaavat jatkuvasti pulmia eri kulttuurista ja yhteiskunnallisista oloista tulevien perheiden neuvonnassa, etenkin vastasyntyneiden ja alle kouluikäisten lasten hoidossa. Erilainen käsitys lasten ruokavaliosta ja unen ja ulkoilun tarpeesta aiheuttavat useimmin ongelmia. Kehitykseltään tuleva arvostaa täällä kaikkea aineellista hyvinvointia ja sen mukaisesti pitää äidinmaidonvastiketta parempana lapselleen kuin äidinmaitoa ja valmisruokia parempana kuin itse valmistettuja ruokia. Toisaalta oman kulttuurin voimakkaasti maustettuja, suolaisia ruokia saatetaan tarjota ainoana ruokana pienille lapsille.

Lapsen annetaan monesti valvoa myöhään yöhön muun perheen mukana ja vastaavasti nukkua aamulla pitkään. Ongelmia tulee silloin, kun lapsen pitäisi jaksaa mennä päiväkotiin tai kouluun aikaisin aamulla.

Asiakkaan heikko tai olematon kielitaito samoin kuin sosiaali- ja terveystieteiden työntekijän puutteellinen kielitaito vaikeuttavat huomattavasti muutenkin vaativaa asiakastyötä.

Vanhustyön Keskusliito on selvittänyt maahanmuuttajavanhusten tilannetta projektissa, josta loppuraportti on tekeillä. Ikääntyvien maahanmuuttajien osalta todetaan erityisratkaisujen olevan tarpeen muun muassa asumisen suhteen. Pienryhmäkodit maahanmuuttajavanhuksille ovat mieluisampi vaihtoehto kuin heidän integroiminen valtaväestölle tarkoitettuihin laitoksiin ja ryhmäasuntoihin. Pienkodeissa maahanmuuttajien taustat, kulttuuri ja myös kieli voidaan huomioida paremmin.

KUULOVAMMAISET

Suomessa on noin 5 000 viittomakieltä ensikielenään käyttävää kuuroa, joille suomen kieli on yleensä heikompi toinen kieli. Ruotsinkielisten perheiden kuuroja Suomessa on 100-200 henkilöä. Suomenruotsalaisia kuuroja on muuttanut paljon myös Ruotsiin, viime vuosina etenkin sen seurauksena, että Suomen ainoa koulu suomenruotsalaisille kuuroille lakkautettiin Porvoosta 1993. Kuulonäkövammaisia on arviolta 700-800 henkilöä.

Lääketieteellisesti kuulovammaiset jaetaan huonokuuloisten, kuurojen ja kuuroutuneiden ryhmään. Aiemmin kuuroutta tarkasteltiin vain lääketieteen näkökulmasta, jolloin sitä pidettiin sairautena. Ajattelutavasta ollaan vähitellen luovuttu, mutta siitä johtuu edelleen kuuroille suunnattujen sosiaali- ja terveystalvelujen liittäminen lääkinälliseen kuntoutukseen tai palvelujen määrittäminen vammaispalvelulainsäädännössä. Kuurot itse eivät koe olevansa vammaisia. Nykyisin kuuroja tarkastellaan omana kieli- ja kulttuuriryhmään. Sosiokulttuurinen lähestymistapa kuurouteen määrittelee kuurot vähemmistöryhmäksi. Tällöin painotetaan kuurojen yhteisön sisäistä vuorovaikutusta ja toimintaa sekä kuurojen yhteisön ja kuulevien yhteisön välisiä yhteyksiä.

Viittomakieli

Kuurojen ensikielenä eli käyttäjänsä parhaiten hallitsemana kielenä on usein viittomakieli. Suurin osa kuuroista on ns. syntymäkuuroja, eivätkä he siksi ole oppineet puhuttuja kieliä luonnollisella tavalla. Suomalainen viittomakieli on suomalaisten kuurojen äidinkieli. Suomenruotsalaiset viittovat suomenruotsilla, joka eroaa sekä suomen- että ruotsinkielestä. Toisena kielenä kuuroilla on tavallisesti joko suomi tai ruotsi.

Suomessa viittomakieli on elänyt jo ainakin 150 vuotta yhtenä vähemmistökielenä. Suomalaisen viittomakielen käytöstä on tietoja vuodesta 1846, jolloin perustettiin maamme ensimmäinen kuurojen koulu. Nykyisin kuurojen kouluja on Suomessa 16, joista 3 on valtion omistuksessa ja 13 kunnallisia kouluja.

Viittomakieli on kuurojen kulttuurin ydin, joka antaa pohjan kuurojen kulttuurin sisällöille ja välittää kuurojen historiaa. Viittomakieli on oma itsenäinen kieli, jolla on oma kielioppinsa. Jokaisessa maassa on oma kansallinen viittomakielensä, joka on kehittynyt kunkin maan historian, kulttuurin ja muiden erityispiirteiden pohjalta. Kuurot voivat kommunikoida keskenään yli kansallisten rajojen käyttämällä kansainvälistä viittomakieltä.

Kuurojen kielellinen historia on niin Suomessa kuten muuallakin maailmassa ollut vaikea. Viittomakieltä yritettiin Suomessa tukahduttaa tietoisesti aina 1960-luvulle saakka. Tuolloinkin kuurot viittoivat keskenään usein salaa rangaistuksen pelossa. Viittomakieli on kokenut syrjintää kaikkialla maailmassa. Syrjintä on saanut erilaisia muotoja: viittomakieliä ei ole pidetty kielinä, vaan alkeellisempänä kommunikaatiojärjestelmänä, viittomakielen käytön on väitetty estävän ympäristön puhutun kielen omaksumista. Kouluissa viittomakieli ei ole ollut opetuskielenä ja lapset ovat saaneet ruumiillista kuritusta rangaistuksena viittomakielen käytöstä. Syrjintä on saanut aikaan sen, että kuurot ovat itse hävenneet kieltään ja vältäneet viittomasta julkisesti. Suomalainen viittomakieli on kuitenkin aina elänyt kuurojen yhteisön sisällä ja nykyään etenkin nuorilla kuuroilla on voimakas tietoisuus oman kielensä ja kulttuurinsa arvosta. Se on myös tiettyyn vähemmistöön kuulumisen tunnus.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa toimiva suomalaisen viittomakielen lautakunta aloitti toimintansa vuonna 1997. Lautakunnan tehtävänä on päättää suomalaisen viittomakielen käyttöä koskevista periaatteellisista tai yleisluonteisista suosituksista. Ensimmäisenä kolmivuotiskautenaan lautakunta teki paljon pohjustavaa selvitystyötä ja loi käytänteitä työskentelylleen. Tarkoitus on kuitenkin myös aloittaa viittomistoon ja kielioppiin liittyvien ongelmien käsittely. Lautakunnan käymien periaatekeskustelujen tuloksista ja kielenkäyttöä koskevista suosituksista tiedotetaan sekä suomalaisella viittomakielellä että suomeksi.

Oikeudet

Viittomakieli turvattiin perustuslaissa ja tunnustettiin kuurojen äidinkieleksi Suomessa vasta 1995. Suomi on kolmas maa maailmassa, missä viittomakieli on tunnustettu perustuslakitasolla. Viittomakieltä käyttävien oikeudet turvataan lailla perustuslain §:ssä 17. Tämä tarkoittaa sitä, että viittomakielisillä on oikeus viittomakielisiin palveluihin. Vammaispalvelulaissa ja –asetuksessa edellytetään, että kunnat järjestävät tietyn määrän viittomakielisiä tulkkipalveluja kuuroille. Laissa ei rajoiteta tulkkipalvelun käyttäjän ikää, joten myös lapsella on oikeus saada käyttää tulkkia. Viittomakieltä koskevat lait on koottu liitteeseen 1.

Kuurojen Liitto ja Kuurojen Palvelusäätiö ovat kuurojen omia etu- ja palvelujärjestöjä. Kuurojen Liiton toiminnalla on jo pitkät perinteet: se on ollut toiminnassa vuodesta 1905. Liittoon kuuluu 50 kuurojen yhdistystä, joissa on henkilöjäseniä 4664. Liitto ajaa kuurojen etuja muun muassa vaikuttamalla lainsäädäntöön ja yhteiskunnan palvelujen tarjontaan. Kuurojen Liitto on sekä suomenkielisten että suomenruotsalaisten kuurojen etujen ajaja.

Kuurojen Palvelusäätiö on perustettu vuonna 1911 ja se tuottaa viittomakielisiä sosiaali- ja terveystalvveluja kuuroille ja kuurosokeille. Lisäksi säätiöllä on monipuolista projekti- ja tutkimustoimintaa.

Kuurot ja hyvinvointipalvelut

Osa kuuroista ei tarvitse erityisiä kuntoutus- tai sosiaalipalveluja kuurouteensa. Erilaisten hyvinvointipalvelujen tarve tulee esiin eri elämänvaiheisiin liittyen, kuten kansalaisilla yleensä. Monivammaiset kuurot ja kuurosokeat tarvitsevat puolestaan useita eri palvelumuotoja ja etuuksia elämänlaadun ylläpitämiseksi. Tarvittavia palveluja ja tukitoimia voivat olla kuntoutusohjaus, sopeutumisvalmennus, kuljetus- ja saattopalvelut, asumispalvelut, henkilökohtainen avustaja, apuvälineet ja laitteet sekä erityisravinto ja vaatteet.

Kuurojen käyttämät apuvälineet myönnetään eri tahoilta. Tällaisia apuvälineitä ovat esimerkiksi keskussairaalaasta saatavat kuulolaitteet, herätyskellot ja itkuhälyttimet sekä sosiaalitoimista saatavat erilaiset hälytintjärjestelmät, tekstipuhelimet, videotiedotteet ja videonauhurit. Keskeisin kuurojen yhteiskunnallista tasa-arvoa edistävä palvelu on kuitenkin vammaispalvelulain ja –asetuksen edellyttämä tulkkipalvelu.

Terveystalvveluhoitossa kuurous tai yhteisen kielen puuttuminen on ongelma sekä kuuroille että hoitohenkilökunnalle. Kuulevan henkilökunnan ja kuuron potilaan erilainen kieli ja kulttuuritausta muodostavat hoitosuhteen omalaatuiseksi. Kuulevan hoitajan ja kuuron potilaan kommunikoinnissa kummallakin voi olla vaikeuksia. Ne voivat johtaa hoitosuhteen vaikeutumiseen. Kuulevalla on vaikeuksia käyttää ilmeitä ja eleitä kommunikaatiossa kun se olisi kuuroille tärkeä osa viittomakieltä ja sen kielioppia, ja siksi luonnollinen osa kommunikaatiota. Kuuron käyttämät ilmeet ja eleet ovat hänelle välttämättömiä kommunikointivälineitä, mutta ne

voivat tuntua kuulevasta liioittelulta. Kuulevalla hoitohenkilökunnalla on taipumusta myös auttaa liikaa, arvailla ja kiirehtiä.

Kuuron ainoa mahdollisuus ymmärtää puhetta on opetella lukemaan huulilta. Se on yleensä vaikeaa puhujan etäisyydestä ja huonosta valaistuksesta johtuen. Riski väärinymmärrykseen on suuri, koska kaikki ääni ei näy huulilla. Lukeminen helpottuu mikäli hoitaja on katsekontaktissa kuuroon, puhuu rauhallisesti selvin suunliikkein ja käyttää yleiskieltä. Kuuron suomen- ja ruotsinkielentaidot ovat usein puutteelliset sekä rakenteeltaan että sanavarastoltaan, mikä vaikeuttaa ymmärtämistä. Kommunikoinnissa voi käyttää puheen ohella myös kirjoitettuja viestejä, kuvia ym.

On hyvin tärkeää, että hoitotilanteissa käytetään koulutettua viittomakielen tulkkia. Tulkista riippuvaisen henkilön on pystyttävä luottamaan tulkkaukseen täysin. Usein tulkki on kuitenkin kuuron lähiomainen. Tällaisen tulkin käyttö voi johtaa kommunikaatiovaikeuksiin: tulkkauksen voi olla puutteellista, koska tulkki voi esimerkiksi tulkata väärin tai jättää jotain kertomatta.

Miita Huldenin tutkimukseen 'Den döva som patient' sisältynyt teemahaastattelu kuurojen kansanopistoon toi esiin kuurojen omia toiveita koskien hoidon kommunikaatiota. Kuurojen mukaan parasta kommunikaation kannalta olisi, jos sairaaloissa olisi viittomakielen osaavaa henkilökuntaa. Kuurot kokevat, että hoitajat puhuvat vain kaikkein välttämättömimmän, eivätkä anna riittävästi aikaa kuuroille potilaalle. Kuurojen mukaan hoitajat eivät myöskään aina osaa kommunikoida luontevasti tulkin välityksellä.

Tulkkipalvelut

Aiemmin kuurojen lähimaiset tai lähipiiriin kuuluvat ovat joutuneet hoitamaan tulkin tehtäviä. Tulkkipalvelu tuli yhteiskunnan palvelujen ja rahoituksen piiriin vuonna 1979, kun se sisällytettiin osaksi silloista invalidihuoltolakia. Nykyään palvelun vähimmäismäärä on vaikeasti kuulovammaisilla 120 tuntia ja kuurosokeilla 240 tuntia kalenterivuoden aikana. Käytännössä lain minimituntimäärä on kuitenkin lähes poikkeuksetta vakiintunut maksimimääräksi.

Kuurojen tulkkauksen voi tapahtua joko puhutun kielen ja viittomakielen välillä tai jollakin puheella tukevalla / korvaavalla kommunikaatiomenetelmällä. Näitä ovat esimerkiksi viitottu suomi, käsinkirjoitus, antikvakirjoitus, sormiaakkostus, pistekirjoitus, kädestä käteen viittominen tai konekirjoitus.

Kuurojen tulkkipalveluihin kuuluvat työssä käymisen, opiskelun, asioimisen, yhteiskunnallisen osallistumisen, virkistyksen tai muun sellaisen syyn vuoksi suoritettava viittomakielellä tai muilla kommunikaatiota selventävillä menetelmillä tapahtuva tulkkauksen tulkkipalvelun rajoitetusta tuntimäärästä ovat kuitenkin joutuneet kärsimään erityisesti työssä käyvät, paljon tulkkipalvelua käyttävät henkilöt, samoin sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti aktiiviset henkilöt. Samoin tulkkipalveluja käyttävien opiskelijoiden käytännössä saamien tulkkipalvelutuntien määrät eivät monesti ole olleet riittäviä, vaikkakin säädöstilanne tuntimäärien osalta on kunnossa.

Tulkkipalvelu on käyttäjälle ilmaista. Tulkin käytöstä aiheutuneet kustannukset maksaa käyttäjän kotikunnan sosiaalitoimisto. Viittomakielen tulkkeja välittävät alueelliset tulkkikeskukset. Keskuksia on tällä hetkellä 23. Maantieteellisesti tulkkipalvelukeskukset kattavat nykyisin ensisijaisesti suurimmat kaupungit.

Tulkikeskukset ovat yhteisinä varsin nuoria, sillä ensimmäinen keskus perustettiin Helsinkiin vuonna 1984. Nykyisin järjestelmä kattaa koko Suomen. Osa keskuksista on kuitenkin perustettu palvelemaan pääsääntöisesti oman kunnan asukkaita ja ajan jäädessä myydään palveluja myös muille. Näin ollen osa käyttäjistä voi jäädä tulkikeskusten verkoston ulkopuolelle.

Päätoimisia tulkin virkoja tai toimia on toistaiseksi vähän, vuoden 1999 lopulla oli 38 päätoimista tulkkiä. Vuosittain valmistuu noin 40 uutta tulkkiä. Maassamme arvioidaan olevan noin 600 tulkkiä, joista puolet on suorittanut tulkin 2-3 -vuotisen ammatillisen koulutuksen ja puolet on koulutautunut lyhytkursseilla. Yleensä tulkit työskentelevätkin freelance-pohjalta joko kokopäiväisesti tai sivutoimisesti. Nykyinen tilanne tulkkien saatavuudessa on erittäin huono. Tulkkeja on liian vähän kuurojen ja kuurosokeiden tulkkaustarpeisiin. Tulkkipalvelujen nykyiseen käyttäjämäärään suhteutettuna päätoimisten tulkkien määrällinen tarve tällä hetkellä on 160. Vielä huonompi tilanne on suomenruotsalaisten tulkkien kohdalla. Vähäisen määrän lisäksi ongelmia esiintyy myös suomenruotsalaisten tulkkien taidoissa: tulkki osaa viittoja hyvin suomenruotsia, mutta kääntäminen puhutulle kielelle tuottaa usein ongelmia.

Sukulaiset, ystävät tai henkilöt joilla on vähän tai ei lainkaan kokemusta hoitotyöstä saattavat toimia tulkkeina. Hoitoterminologian tuntemuksen puute, riittämättömät taidot viittomakielessä tai kulttuurisista erityispiirteistä saattavat aiheuttaa puutteellisen tai jopa virheellisen tulkkauksen.

Tulkkipalvelujen laatu ja riittävyys

Tulkkipalvelutoiminta on viimeisen vuosikymmenen aikana laajentunut määrällisesti siten, että myönteisten tulkkipäätösten määrä on hitaasti kasvanut noin 2300:sta runsaaseen 3000:een vuonna 1998. Niiden kuntien lukumäärä, jossa tulkkipalvelupäätöksiä ei ole lainkaan tehty, on jatkuvasti vähentynyt. Erot eri läänien samoin kuin maakuntien ja kuntien kesken ovat kuitenkin suuria, eivätkä ne näytä tasaantuneen. Alueelliset erot ovat niin suuria, ettei niitä todennäköisesti selitä vain erot kuulo-, kuulonäkö- ja puhevammaisuuden esiintyvyydessä alueittain. Myönteinen tulkkipäätös ei kuitenkaan välttämättä takaa sitä, että tulkkipalvelu myös todellisuudessa järjestyy.

Muun muassa Stakesin tekemän selvityksen 'Kuulo- ja puhevammaisten tulkkipalvelut. Vammaispalvelulain toteutuminen' mukaan tulkkipalveluja käyttävät henkilöt ovat palvelujen käytön ja niiden tosiasiallisen toteutumisen kannalta keskenään hyvin erilaisessa tilanteessa. Suuria vaikeuksia on saada tulkkiä yllättäviin tilanteisiin samoin kuin virka-ajan ulkopuolella esimerkiksi iltaisin ja viikonloppuisin. Samoin kunnasta tai maasta toiseen ulottuvat tulkkauks-tilanteet ovat järjestyneet monille käyttäjille erittäin vaikeitten ja raskaitten vaiheitten jälkeen tai eivät ole loppujen lopuksi järjestyneet ollenkaan. Sairastuminen, sairaala- tai terveyskeskuspäivystyksen käyttö samoin kuin muut nopeaa toimintaa edellyttävät tilanteet ilman tulkkiä ovat palvelujen tarvitsijalle riski. Terveystieteiden palveluja käytettäessä spontaanit tulkin-tarvetilanteet ovat olleet vaikeita järjestää. Myös puutteet lasten ja heidän vanhempiensa viittomakielen opetuksessa ovat merkittäviä. Puutteita on myös puhetta korvaavien ja tukevien menetelmien opetuksessa pienillä lapsilla ja heidän perheillään sekä tulkkipalvelua tukevan tietoteknologian saatavuudessa.

Tulkkipalvelujen vaikea saavutettavuus vaikeuttaa muiden palveluiden käyttöä ja kaventaa osallistumis- ja harrastusmahdollisuuksia. Mikäli henkilö ei ole saanut tulkkipalveluja yrityksistään huolimatta, on vaarana että hän vähentää palvelujen kysyntää. Olemassa oleva tulkkipalvelun tarve ei tällöin edes tule välitysjärjestelmän tietoon.

Kuulovammaisten lasten tulkkipalvelutilanne on hyvä myönteisten päätösten lukumäärällä mitaten, mutta tulkin todellisessa saamisessa on usein ongelmia. Etenkin tietämyksessä pienten lasten oikeudesta käyttää tulkkipalveluja on puutteita. Samoin ongelmia on myös tulkkipalvelujen käyttöön harjaantumisessa ja perheiden viittomakielen opetuksessa.

Vammaisten ihmisten integraation edetessä lisääntyy tulkkauksen tarve hyvin vaativissa tilanteissa, esimerkiksi jatkokoulutuksessa. Vaatimustason nousu on luonut ristipaineen, jonka toisena puolena on ammattitaidon jatkuva kehittämisen tarve ja toisena puolena tulkki-työntekijöiden epäsäännöllisyys sekä kirjavuus palkkauksessa ja muissa korvauksissa. Erilaiset käytännöt tulkki-työsuhteissa, palkkauksessa ja kulukorvauksissa ovat myös johtaneet siihen, että tulkkipalvelun asiakas ei enää neuvottelekaan vain tulkin tarpeestaan vaan hän joutuu usein keskelle monimutkaisia palkkaus- ja korvauskysymyksiä.

Suoran tulkkauksen lisäksi myös kommunikaatioapuvälineiden saatavuudessa on ollut ongelmia. Kuitenkin apuvälineet ovat monipuolistaneet vaikeasti kuulovammaisten vuorovaikutus- ja yhteydenpitomahdollisuuksia ja parantaneet elämänlaatua.

Multimediastako ratkaisu?

Multimedian avulla viittomakieliset kykenevät hoitamaan itsenäisesti asioitaan ja pitämään toisiin yhteyttä kuten kuulevat. Ennen kaikkea viittomakielisen liikkuvan kuvan välittämisen ja vastaanottamismahdollisuus tarjoaa uusia osallistumiskeinoja. Kuuro voi asioida omalla äidinkielellään ja entistä useammin myös kotoaan kuvapuhelimella. Tällä on merkitystä myös kaukana keskuksista asuville kuuroille.

Kuurojen liiton multimediaprojektissa (1998-2000) on luotu uusia palvelumuotoja nykytekniikan avulla. Kuvapuhelinta käytetään muun muassa viittomakielen etätulkkaukseen ja harvaanasutuilla alueilla palvelujen tuomiseen kuurojen ulottuville.

Pohjois- ja Itä-Suomen sosiaalinen verkko –hanke (1998-2000) perustuu siihen, että alueen kuurot ja palvelujen tuottajat muodostavat verkon, jonka kautta voi saada järjestö-, kuntoutus-, sosiaali- ja työllisyyspalveluita. Kuvapuhelin on sosiaalisesti tärkeä, sillä se tarjoaa viittomakielisiä kontakti- ja palvelumahdollisuuksia jatkuvasti sielläkin, missä muita kuuroja tai viittomakielentaitoisia ei ole.

MUUT KOMMUNIKOINTIVAIKEUKSISTA KÄRSIVÄT RYHMÄT

Seuraavat kappaleet tulevat käsittelemään muita kommunikaatiovaikeuksista kärsiviä ryhmiä. Näitä ovat sokeat, dysfaatikot, kehitysvammaiset ja cp-vammaiset. Heistä ei voida puhua kielellisenä vähemmistöryhmänä, mutta vammansa johdosta he joutuvat kuitenkin kohtaamaan aivan samoja ongelmia sosiaali- ja terveyspalvelujen vastaanottajina kuin kielelliset vähemmistöt. He tarvitsevat usein asioistaan selvittääkseen henkilökohtaista avustajaa, tulkkia tai muita kommunikointia helpottavia apuvälineitä.

Sokeat

Suomessa on noin 80 000 näkövammaista. Heistä suomenruotsalaisia on noin 6000. Suomessa syntyy vuosittain noin sata näkövammaista lasta. Osa heistä on sokeita, osa heikkonäköisiä ja osa monivammaisia.

Näkövammaisille toimii Suomessa muutama yhdistys, jotka tarjoavat muun muassa kuntoutusta ja tapahtumia sekä valvovat heidän etujaan. Näkövammaisten Keskusliitto on sokeiden ja heikkonäköisten etu-, asiantuntija-, palvelu- ja yhdessäolojärjestö. Se on perustettu vuonna 1928. Liiton tavoitteena on yhteiskuntaan vaikuttamalla, erityispalveluja tarjoamalla ja erilaisia toiminta- ja osallistumismahdollisuuksia luomalla minimoida näkövammaisen haittavaikutuksia ja edistää näkövammaisten mahdollisuutta elää tasaveroista ja sisältörikasta elämää muiden kansalaisten tavoin.

Näkövammaisten lasten tuki ry on vuonna 1970 perustettu valtakunnallinen näkövammaisten lasten vanhempainyhdistys. Se valvoo lasten ja heidän perheidensä etuja. Yhdistyksen toiminnassa on noin 700 jäsenperhettä. Yhdistyksen järjestämällä leireillä, kursseilla ja tapahtumissa opiskellaan ja harrastetaan monenlaisia asioita. Lasten ja perheiden yhteistoiminta antaa tukea, tietoa ja kokemusten vaihtoa.

Suomenruotsalaisille näkövammaisille on oma järjestönsä, Förbundet Finlands Svenska Synskadade rf. Se on perustettu vuonna 1948 ajamaan erityisesti ruotsinkielisten näkövammaisten intressejä. Yhdistyksellä on seitsemän alueellista yhdistystä ja nuoriso-osasto. Yhdistyksellä on noin 650 varsinaista ja 300 tukijäsentä.

Espoossa toimiva Arlainstituutti on erityisesti näkövammaisille ja kuurosokeille tarkoitettu ammatillinen koulutus- ja kehittämiskeskus. Opiskelijoista suurin osa on eri tavalla heikkonäköisiä, noin 20 prosenttia on sokeita. Monilla on lisäksi joku muu vamma tai pitkäaikais-sairaus. Opiskelijat ovat pääosin aikuisia.

Peruskoulutus

Suomessa toimii kaksi valtion ylläpitämää näkövammaisten koulua. Helsingissä toimiva Svenska skolan för synskadade on tarkoitettu ruotsinkielisille näkövammaisille ja Jyväskylän näkövammaisten koulu suomenkielisille näkövammaisille. Molemmat koulut ovat 11-vuotisia, sillä yhdeksänvuotista peruskoulua edeltää kahden vuoden esikoulujakso. Näkövammaisen lapsi aloittaa koulunsa 6-vuotiaana. Esikoulun tarkoituksena on taata mahdollisimman hyvä ja tasavertainen alku koulunkäynnille muihin lapsiin verrattuna. Vaikeinta ja tavallisesta peruskoulusuunnitelmasta poikkeavinta on matematiikan ja äidinkielen alkeisopetus. Oppilaat pitäisi voida integroida yleiseen koululaitokseen, sitten kun he ovat kypsiä siihen.

Pistekirjoitus

Pistekirjoitus eli braillekirjoitus on kohokirjoitusjärjestelmä, jota luetaan sormin. Suomessa on yli 1000 pistekirjoituksen käyttäjää. Kaikki näkövammaiset eivät kuitenkaan käytä pistekirjoitusta, vaan suurin osa pystyy lukemaan tavallista tekstiä jäljellä olevan näkönsä ja apuvälineiden avulla. Pistekirjoitusta käytetään joka puolella maailmaa. Eri kielten erikoismerkkejä lukuunottamatta pistekirjoitusmerkit ovat samat kaikissa kielissä. Eri kielissä käytetään myös erilaista lyhennyskirjoitusta.

Pistekirjoitusta voidaan kirjoittaa mekaanisella ja sähköisellä pistekirjoituskoneella tai käsinkirjoitusvälineiden eli pistimien ja taulun avulla. Pistekirjoitus soveltuu käytettäväksi myös tietotekniikassa. Mikrotietokoneet tarjoavat pistekirjoituksen hyödyntämiseen jatkuvasti kehittyviä ratkaisuja. Kun mikrotietokoneeseen liitetään pistenäyttö, voidaan näyttöruudulla oleva teksti lukea myös pistekirjoituksena. Pistenäyttöä täydentävänä järjestelmänä tai sen vaihtoehtona voidaan käyttää puhesyntetisaattoria. Mikrotietokoneeseen voidaan tulostimeksi

liittää myös pistekirjoitin, joka tulostaa tekstin paperille pistekirjoituksella. Pistekirjoituksen ohella näkövammaisille valmistetaan myös kohokuvia ja –karttoja. Niissä vesistöt, maa-alueet, rajat ja pinnanmuodostus on esitetty erikorkuisina ja erituntuisina pintoina.

Suomessa pistekirjoituksen opetus alkoi vuonna 1865, jolloin Helsinkiin perustettiin ensimmäinen sokeainkoulu. Nykyisin pistekirjoitusta opetetaan näkövammaisten peruskouluissa Jyväskylässä ja Helsingissä sekä Espoon Arlainstituutissa. Kotipaikkakuntien peruskouluissa opiskelevat saavat opetusta pistekirjoituksen lukemiseen samaan tahtiin näkevien oppilaiden lukemisen opetuksen kanssa. Aikuisena pistekirjoitusta voi opiskella myös muun muassa Näkövammaisten Keskusliiton ja sen alueyhdistysten kursseilla, yksilöohjauksessa ja etäopiskeluna. Näkövammaisten Keskusliiton kouluttamia pisteohjaajia toimii eri puolilla maata.

Näkövammaisten Keskusliitto ja Näkövammaisten kirjasto tarjoavat käännöspalvelua mustavalkotekstistä pisteille. Kuka tahansa, esimerkiksi yritykset, viranomaiset ja yksityishenkilöt, voivat tilata kirjeiden, tiedotusaineiston, käyttöohjeiden jne. pisteityksen Keskusliiton kirjapainosta tai vastaavasti saamansa pistepostin käännöksen mustapainetuksi tekstiksi.

Förbundet Finlands Svenska synskadadella on vuodesta 1989 asti ollut elektroninen informaatiopalvelu SEIS, jossa modeemin välityksellä digitaalisesti siirretään sanomalehdet näkövammaisille tilaajalle. He voivat omalla tietokoneellaan valita artikkelit, jotka haluavat lukea puhesyntetisaattorin avulla Hufvudstadsbladetista ja muutamista muista lehdistä. Yhdistys järjestää jatkuvasti kursseja SEIS-järjestelmän käytöstä näkövammaisille. Järjestö tarjoaa sokeille myös lukupalvelua, joka toimii vapaaehtoistyönä.

Apuvälineet ja niiden saatavuus

A. Päivittäisiä askareita helpottavat apuvälineet

Näkövammaisia varten kehitettyjä tuotteita ovat muun muassa puhuvat tai pistemerkinnoin varustetut ranne- ja herätyskellot, laskimet, lämpömittarit, ajastimet, vaa'at ja muut mittalaitteet. Lieden ja pesukoneiden nappulat, maustepurkit ja lääkepakkaukset voi merkitä kohotekstein tai pistemerkinnoin esimerkiksi kohopistetarroilla tai etikettimuovilla.

B. Tiedonsaantia tai tarkkaa näkemistä helpottavat apuvälineet

Lukutelevisio koostuu monitoreista ja kameraosasta. Luettava teksti tai katseltava kuva näkyy monitorissa halutun suuruisena. Lukutelevision avulla voi myös piirtää tai kirjoittaa. Lukutelevisioita on sekä mustavalkoisella että värinäytöllä ja suurennusta voi säätää jopa 40-kertaiseksi. Myös mikrotietokoneeseen liitettävä lukutelevisio on saatavilla.

Tavallinen nauhuri on näkövammaiselle hyvin tarpeellinen apuväline. Sen avulla voi lukea -ts. kuunnella – äänikirjoja ja äänilehtiä, jotka ovat kasetille luettuja tavallisia painotuotteita. Kasettinauhuria käytetään myös muistiinpanovälineenä esimerkiksi puhelinumero tai päivämäärän tallentamiseksi.

Tavallinen tietokone on lähes kumouksellinen apuväline, kun siihen liitetään näkövammaisen tarvitsemat lisälaitteet: suurennusohjelma, ruudunlukuohjelma, puhesyntetisaattori tai pistekirjoitusnäyttö. Näiden apuvälineiden avulla näkövammaisen voi seurata ruudulla näkyvää tekstiä ja lukea muun muassa sanoma-, aikakaus- tai ammattilehteä tai selata cd-rom -sanakirjaa. Tietokoneen avulla näkövammaiset voivat myös lähettää sähköpostia ja hoitaa pankkiasioitaan.

Kirjojen ja lehtien lukeminen on mahdollista mikrotietokoneen ja tarvittavien lisälaitteiden ja ohjelmistojen avulla, koska nykyään lähes kaikki teksti on jossain vaiheessa elektronisessa muodossa. Lisäksi normaali teksti voidaan siirtää skannerin ja tekstintunnistusohjelman avulla elektronisessa muodossa tietokoneelle.

Memona Plus –muistiinpanolaite on pistekirjoitusta osaavan näkövammaisen elektroninen muistiinkirjoitusväline. Se on silmälasikotelon kokoinen laite, jossa on pistekirjoitusnäppäimistö. Teksti tallentuu elektronisessa muodossa. Luennoilla tai kokouksissa voidaan kirjoittaa muistiinpanoja Memonaan. Kotiin palattua laitteen voi kytkeä tietokoneeseen ja purkaa tallenteensa tietokoneelle, jolloin sitä voi lukea joko puhesyntetisaattorin tai pistekirjoitusnäytön avulla.

Lääkärin toteaman näkövammaisuuden perusteella on mahdollista saada tiettyjä apuvälineitä ns. lääkinnällisenä kuntoutuksena, jolloin ne eivät maksa sokealle mitään. Edellä mainituista välineistä atk-apuvälineet ja erilaiset optiset välineet ovat maksuttomia. Lääkinnälliseen kuntoutukseen sisältyvien apuvälineiden kustantaminen kuuluu terveydenhuollolle ja toimii porastetusti siten, että halvemmat apuvälineet myöntää kunnan terveyskeskus ja kalliimmista apuvälineistä vastaa keskussairaala. Kela korvaa kalliit ja vaativat, työssä ja opiskelussa tarvittavat apuvälineet. Kunnan sosiaalitoimi voi kustantaa puolet apuvälineen hinnasta, mikäli sitä ei ole saatavissa edellä mainittujen tahojen kautta maksutta. Tämä tuki on harkinnanvarainen ja perustuu vammaispalvelulakiin. Vammaisia koskeva lainsäädäntö on koottu liitteeseen 1 sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevan lainsäädännön yhteyteen.

Näkövammaisten Keskusliiton mukaan näkövammaisten kuntoutus- ja apuvälinepalveluiden saatavuus ei ole läheskään ihanteellinen missään päin Suomea, mutta kaikista huonoin se on Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirissä. Palveluja tuottavat kunnat budjetoivat koko ajan liian vähän rahaa erikoissairaanhoidon, johon luetaan myös kuntoutus- ja apuvälinepalvelut. Asetus lääkinnällisestä kuntoutuksesta edellyttää, että kunnassa tehdään selvitys asukkaiden kuntoutustarpeista. Yhdessäkään HUS-piirin kunnassa ei ole tehty tällaista selvitystä. Tällöin ei tietenkään ole mitään pohjaa budjetoida lääkinnälliselle kuntoutukselle tarpeeksi rahaa. Toinen ongelmakohta on, ettei kuntoutukselle ole 'korvamerkittyä' rahaa. Samasta rahasta kilpailevat siis esimerkiksi kaihileikkaukset ja näkövammaisten lukutelevisiot. HUS-alueella arvellaan olevan noin 20 000 näkövammaista.

Dysfaatikot

Dysfasia on yläkäsite vaikeille kielen- ja puheenkehityksen häiriöille. Se sisältää monia erilaisia oirekuvia ja vaikeusasteiltaan erilaisia ongelmaryhmiä. Sen yleisyys Suomessa on 1-3 prosenttia kustakin ikäluokasta. Dysfasian katsotaan johtuvan raskauden, synnytyksen tai imeväisiän aikana aiheutuneesta keskushermoston vauriosta tai toimintahäiriöstä. Usein myös perinnöllisillä taipumuksilla on vaikutusta.

Dysfasia on kielenkehityksen vaikeus, joka ilmenee erityisesti puheen tuottamisen ja/tai ymmärtämisen vaikeutena. Dysfaattisen lapsen kielen ja puheen kehitys viivästyy tai on poikkeavaa; sanaston, lauseiden, käsitteiden ja kieliopin oppiminen on hidasta. Kommunikaation tueksi voidaan tarvita puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiomenetelmiä, kuten viittomia, blissymboleja ja kuvakommunikointia. Blissymbolit muodostuvat erimuotoisista ja – kokoisista kaarista ja viivoista. Tärkein dysfaattisen lapsen kuntoutusmuoto on kuitenkin puheterapia. Puheterapiapalveluja ei ole tarpeisiin nähden riittävästi. Ongelma on sekä suomen- että ruotsinkielessä. Siten dysfasia- kuten muidenkin puhevammaisten kuntoutus on puutteellista.

Dysfasiapotilaiden asiaa ajava järjestö Suomessa on Aivohalvaus- ja dysfasialiitto ry. Liitolla on myös ruotsinkielisiä alaosastoja Pohjanmaalla, Helsingissä ja Turussa.

Kehitysvammaiset

Suomessa arvioidaan olevan noin 30 000 kehitysvammaista ihmistä. Kehitysvammaisuus voidaan määritellä tämänhetkisen toimintakyvyn huomattavaksi rajoitukseksi. Kehitysvammaisella ihmisellä on vamma ymmärryksen alueella: hänen on muita vaikeampi oppia uusia asioita ja käyttää aikaisemmin oppimaansa hyväksi uusissa tilanteissa. Kehitysvammaisen ihmisen keskimääräistä heikompi älyllinen toimintakyky rajoittaa monia asioita, muun muassa kommunikaatiokykyä. Kehitysvammaisuuden aste vaihtelee vaikeasta vammasta hyvin lievään oppimisvaikeuteen. Vaikeimmin kehitysvammaiset ovat hyvin riippuvaisia muista ihmisistä, lievästi kehitysvammaiset voivat elää hyvinkin itsenäistä elämää.

Kehitysvammaisillakin on mahdollisuus käyttää uutta teknologiaa, kuten Internetin tuomia mahdollisuuksia. Kehitysvammaisten Internetin käyttöä voidaan helpottaa selkokielisellä sisällöntuotannolla, kuten esimerkiksi Honkalammen kuntayhtymä on tehnyt. Heidän sivuillaan voi valita kieliksi suomen, englannin tai selkokielen. Selkokieli on helposti ymmärrettävää suomenkieltä. Siinä kieltä on tietoisesti ja suunnitelmallisesti muutettu niin rakenteellisesti kuin sisällöllisestikin mutkattomaksi. Selkokielessä otetaan huomioon vastaanottajan kielelliset edellytykset, sillä osalle – arviolta noin 150 000-300 000 – suomalaisista yleisesti käytetty kieli on liian vaikeaa. Selkokielisiä sisältöjä tarvitsevat kehitysvammaisten lisäksi myös muut ryhmät, kuten vanhukset, maahanmuuttajat, muut kommunikaatiovammoista kärsivät ryhmät, lukemis- ja kirjoittamishäiriöiset sekä joissakin tapauksissa myös romanit.

Vuonna 1952 perustettu Kehitysvammaliitto on yhteiskunnallinen vaikuttaja, joka huolehtii siitä, että päätöksentekijät ymmärtävät vammaisten henkilöiden erityistarpeita. Sen toiminnan kulmakiviä ovat tutkimus, kokeilu- ja kehittämistoiminta, oppimateriaalin tuotanto, alan henkilöstön koulutus sekä tiedotus. Kehitysvammaliiton toiminnan tavoitteena on vammaisen ihmisen hyvä arki.

Suomenruotsalaisten vammaisjärjestö Förbundet De Utvecklingsstördas Väl on tärkeä vammaispoliittinen vaikuttajajärjestö suomenruotsalaisille kehitysvammaisille.

CP-vammaiset

CP-vamma (Cerebral Palsy) määritellään kehittyvien aivojen liikkeistä ja asennoista vastaavien keskuksien ja niiden yhteyksien kertavaurioksi, joka on syntynyt raskauden aikana tai varhaislapsuudessa. CP ei ole yhtenäinen vamma, vaan oireyhtymä, jonka haitta-aste vaihtelee vähäisistä toiminnan häiriöistä monivammaisuuteen. Usein CP-vammaan liittyy kommunikointivaikeuksia, joita voidaan helpottaa puhetta tukevalla ja korvaavalla kommunikoinnilla.

CP-vammaisten etujärjestö on Suomen CP-liitto, joka perustettiin vuonna 1965.

Puhetta tukeva ja korvaava kommunikointi

Puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia voidaan käyttää niin dysfaatikkojen, kehitysvammaisten kuin CP-vammaistenkin kohdalla auttamaan kommunikoinnissa ympäristön kanssa.

Puhetta tukeva kommunikaatio tarkoittaa puheen selventämiseksi tai puheen oppimisen tukena käytettyä kommunikointitapaa. Puhetta korvaavalla kommunikaatiolla tarkoitetaan menetelmiä, joita käytetään kommunikoitaessa muulla tavoin kuin puheen avulla.

Jos vammaisen lapsi ei puhu tai jos puheen kehityksessä on suuria erityisvaikeuksia, voidaan käyttöön ottaa puhetta tukeva tai korvaava kommunikointikeino. Tavallisimpia tällaisia ovat viittominen ja erilaiset graafisen kommunikoinnin keinot (kuva- ja kirjoituskommunikointi). Graafiset merkit kootaan yksilöllisesti kommunikoinnin apuvälineeseen. Apuvälineenä voidaan käyttää esimerkiksi kommunikointitaulua ja -laitetta, tietokonetta ja kommunikointiohjelmia. Myös esineitä voidaan käyttää kommunikoinnin välineinä.

Jos kommunikointihäiriö on hyvin vaikea ja ihmisellä on sekä puheen ymmärtämisen että tuottamisen suhteen suuria ongelmia, hän tarvitsee puhetta korvaavaa keinoa sekä omaan ilmaisuunsa että muiden viestien vastaanottamiseen. Jotkut, esimerkiksi CP-vammaiset ihmiset taas ymmärtävät puhuttua kieltä hyvin ja tarvitsevat puhetta korvaavaa keinoa omaan ilmaisuunsa. Lisäksi puhetta tukevaa tai korvaavaa kommunikointia voidaan käyttää kielen ja puheen kehitystä tukevana väliaikaisena keinona tai hyvin epäselvästi puhuvan ihmisen puheen tukena kun hän kommunikoi esimerkiksi vieraiden ihmisten kanssa tai meluisassa ympäristössä.

Syksyllä 2000 Anna-Liisa Salmisen tekemän väitöskirjan mukaan tietokoneen käyttö vaikeasti puhe- ja liikuntavammaisten lasten kommunikoinnissa on vielä vähäistä. Tämä johtuu pääasiassa laitteiden vaikeakäyttöisyydestä ja puutteellisista terapiapalveluista. Väitöskirjan empiirinen osuus toteutettiin Helsingin Ruskeasuon koulun kanssa. Laitteiden käyttöä seurattiin vuoden ajan. Tutkimukseen osallistuneet lapset eivät osanneet lukea tai kirjoittaa, vaan he kommunikoiivat eleiden, ääntelyn ja ilmeiden lisäksi bliss-symbolien avulla. Lasten vanhempien ja muiden aikuisten keskustelukumppaneiden mielestä tietokone rikasti ja selkeytti lasten kommunikointia. Erityisen hyvänä pidettiin sitä, että kone antoi lapselle keinon itsenäiseen toimintaan ja kommunikointiin. Muutaman kuukauden alkunostuksen jälkeen laitteiden käyttö väheni huomattavasti. Syyksi ilmeni laitteiden ja ohjelmistojen vaikeakäyttöisyys: aikuiset kokivat tietokoneen käyttöön asentamisen hankalaksi, pyörätuolikiinnitykset puuttuivat, konekommunikointi oli hidasta, tietokoneääni oli liian hiljainen ja myös symbolisanastot olivat riittämättömiä.

Puhevammaisilla on oikeus käyttää tulkkipalvelua aivan niin kuin kuuroillakin. Myös tuntimäärät ovat puhevammaisilla tulkin käyttöön samat kuin kuuroilla. Puhevammaisen tulkkauksen voi tapahtua suoraan tulkkiaamalla puhevammaisen epäselvää puhetta, aakkostamalla, piirtämällä, kuvilla tai blisskielellä. Tulkkauksen ratkaisee vamman aste. Luonnollista on, että mitä paremmin tulkki tuntee vammaisen, sitä helpompaa tulkkauksen on.

Stakesin selvityksen 'Kuulo- ja puhevammaisten tulkkipalvelut. Vammaispalvelulain toteuttaminen' mukaan vain pieni osa vaikeasti puhevammaisista saa tarvitsemiaan tulkkipalveluja. Kunnat hylkäävät puhevammaisten hakemuksia useammin kuin kuulovammaisten hakemuksia. Aina kunnat eivät edes tiedä puhevammaisten lainmukaisesta oikeudesta tulkkipalvelui-

hin. Myöskään kaikki puhevammaiset eivät tiedä oikeudestaan tulkkipalveluun. Selvityksen mukaan vaikeasti puhevammaisia on useita tuhansia henkilöitä.

Puhevammaisten tulkkeja on koulutettu aikaisemmin sosiaali- ja terveysalan perusopintojen suorittaneista. Koulutus on tapahtunut 20 opintoviikon mittaisella koulutusjaksolla. Nyt koulutus on muuttumassa siten, että puhevammaisen tulkkeja koulutetaan erityisammattitutkinnolla, joka on aiempaa koulutusta pidempi ja joka sisältää myös näyttökokeen. Tätä erikoisammattitutkintoa voi alkaa suorittaa Kuopion yliopiston vammaistutkimusyksikössä vuoden 2001 helmikuusta lähtien. Opetuksen laajuus on 40 opintoviikkoa ja siinä perehdytään vaikeasti puhevammaisten tulkkipalvelujärjestelmään, kommunikaation avustamiseen ja tulkintaan, tulkkaukseen sekä tietotekniikkaan.

Kehitysvammaliiton toiminnan alaisuudessa toimiva valtakunnallinen tietotekniikka- ja kommunikaatiokeskus Tikoteekki perustettiin vuonna 1995. Se edistää puhetta tukevien ja korvaavien kommunikointimenetelmien, kommunikoinnin apuvälineiden sekä rajoittunutta toimintakykyä edistävien tietokoneohjelmien käyttöä eri ikäisillä vammaisilla henkilöillä. Tikoteekki etsii puhevammaisille henkilöille soveltuvia kommunikointikeinoja ja apuvälineitä.

Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointikeinot voivat olla avusteisia tai ei-avusteisia. Avusteisia keinoja ovat esimerkiksi esinekommunikaatio, kuvakommunikaatio (piktogrammit, PCS-kuvat, valokuvat jne.), blisskieli ja kielen kirjoitetut muodot. Ei-avusteisia keinoja ovat muun muassa ele- ja viittomakommunikaatio.

Avusteisessa kommunikaatiossa hyödynnetään erilaisia pehmeän ja korkean teknologian apuvälineitä. Pehmeän teknologian apuvälineitä ovat esimerkiksi kuvakommunikointitalut. Korkean teknologian apuvälineitä ovat kommunikointilaitteet ja tietokoneet.

PILOTTIKOKEILUTOIMINTA

Sosiaali- ja terveysministeriö on viime vuosina rahoittanut useita pilottihankkeita, joissa tavoitteena on ollut käyttää teknologiaa sosiaali- ja terveydenhuollossa. Se on myös kannustanut kuntia uusiin yhteistyön muotoihin turvatakseen niitä palveluja, joiden tuottamiseen ja ylläpitämiseen tarvitaan erikoistunutta henkilökuntaa ja laajempaa väestöpohjaa.

Tämän selvityksen toimeksiannossa on erityisesti haluttu kiinnittää huomiota Verkostoituvat Erityispalvelut- ja Satakunnan Makropilotti -hankkeisiin ja näistä saatujen kokemusten hyödyntämiseen omakielisiä palveluja järjestettäessä. Liitteelle 3 on puolestaan koottu joitakin muita tämän selvityksen aihepiiriin liittyviä hankkeita kieliryhmittäin.

Satakunnan Makropilotti

Makropilotti (1.9.1998 – 31.12.2000) on Satakunnan alueella tapahtuva sosiaali- ja terveydenhuollon tietotekniikan kokeiluhanke. Hankkeessa pyritään demonstroimaan tietotekniikan vaikuttavuutta sosiaali- ja terveydenhuollon alalla. Makropilotti on laajin tällä hetkellä Euroopassa toteutettava sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämishanke. Yhteensä Makropilotin rahoitus on noin 100 miljoonaa markkaa. Hankkeen keskeisiä arvoja ovat asiakaslähtöisyys, yhdenvertaisuus, moniammatillisuus, kansalaisyhteiskunta ja kyky turvata nykyiset ja tulevat

palvelutarpeet. Asiakkaan on hyödyttävä hankkeesta ja hänen näkökulmansa on otettava mukaan kaikissa projekteissa. Yhdenvertaisuudella painotetaan sitä, että toimintamuutoksen edut on oltava kaikkien kansalaisten saatavilla riippumatta siitä, onko heillä mahdollisuus tai halua itse käyttää tietotekniikkaa. Informaatiopalveluita tulee Makropilotin myötä olemaan mahdollista hyödyntää sekä kotoa tietokoneella tai puhelimella että esimerkiksi apteekkien tai kirjastojen informaatiokioskeista. Yhdenvertaisuudella halutaan myös mahdollistaa alueellinen tasa-arvoisuus.

Makropilotin pääprojektit

Makropilotissa toteutettavat pääprojektit ovat seuraavat:

- 1. Toiminnan ja resurssien ohjausmalli*
- 2. Saumattomat hoito- ja palveluketjut*
- 3. Itsenäisen suoriutumisen tukeminen*
- 4. Informaatio- ja asiointipalvelut*
- 5. Aluetietojärjestelmä*

Läheisesti projekteista liittyvät tämän selvityksen aihepiiriin Saumattomat hoito- ja palveluketjut, Aluetietojärjestelmä sekä etenkin Informaatio- ja asiointipalvelut. Niiden sisältöä tullaan selvittämään seuraavassa.

Saumattomat hoito- ja palveluketjut –projekti sisältää neljä alaprojektia. Tavoitteena on, että asiakkaan tiedot liikkuvat sujuvasti organisaatiosta toiseen asiakkaan itsensä sijasta. 'Sähköisen konsultaation' avulla ammattihenkilöt voivat tietoturvallisesti neuvotella keskenään sähköpostitse tai videoneuvotteluvälineistöllä. Videokonsultoinnista on merkittävästi hyötyä paikkakunnilla, jotka maantieteellisesti tai luonnon olosuhteiden takia ovat erityisen hankalia (Lappi, saaristo jne.) Etätulkkauksen hyödyntäminen helpottuu huomattavasti uuden tekniikan kehityksen myötä, muun muassa henkilökohtaiset ja hinnaltaan edulliset videokonsultointilaitteet ovat väline siihen. Näitä on käytetty ja testattu Makropilottiprojektin lisäksi esimerkiksi TEL-Lappi- ja Dialog- projekteissa. 'Ensihoidossa' asiakkaan tiedot ovat käytössä heti ensihoitovaiheessa esimerkiksi ambulanssissa. Myöskin neuvottelut hoidosta voidaan käydä reaaliaikaisesti ja potilaan tietoja voidaan välittää hoitavaan sairaalaan. 'Työterveydenhuollon palvelut' kehitetään sekä hoidollisesti että taloudellisesti mahdollisemman tehokkaaksi. Lääkitys-alaprojektissa lääkitystietoja voidaan tallentaa aluetietojärjestelmään (lääkeallergiat ym.) ja lääkemääräykset voidaan välittää sähköisesti apteekkiin. Järjestelmä sisältää myös tiedot kaikista potilaan käyttämistä lääkkeistä.

Aluetietojärjestelmä-projekti on koko Makropilotin tietotekninen perusta. Se mahdollistaa kaikkien eri soster-organisaatioiden tietojärjestelmien yhteiskäyttöisyyden. Aluetietojärjestelmän alaprojektina sosiaaliturvakortti, jonka avulla asiakas voi esimerkiksi katsella omia soster-tietojaan, allekirjoittaa sähköisesti erilaisia hakemuksia, tehdä palvelujen aikavarauksia ja tarkastaa sen, kuka ammattihenkilö on katsellut hänen tietojaan ja mitä tarkoitusta varten. Ammattihenkilö voi kortin avuilla esimerkiksi katsella asiakkaan tietoja sekä tallentaa asiakkaan tietoja hänen luvallaan. Kun elektroninen asiakaskortti otetaan käyttöön, on ensiarvoisen tärkeää rekisteröidä asiakkaan kieli niin että henkilökunta kaikissa tilanteissa voi tunnistaa asiakkaan äidinkielen ilman että asiakas erikseen joutuu pyytämään tätä.

Informaatio- ja asiointipalvelut

Sosterva-info –projektin tavoitteena on määritellä, suunnitella ja tuottaa kansalaisten ja ammattilisten tarvitsema sosiaali- ja terveydenhuoltoa sekä sosiaaliturvaa tukeva informaatiopalveluiden kokonaisuus. Keskeisimpiä tavoitteita on luoda järjestelmä, jonka avulla tuotetaan ja ylläpidetään kansalaisen ja ammattilaisen tarvitsemaa, yhdenmukaista ja luotettavaa tietoa sosterva-asioista. Projektin lopputuloksena syntyy sosterva-informaation tiedontuottamismalli, esittelyversio kansalaisen ja ammattilaisen käyttöliittymistä sekä pilottivaiheessa tarvittava tietosisältö.

Asiakkaan palvelusivut –projektin tavoitteena on tarjota asiakkaalle toimiva palvelukokonaisuus, johon on kerätty henkilökohtainen sosiaali- ja terveydenhuoltoon ja sosiaalivakuutukseen liittyvä tieto ja jonka kautta mahdollistetaan sostervaan liittyvien asioiden hoitaminen. Asiakkaan palvelusivut tarjoavat myös muutamia peruspalveluita, kuten tulosten tiedustelu ja hakemusten tekeminen sähköisesti.

Projektin lopputuloksena syntyy suunnitelma palvelukokonaisuudesta, josta asiakas saa tarvitsemansa henkilökohtaisen sosiaali- ja terveydenhuoltoon ja sosiaalivakuutukseen liittyvän tiedon. Tämä kokonaisuus mahdollistaa asiakkaan sähköisen asioinnin.

Makropilottiprojektissa elektroninen asiointi ja palvelu on kehitetty hyvin pitkälle keräämällä kaiken asiakkaan etuuksia koskevan tiedotusmateriaalin sekä hakemuslomakkeet omaan tietokantaan helposti noudettavaan muotoon. Käyttämällä henkilökohtaista asiakaskorttia asiakas voi myös perehtyä määrättyihin potilaskertomuksissa oleviin häntä koskeviin tietoihin. Merkittävä osa asioinnista tapahtuu tulevaisuudessa elektronisesti.

Parhaimmassa tapauksessa se merkitsee huomattavaa parannusta tiedon, hakemuslomakkeiden ja esitteiden sekä hoitosuositusten saamiseen asiakkaan omalla kielellä. Materiaali on periaatteessa saatavissa molemmilla kotimaisilla kielillä, mutta yhä enenevässä määrin saamen-, romani- ja muilla vähemmistökielillä.

Omakielisen informaation turvaamisen kannalta on siksi erityisen tärkeää, että viranomaiset, sosiaali- ja terveysministeriö, lääninhallitukset, kunnat, Stakes ja muut kansalais-, asiakas- ja potilastietoa tuottavat organisaatiot huolehtivat siitä, että kaikki tiedotukseen liittyvä materiaali on saatavissa useilla kielillä.

Kun kaikki todennäköisesti eivät hyvistä tavoitteista huolimatta voi hyödyntää elektronista asiointia on myös tärkeää, että koulutettavat omaneuvojat hallitsevat alueella puhuttavat kielet.

Projektsihteeri Kaija-Leena Grönblomin mukaan sosterva-infon teknisiä ratkaisuja mietittäessä on otettu huomioon näkövammaiset käyttäjät. Sokeilla tulee siten olemaan mahdollisuus päästä käyttämään palvelua pistenäyttöjen ja puhesyntetisaattorien avulla. Kun infon suomenkielinen versio on kokonaan valmis, käännetään se ruotsinkielelle. Projektihenkilöstöä onkin tämän hankkeen aikana pyydetty useaan otteeseen huomioimaan Suomen kielelliset vähemmistöryhmät palveluita suunniteltaessa, sillä muuten yhtenä Makropilotin tärkeänä tavoitteena ollut yhdenvertaisuuden tavoite saavutetaan vain osittain.

Yhteenvetona Makropilotti-projektista voitaneen todeta, että monet teknologiset ratkaisut tulevat helpottamaan kielellisten vähemmistöjen mahdollisuuksia saada tietoa palveluista ja itseään koskevista asiakirjoista, mutta vain siinä tapauksessa, että tiedot tallennetaan useilla kielillä ja että asiakkaan äidinkieli huomioidaan ja rekisteröidään.

Verkostoituvat erikoispalvelut

Sosiaali- ja terveysministeriö on vuonna 1997 käynnistänyt Verkostoituvat erityispalvelut -hankkeen. Nyt hankkeesta on menossa II-vaihe (2000-2001). Hankkeella pyritään turvaamaan sosiaali- ja terveydenhuollon erityispalvelujen, muun muassa vammaisten, mielenterveyskuntoutujien, päihdeongelmaisten ja lastensuojelulasten palvelujen järjestäminen myös pienissä kunnissa. Kuntia kannustetaan kehittämään ylikunnallisia ja verkostoituneita toimintatapoja, jotta palvelujen ja erityisosaamisen tarvitsijat/ostajat ja näiden tuottajat kohtaavat entistä paremmin toisensa. Yhtenä Verkostoituvat erityispalvelut -hankkeen tavoitteena on myös sekä alueellisen että valtakunnallisen keskustelun käynnistäminen ja ylläpitäminen erityispalvelujen tilasta ja turvaamisesta. Kumppaneita hankkeessa ovat kuntien ja kuntayhtymien lisäksi sosiaalihuollon järjestöt ja opetussosiaalikeskukset. Hankkeen tavoitteena on myös kytkeä sosiaali- ja terveydenhuollon tutkimus ja koulutus nykyistä kiinteämmin erityispalvelujen järjestämiseen. Hankeen tavoitteena on myös virittää laajempaa julkista keskustelua erityisryhmien asemasta ja erityispalvelujen saatavuudesta Suomessa.

Hanketta johtaa valtakunnallinen johtoryhmä sekä 12 alueellista johtoryhmää. Viisi asiamiestä palkattiin määrääjäksi vauhdittamaan ja tukemaan alueellisia muutosprosesseja. Johtoryhmän lisäksi on perustettu valtakunnallinen jaos, jonka tehtävänä on kartoittaa ja turvata niiden erityisosaamista vaativien palvelujen saatavuus, joiden tuottaminen vaatii koko maan kattavaa väestöpohjaa.

VEP:n ensimmäisessä vaiheessa on saatu koko maan laajuisesti liikkeelle kehitysprosessi, jonka määrätietoisena tavoitteena on erityispalvelujen turvaaminen kaikille niitä tarvitseville kansalaisille asuinpaikasta riippumatta. Eri toimijat ovat mukana kehittämistyössä: kunnat, kuntayhtymät, järjestöt, lääninhallitukset, koulutus- ja tutkimuslaitokset, Stakes, STM ja toimijoiden roolit ovat selkiytyneet. Hanke on saanut varsin myönteisen vastaanoton kentällä, mutta myös keskushallinnossa. Alulle on saatu sopimusmalleja koskeva kehittämistyö. TietoVEP-hanke on saatu käyntiin. Se on tietopankki ylikunnallisista sosiaalihuollon erityispalvelujen tuottajista, joka toimii linkkinä palvelun tuottajien ja palveluja tarvitsevien välillä tiedottamalla palvelutarjonnan ohella myös erityispalvelujen ajankohtaisista kysymyksistä. Valtakunnallisia erityispalveluita ja erityisosaamista selvittänyt jaos on tehnyt sektoreittain kattavan arvion nykytilanteesta ja tunnistanut keskeisimmät puutteet palveluissa ja osaamisessa sekä tehnyt useita kehittämissuhteita.

VEP:n alueellisten johtoryhmien tavoitteena II-vaiheessa on tunnistaa sosiaalihuollon palvelujen kannalta luontevat yhteistoiminta-alueet (seutukunnat, maakunnat) ja niiden veturikunnat sekä tehdä arvio alueiden palvelukokonaisuudesta ja palvelujen kehittämistarpeesta sekä sitouttaa kuntien johto ja muut toimijat sosiaalihuollon alueelliseen yhteistyöhön. Tavoitteena on myös huolehtia siitä, että verkostoituminen käynnistyy kaikilla alueilla ja jokainen kunta on siinä mukana tai ainakin arvioinut oman erityispalvelutilanteensa ja osallistumisensa alueelliseen yhteistyöhön. Edelleen tavoitteena on edistää alueellisten sopimusmenettelyjen käyttöönottamista ja kehittämistä hyödyntäen muun muassa Stakesin asiantuntemusta sekä alueellisille johtoryhmille erikseen myönnettävää määrärahaa. Alueellisten johtoryhmien tavoitteena on lisäksi selvittää oman alueensa ylikunnalliset sosiaalihuollon erityispalvelujen tuottajat TietoVEPiä varten.

Valtakunnallisen johtoryhmän tehtävänä II-vaiheessa on tukea alueellisten johtoryhmien työtä ja arvioida hankkeen etenemistä eri alueilla. Se myöskin seuraa ja tekee aloitteita alueellista työtä tukevista tutkimushankkeista, organisoii asiantuntijapalveluja ja tieto- ja tilastomateriaalia alueellisten johtoryhmien käyttöön sekä edistää Stakesin kehittämän TietoVEPin hyödyntämistä alueilla. Valtakunnallinen johtoryhmä myös tekee arvion siitä, mitä toimenpiteitä

tarvitaan valtakunnallista väestöpohjaa vaativien palvelujen turvaamiseksi kaikkialla maassa sekä tiedottaa erityisryhmien palveluiden tilasta ja kehittämisestä. Se pitää yhteyttä mihin valtakunnallisiin hankkeisiin ja tekee ehdotuksia mahdollisesti tarvittavista rahoituksen ja lainsäädännön muutoksista sekä tarvittavista jatkotoimenpiteistä.

Valtakunnallinen jaosto ehdottaa, että VEP-projektin II-vaiheessa huomioidaan erityisesti havaitut aukkokohdat erityisryhmien palveluissa, ja suunnataan toimintaa aukko kohtien poistamiseen. RAY:n avustuspolitiikkaa kohdennetaan paikannettuihin erityis palvelun aukkoihin, joihin on muotoiltu innovatiivisia uusia toimintamuotojen kokeilu- ja kehittämishankkeita, ja joissa kunnan/kuntayhtymän/ostajarenkkaan kanssa kehitetään yhteisiä palveluja. Sopimusmenettelyä tulee kehittää seutukuntien renkaiden ja valtakunnallisten palvelujen tuottajien kesken. II-vaiheen valtakunnallinen johtoryhmä arvioi, tarvitaanko valtakunnallisten erityis palvelujen osalta muutoksia lainsäädäntöön tai rahoitusjärjestelmään. Valtakunnallinen erityis palvelu ja -osaaminen kytketään seudulliseen opetus- ja tutkimustoimintaan. Tavoitteena on lujittaa valtakunnallisten palveluntuottajien ja yliopistojen sekä niiden täydennyskoulutuskeskusten ja ammattikorkeakoulujen välinen yhteistyö. Erilaiset tutkimus- ja kehittämishankkeet, koulutuspäivät ja seminaarit sekä VEP-tietopankit luovat perustan vuorovaikutukselliselle toiminnalle. Sektorikohtaisia asiantuntijaverkostoja tai -työryhmiä perustetaan seutukunnissa tai alueilla, joiden tehtävänä on edistää VEP-hankkeen tavoitteita oman sektorinsa ja erityisryhmänsä osalta ja luoda tarvittavat suhteet valtakunnallisiin palvelujen tuottajiin. Valtakunnallisen johtoryhmän yhteyteen perustetaan järjestöjen edustajista koostuva tukiryhmä, jonka tehtävänä on seurata VEP-prosessin etenemistä ja toimia asiantuntijajäsenenä valtakunnalliselle ja alueellisille johtoryhmille. Tukiryhmä, joka olisi järjestövetoinen, muodostuisi pääosin hankkeen I-vaiheessa mukana olleista järjestöedustajista. II-vaiheen valtakunnallinen johtoryhmä tekee päätöksen tukiryhmän tai jaoksen perustamisesta.

VEP-projektissa on kiinnitetty huomiota osaamiskeskusverkostojen tarpeellisuuteen sekä selvitetty niiden alueellista sijoittamista. Osaamiskeskusten kehittäminen on tärkeää niin erityis palvelujen turvaamisen kannalta kuin myös kielellisten vähemmistöjen palveluja ajatellen. Nykyisissä osaamiskeskussuunnitelmissa huomioidaan niin suomenruotsalaisten, saamenkielisten kuin maahanmuuttajien tarpeita.

Norjan kokemusten mukaan osaamiskeskusten ja erityisosaamisen tukeminen on osoittautunut huomattavaksi vetovoimatekijäksi, jolla on voitu turvata niin erityisosaamista omaavan kuin kieli- ja ammattitaitoisien henkilökunnan sijoittumista myös syrjäseuduille. Norjan kokemusten mukaan valtion voimakas tuki ja resursointi on ollut tarpeen, sillä alueiden poliitikot eivät aina ole nähneet toimenpiteiden tarpeellisuutta.

Pienten kuntien ja toimijoiden verkostoituminen on tärkeää myös kielellisestä näkökulmasta. Monet pienet kunnat ovat VEP-hankkeen kokemusten mukaan kokeneet erityis palvelujen turvaamisen yleensä kuntalaisille lähes ylivoimaiseksi tehtäväksi, puhumattakaan vähemmistökieltä puhuville. Ylikunnallinen toiminta, uudet yhteistyön muodot ja sopimukset sekä yhteistyö palveluja tuottavien organisaatioiden kanssa turvaavat palvelut myös vähemmistökielisille.

TietoVEP on kerännyt palvelujen tuottajat ja hyvät mallit kaikille avoimeen tiedostoon. Tiedostoon on syytä kerätä myös ne hyvät kokemukset, jotka monet toimijatahot ovat kehittäneet turvatakseen kansalaisten mahdollisuuksia saada omakielisiä palveluja.

Ennen kaikkea olisi tärkeää saada tiedostoon tietoa tulkkipalveluista ja organisoida ne kattaviksi niin, että ne toimivat valtakunnallisesti ja takaavat tulkkauspalvelujen saatavuutta alueellisesti ja mihin vuorokauden aikaan tahansa etätulkkausena.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Omakielisten palvelujen turvaamisen eteen on vielä tehtävä paljon työtä. Palvelut eivät laeista ja asetuksista huolimatta ole saatavissa asiakkaiden omalla kielellä. Palvelu tuotetaan usein henkilökunnan ehdoilla, heidän kielitaitojensa mukaan, eikä asiakkaan ehdoilla. Usein hallinnon edustajilla ja poliitikoilla on liian optimistinen kuva henkilöstön kielitaidoista, sillä henkilöstö itse kokee riittämättömyyttä ja jopa ahdistuneisuutta siitä, ettei voi kommunikoida asiakkaan kanssa. Suomenruotsalaisten, saamenkielisten, viittomakielisten ja romanikieltä puhuvien henkilöiden oikeuksista ei ole riittävästi tietoa. Sen lisäksi esiintyy paljon kielteistä asennetta heitä kohtaan, kun he peräävät oikeuksiaan ja yrittävät puhua kieltään.

Kun omakielisten palvelujen turvaamisesta keskustellaan on syytä laajentaa näkökulmaa, joka tähän saakka on painottunut oikeuteen käyttää ja tulla palveluksi omalla kielellään. Kyse on myös pitkälti palvelun tehokkuudesta ja taloudellisuudesta, johon kommunikaatiossa esiintyvät vaikeudet merkittävästi vaikuttavat. Toisaalta voidaan asettaa kyseenalaiseksi toimintatapa, missä sairasta tai vaikeuksissa olevaa henkilöä kuormitetaan lisää toimimalla hänelle vieralla kielellä.

Asenteiden muokkaamiseen tähtäävän tiedotuskampanjan toteuttaminen sosiaali- ja terveysministeriön, muiden ministeriöiden sekä esimerkiksi Suomenruotsalaisten kansankäräjien, Saamelaiskäräjien ja muiden vähemmistöjä edustavien järjestöjen kanssa on kaiken muun kehittämistyön perusedellytys.

Asenteita on muokattava myös valtion ja kuntien organisaatioissa, jotta omakielisten palvelujen toteuttaminen käytännössä helpottuisi. Asiakirjojen, ohjeiden ja esitteiden toimittaminen samanaikaisesti maan virallisilla kielillä ja mahdollisimman pienellä viiveellä muilla kielillä, sekä henkilöstön koulutuksen järjestäminen sekä suomen, ruotsin että saamen kielillä alueilla, missä käytetään kahta kieltä toimii myös esimerkkinä alueellisille ja paikallisille toimijoille.

Viranomaistoimintaa tulisi arvioida myös kielellisestä näkökulmasta ja sosiaali- sekä terveydenhuollolle kehitettyyn laatukriteeristöön tulisi ehdottomasti sisällyttää myös valmiudet palvella asiakasta hänen omalla kielellään. Kaikki lomakkeet, ohjeet ja testit tulisi myös arvioida kielellisestä ja kulttuurisesta näkökulmasta sekä suorittaa asiakkaan omalla kielellä. Tämä on erityisen tärkeää koulukypsyystestien ja dementia-testien kohdalla.

Hallitusohjelma velvoittaa niin valtion kuin kuntien viranomaisia tarkastamaan sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja kielellisestä näkökulmasta ja ryhtymään toimenpiteisiin mahdollisten ongelmien korjaamiseksi. Ilman selkeää toimintaohjelmaa tämä ei todennäköisesti tule toteutumaan.

Omakielisten palvelujen turvaaminen edellyttää myös taloudellisia resursseja. Kaksikielisten kuntien kohdalla – oli sitten kyse saamen, ruotsin tai suomen kielestä – lakien ja asetusten käytännön toteutus kariutuu liian usein talouteen. Erityisen vaikea tilanne on Lapissa. Näillä näkymin myönteisistä asenteista huolimatta kuntien resurssit eivät riitä toteuttamaan peruspalveluja edes yhdellä kielellä.

Saamenkielisen opetuksen järjestämiseksi saamelaiskunnille tulee valtiolta korvamerkittyä rahaa, joka merkittäväällä tavalla on edesauttanut saamen kielen aseman vahvistamista perusopetuksessa. Korvamerkitty valtionosuus saamelaiskunnille sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen järjestämiseksi nähdäänkin ainoana varteenotettavana toimenpiteenä, jolla ratkaisevasti päästäisiin korjaamaan ongelmatilanteita.

Valtion taholta on myös määriteltävä tulkkien käytön korvauksia käsittämään myös muuta tulkkausta kuin pakolaistulkkausta. Sen lisäksi on syytä määritellä tulkkaushenkilöstön taso ja kytkeä se korvattaviin kustannuksiin. Tulkkausta on kuitenkin aina pidettävä tilapäisratkaisuna ja ennen kaikkea mahdollisuutena yksikielisille kunnille ja organisaatioille järjestää palveluja asiakkaan omalla kielellä myös akuuteissa tilanteissa.

Virallisesti kaksikielisten kuntien osalta tilanne on toinen, sillä voimassa olevan lainsäädännön mukaan palvelut tulee järjestää kunnan tai kuntayhtymän molemmilla kielillä. Palvelujen tuottaminen suomen- tai ruotsinkieliselle asiakkaalle tulee aina ensisijaisesti tapahtua kielitaitoisen ammattihenkilöstön toimesta eikä tulkkia käyttämällä.

Viittomakielisten palvelujen turvaamiseksi on huolehdittava siitä, että turvaudutaan ammattitulkkeihin ensisijaisesti eikä käytetä omaisia tulkkeina. Tulkkien ammattitaitoa on myös kehitettävä jatkuvasti.

Suurin este omakielisten palvelujen toteuttamiseksi löytyy ihmisten asenteissa: ruotsin-, suomen- ja saamenkielisten henkilöiden haluttomuudesta käyttää omaa kieltään, mikä johtuu huonoista kokemuksista valtaväestön suhtautumisesta heihin, sekä myös osittain vääriin käsityksiin valtaväestön asenteista.

Viranhaltijoiden ja poliittisten päättäjien keskuudessa löytyy sekä kielteisiä asenteita omakielisten palvelujen toteuttamiseen että tietämättömyyttä asiakkaiden kielellisistä oikeuksista. Se on johtamassa siihen, että yhä useammin ruotsinkielisten palvelujen järjestämiseksi on turvaututtava eri rahastojen ja organisaatioiden rahoitukseen. Voimassa olevan lainsäädäntöön sekä kansalaisten tasavertaisuuteen viitaten ei voi olla tarkoituksenmukaista, että yksityinen kantaa vastuun julkisen toiminnasta.

Suurin osa esitetyistä toimenpiteistä on toteutettavissa olemassa olevien resurssien puitteissa, resursseja paremmin kohdentaen sekä ohjaamalla resursseja uudella tavalla. Jotkut toimenpiteet – kuten uusien rakenteiden rahoittaminen ja tukeminen – vaativat selkeästi poliittisia päätöksiä ja poliittista tahdonilmaisua.

Toimenpide-esitykset

1. Tiedottaminen

1.1. Tiedotustilaisuus

Alkuvuodesta STM järjestää valtakunnallisen tiedotustilaisuuden, sekä yhden laajemman tiedotusseminaarin joka läänissä. Tiedotusluontoisten seminaarien tavoitteena on herättää laajasti keskustelua aiheesta nostamalla esille selvityksen keskeisimpiä tuloksia. Keskustelun lisäksi tavoitteena on saada viranomaisia arvioimaan toimintaansa myös kielellisestä näkökulmasta.

1.2 Tiedotuskampanja

Vuonna 2001 toteutetaan laaja tiedotuskampanja kuntalaisten kielellisistä oikeuksista ja viranomaisten velvollisuuksista sosiaali- ja terveysministeriön aloitteesta yhteistyössä muiden ministeriöiden sekä Folktingetin ja Saamelaiskäräjien ja muiden vähemmistökieliryhmiä edustavien organisaatioiden kanssa.

Tiedotuskampanja toteutetaan sekä kielellisille vähemmistöryhmille että kaikille kansalaisille suunnattuina kampanjoina ja viranhaltijoille suunnattuina asiantuntijaseminaareina. Tiedotuksessa käytetään hyväksi kaikkien tiedotusvälineiden – myös sähköisten viestimien – antamia mahdollisuuksia.

1.3 Opetusmateriaalia

Lisäksi suunnitellaan ja toteutetaan opetusmateriaalia aiheesta sekä päivähoidon että peruskouluihin, sosiaali- ja terveydenhuollon oppilaitoksiin että myös ammatilliseen täydennyskoulutukseen. Opetusmateriaali suunnitellaan kohderyhmille yhteistyössä asiantuntijaorganisaatioiden kanssa.

1.4 Toimintaohjelmat

Kielellisten oikeuksien toteuttamiseksi laaditaan toimintasuunnitelmat niin valtion-, läänin kuin kuntatasolla, joissa organisaatio ilmaisee tahtonsa toteuttaa kansalaisten oikeuksia saada sosiaali- ja terveyspalveluja omalla kielellään. Toimintaohjelmat sisältävät poliittisen sitoutumisen lisäksi myös selkeät toimenpidesuunnitelmat. Toimintaohjelmat sisältävät myös organisaation suunnitelmien, päätösten ja palvelujen toteutumisen arviointia kielellisestä näkökulmasta.

Sen lisäksi, että viritetään julkinen keskustelu kielestä ja kansalaisten kielellisistä oikeuksista, on myös syytä korostaa kielen merkitystä niin yksittäisille henkilöille kuin myös laajemmin yhteiskunnalle. Toiminnan ja päätösten arvioiminen kielellisestä näkökulmasta muodostuu näin ollen keskeiseksi toimenpiteeksi niin palvelun laadun kuin myös talouden näkökulmasta katsottuna.

Kustannukset:

- 1 valtakunnallinen tiedotustilaisuus ja 5 seminaaria 60.000 mk (STM)
- tiedotus- ja opetusmateriaalin tuottaminen ja kampanjointi 1,2 milj. mk (STM, OPM, SM, OM)

2. Informaation tuottaminen

2.1 Asiakirjojen kääntäminen

Sosiaali- ja terveysministeriö, lääninhallitukset ja kunnat huolehtivat siitä, että kaikki julkaisut, asiakirjat, kirjeet ja ohjeistukset käännetään ja toimitetaan ruotsiksi ja suomeksi kaikkiin kaksikielisiin kuntiin, sekä että organisaatiot palvelevat kunnan viranhaltijoita ja kuntalaisia heidän omalla kielellään. Käytännössä niin ministeriön kuin lääninhallitusten ja kuntien tulee käyttää ammattitaitoisia kielenkääntäjiä, jotka kielen lisäksi myös hallitsevat asiasisällön.

2.3 Äidinkielen rekisteröiminen

Kun elektronista asiointia ja asiakaspalvelua kehitetään, asiakaskunnan mahdolliset eri kielet on huomioitava ja äidinkieli on aina rekisteröitävä. Tulevien omaneuvojen on hallittava suomen ja ruotsin kieli kaksikielisissä kunnissa ja suomen sekä saamen kieltä saamelaiskunnissa.

Multimediaa kehitettäessä on myös huomioitava aistivammaiset ja heidän erityistarpeensa. Kaikissa asiakasta koskevissa tiedostoissa on aina rekisteröitävä äidinkieli, ja huomioitava kieli, kun asiakas ohjataan työntekijälle. Asiakkaan kannalta on myös tärkeää, että henkilökunnan kielitaito ilmaistaan selkeästi rintaneulaan sijoitettavien lippujen avulla tai niin, että asiakas selkeästi tulee informoiduksi mahdollisuuksistaan käyttää omaa kieltään, esimerkiksi päivystysvastaanotolla. Hoito-ohjeet ja lääkemääräykset on aina annettava potilaan äidinkielellä. Samoin tulee kaikki testaukset suorittaa asiakkaan äidinkielellä ja niin, että testauslomakkeissa huomioidaan asiakkaiden erilaiset kulttuuritaustat.

Tiedottamisessa ja informaation tuottamisessa tulee hyödyntää Folktingetin, Saamelaiskäräjien sekä muiden vähemmistöjä edustavien organisaatioiden asiantuntemusta niin kielen kuin kulttuurin suhteen.

2.4 Tulkkaus

Tulkkauspalvelua ei tulisi laajentaa kaksikielisiin kuntiin ensisijaisena kommunikointia helpottavana toimenpiteenä. Tulkkauspalvelu on ensisijainen väline yksikielisissä kunnissa, mutta kaksikielisessä kunnassa kielitaitoisen henkilöstön rekrytoiminen ja kouluttaminen on perusedellytys toimivan kaksikielisyyden ja kansalaisten tasavertaisten mahdollisuuksien toteuttamisessa.

Jotta etätulkkausta ja etäkonsultointia voitaisiin laajentaa ja tehostaa, kaikkien viranomaistahojen tulisi hankkia videoneuvottelulaitteet tai muita kommunikaatiota helpottavia laitteita sekä myös kouluttaa henkilöstöä niiden käytössä.

VEP-projektin puitteissa tuotetaan kattavat tiedostot palveluntuottajista. Tiedot tulkkipalveluja tuottavista yrityksistä ja organisaatioista on vietävä saman osoitteen alle, sekä huolehdittava heidän verkostoitumisesta, jotta saadaan valtakunnallisesti kattava etätulkkauispäivystys mahdollisimman monella kielellä.

3. *Opetus ja koulutus*

3.1. Perusopetus omalla kielellä

Suomen-, ruotsin- ja saamenkielen opetusta ylläpidetään peruskouluissa ja lukioissa ja sitä kehitetään muun muassa kielikylypy-, kieliturva- ja kielipesämenetelmin, jotta kaksikielisessä ympäristössä toimivat henkilöt pystyvät tulemaan toimeen molemmilla kielillä tulevaisuudessa. Virallisesti kaksikielisen maan palvelujen turvaamiseksi tämä on aivan välttämätöntä.

3.2 Kulttuurin ja kielen merkitys huomioidaan koulutuksessa

Sosiaali- ja terveydenhuollon ammatillisessa koulutuksessa kiinnitetään entistä enemmän huomiota kielen ja kulttuurin merkitykseen asiakkaan ja potilaan kohtaamisessa sekä järjestetään kielikoulutusta opiskelijoille alan terminologian oppimiseksi kahdella kielellä. Äidinkielen merkitys laatutekijänä korostetaan koulutuksessa.

3.3 Opiskelijakiintiöitä, ruotsinkielinen koulutus

Yliopistoissa tulee edelleen varata opiskelupaikkoja ruotsin- ja saamenkielisille opiskelijoille, jotta tulevaisuudessa voidaan turvata kaikkien kansalaisten oikeuksia esimerkiksi tuomioistuimissa.

Ruotsinkieliseen ammatilliseen täydennyskoulutukseen on kiinnitettävä enemmän huomiota. Ruotsinkielisen osaamiskeskuksen yhtenä tärkeänä tehtävänä on järjestää ammatillista täydennyskoulutusta.

3.4 Tulkkiopetus

Tulkkiopetusta on myös lisättävä ja tulkkina toimivien kouluttamattomien henkilöiden pätevytykseen on satsattava. Tulkkausmenot on saatettava laajemmin korvauksen piiriin.

4. Rakenteet

4.1 Omakieliset palvelurakenteet

Kokemukset ovat osoittaneet, että toimivan kaksikielisen palvelun tuottaminen usein edellyttää yksikielisiä ratkaisuja ja rakenteita, ja vähintään sellaisten rakenteiden luomista ja ylläpitämistä, joiden tarkoituksena on valvoa kielellisten oikeuksien toteutumista palvelutuotannossa.

Uusien ruotsinkielisten sosiaali- ja terveyskeskusten tukeminen suomenkielisissä kunnissa ja päinvastoin, käynnissä ja suunnitteilla olevien hankkeiden arvioiminen ja vaikutusten tutkiminen on ensiarvoisen tärkeää. Kokemuksia voidaan hyödyntää myös muiden kieliryhmien palveluja suunniteltaessa.

Saamelais- ja maahanmuuttajalapsia ja -vanhuksia ajatellen omakielisten palvelujen turvaaminen sujuu parhaiten pienissä, omalla kielellä toimivissa organisaatioissa. Kaksikielisessä ympäristössä palvelu muuttuu ajan mittaan yksikieliseksi ja toimii valtaväestön ehdoilla.

4.1.1 Vähemmistökielen lautakunnat

Vähemmistökielisten lautakuntien asemaa kaksikielisissä kuntayhtymissä on korostettava ja niiden tehtäväkenttää laajennettava nykyisestä. Lautakuntien tehtäviin sopisi mainiosti omakielisten palvelujen seuranta ja arviointi nykyisten tehtävien lisäksi.

Hyvänä esimerkkinä on pidettävä Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin kuntayhtymän ruotsinkielisen vähemmistölautakunnan toimintaa. Lautakunta on ottanut tehtäväkseen selvittää ruotsinkielisten palvelujen tilaa ja mahdollisuuksia organisoida ruotsinkielisille palvelut keskitetysti. Samoin Espoon kaupunki selvittää ruotsinkielisten asiakkaiden palveluja ja laatii selvityksen pohjalta toimintasuunnitelman palvelujen tehostamiseksi ruotsinkielisille asiakkaille.

4.1.2 Kielisääntö

Kaksikielisissä kunnissa kielisääntöjä tulisi tarkastaa ja ajanmukaistaa sekä huolehtia niiden toteuttamisesta myös käytännössä. Viranomaistahot ovat vastuussa omakielisten palvelujen tuottamisesta poliitikoiden selkeän tahdonilmaisun seurauksena. Hallitusohjelma edellyttää toimenpiteitä niin kansallisella, alueellisella kuin paikallisella tasolla. Kielisääntö on kaksikielisen kunnan toimintaa säätelevä dokumentti, jonka käytännön toteuttamisesta vastaavat viranhaltijat ja seurannasta poliittiset päättäjät. Laajan julkisen keskustelun avulla ongelmat saatetaan viranhaltijoiden ja päättäjien tietoisuuteen.

4.1.3 Kielilisiä

Kielilisiä tulisi kehittää kannustavampaan suuntaan ja myöntämisperusteisiin on teoreettisen osaamisen lisäksi liitettävä myös käytännön kielitaito. Yhtenäisempi käytäntö myöntämisperusteiden ja myös markkamäärän osalta korostaisi kielitaidon merkitystä samalla kuin se myös saattaisi toimia motivaatiota lisäävänä työkaluna.

4.2 Viranomaistoiminnan arviointi

Viranomaistoimintaa tulisi arvioida kaikilla tasoilla säännöllisesti myös kielellisestä näkökulmasta. Päätöksiä tehdessä tulisi varmistaa, että eri kieliryhmät tulevat kohdelluiksi tasavertaisesti lakien edellyttämällä tavalla ja että heidän erityistarpeensa huomioidaan.

Suomen Kuntaliiton julkaisussa ”Modersmålet som kvalitetsfaktor i vården” määritellyt laatu-kriteerit ja toimenpiteet äidinkielen huomioimiseksi voidaan soveltuvin osin käyttää sosiaali- ja terveystalvelujen lisäksi myös hallinnossa.

4.2.1 Äidinkieli laatu-kriteeriksi

Palvelujen laatua mitattaessa asiakkaan äidinkielen huomioiminen on otettava yhdeksi laadun mittariksi. Samoin kielen merkitys tulee arvioida palvelutapahtumassa, kuten myös toimivan kommunikaation vaikutus palvelun vaikuttavuuteen, taloudellisuuteen ja tehokkuuteen.

Kun yleiseen käyttöön tarkoitettuja lomakkeita – esimerkiksi koulukypsyys- ja dementia-testejä – suunnitellaan ja toteutetaan, tulisi aina huomioida asiakkaiden kieli- ja kulttuuritausta ja näin varmistaa, että testauslomake on laadittu kaikkia asiakkaita tasavertaisesti huomioiden.

4.2.2 Kieleen perustuvia työryhmiä

Myös muut ministeriöt voisivat työministeriön tavoin kiinnittää kielellisiin asioihin enemmän huomiota perustamalla samankaltaisia työryhmiä suunnittelemaan, kehittämään ja arvioimaan ministeriön omakielisiä palveluja. TE-keskusten projekti, missä on selvitelty kaksikielisten TE-keskusten valmiuksia palvella kahdella kielellä on toinen esimerkki hyvästä toiminnasta, jonka kokemuksia on syytä hyödyntää.

5. Valtionosuudet

Valtionosuuslainsäädännössä on paremmin huomioitava kieli yhtenä valtionosuuksia porrastavana tekijänä. Erityisolosuhteissa palveluja tuottavien kuntien valtionosuuksiin on saatava tuntuva korotus. Asiasta on keskusteltu selvitysmies Jukka Pekkarisen kanssa ja tuotu esille omakielisten sosiaali- ja terveystalvelujen tuottamiseen liittyvät ongelmat ja rahoitusvaikeudet.

5.1 Korvamerkitty valtionosuus saamelaiskunnille

Saamenkielisten palvelujen turvaaminen vaatii erityisolosuhteiden takia korvamerkittyä valtionosuutta saamelaiskuntien ja saamelaiskäräjien yhteisen esityksen pohjalta. Esityksen mukaan saamelaisten kotiseutualueen kunnille ja niille sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja järjestäville kuntayhtymille, joissa on vähintään yksi saamelaisten kotiseutualueen kunnista jäsenenä sekä tarpeen mukaan myös saamelaiskäräjille myönnettäisiin vuosittain täysimääräistä valtionosuutta saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen järjestämisestä aiheutuviin käyttökustannuksiin valtioneuvoston vahvistamien perusteiden mukaisesti.

Valtionosuus tulisi myöntää saamenkielisten palvelujen tuottamiseen tarvittavan henkilöstön palkkauskustannuksiin. Sen lisäksi valtionosuutta tulisi myöntää tarpeellisiin materiaali-, matka- ja koulutuskustannuksiin mukaan lukien ostopalveluista aiheutuvat kustannukset. Valtionapuviranomaisena voisi toimia Lapin lääninhallitus.

Lisäksi ehdotetaan, että edellä mainittu uusi erityinen valtionosuus saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen järjestämiseen kytkettäisiin saamelaiskäräjien ja saamelaisalueen kuntien/kuntayhtymien yhdessä laatimaan saamenkielisen sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä koskevaan tavoite- ja toimintaohjelmaan siten, että kunnat ja kuntayhtymät voisivat käyttää kyseistä valtionosuutta vain niihin saamenkielisiin palveluihin, jotka on sisällytetty tähän tavoite- ja toimintaohjelmaan. Ohjelma laadittaisiin neljäksi vuodeksi kerrallaan ja sen vahvistaisi Lapin lääninhallitus. Saamelaiskäräjät johtaisi ja koordinoisi ohjelmien laatimista.

Kustannukset olisivat alkuun vuositasolla n. 9,3 miljoonaa markkaa (esitys liitteessä 4).

Kolmen vuoden toiminnan jälkeen arvioidaan korvamerkityn valtionosuuden merkitys saamenkielisten palvelujen tuottamiseen sekä järjestelmän laajentamista koskemaan myös muita kieliryhmiä.

6. Osaamiskeskukset

Sosiaalialan osaamiskeskusverkoston organisointi on lähtenyt hyvin käyntiin ja koskee kaikkia kuntia, kuten myös VEP-hanke. Tavoitteena on käynnistää noin 8 sosiaalialan osaamiskeskusta maahan. Jotkut niistä, esimerkiksi ruotsinkielinen osaamiskeskus, tulee olemaan maantieteellisesti hyvin laaja. Keskusten tavoitteena on ottaa huomioon alueelliset erityisongelmat ja erityispiirteet. Ne ovat omiaan myös tukemaan kaikkia niitä toimintoja joita alueellisesti järjestetään kielen perusteella ja näin voidaan turvata erityisosaaminen kaikkialla maassa.

Ruotsinkielisen osaamiskeskuksen käynnistäminen ja kaikkien ruotsinkielisten alueiden osaamisen hyödyntäminen on erityisen tärkeää, koska täydennyskoulutuksen järjestäminen on ollut puutteellista. Samoin ruotsinkielistä erityisosaamista vaativan konsultaation ja erityispalvelujen tuottaminen on ollut vaikeaa ja koordinoimatonta.

Sosiaalialan tutkimus-, kokeilu ja kehittämistoiminta on ollut varsin vaatimatonta ruotsinkielisillä alueilla, joten ruotsinkielisen osaamiskeskuksen edellytetään toimivan erityisen aktiivisesti näillä sektoreilla. Selvityksessä on kiinnitetty huomiota esimerkiksi ruotsinkielisen täydennyskoulutuksen vähyyteen ja todettu, että kehittämissuunnitelmissa ei välttämättä ole huomioitu ruotsinkielisiä palvelujenkäyttäjiä lainkaan.

Ruotsinkielisen osaamiskeskuksen organisointi tulee olemaan erityisen vaikea, koska maassa on etäällä toisistaan sijaitsevia vahvoja ruotsinkielisiä alueita ja keskuksia, jotka usein kilpailevat keskenään. Siksi on järkevää ottaa alueet mukaan suunnitteluvaiheeseen ja hyödyntää alueilla jo kehittyneitä erityisosaamista.

7. Seuranta

Kuten aiemmin selvityksessä on todettu, kieli-asiamiestä ei tarvita vaan oikeusasiamiehen toiminta kattaa hyvin kieli-asiamiehelle kaavailut tehtävät. Apulaisoikeusasiamies on jo puuttu-

nut esimerkiksi kantelussa esitettyihin laiminlyönteihin Vantaalla ja päättänyt selvittää vanhusten palvelut erikseen.

Folktingetin ja Saamelaiskäräjien asiantuntemusta ja kokemuksia on hyödynnettävä paremmin palveluja ja kehittämistoimintaa suunniteltaessa. Muun muassa palvelujen arvioinnissa ja kehittämisprojektien ja laajaan käyttöön tulevien lomakkeiden (esim. testauslomakkeiden) etukäteisarvioinnissa eri kielellisiä vähemmistöryhmiä edustavien organisaatioiden tulisi olla kiinteästi mukana.

Kaksikielisissä kunnissa ja kuntayhtymissä toimiville vähemmistökielisille lautakunnille ja neuvottelukunnille voidaan antaa tehtäväksi seurata ja arvioida palvelutoimintaa kielellisestä näkökulmasta.

Suomen Kuntaliiton julkaisussa ”Modersmålet som kvalitetsfaktor i vården” on arviointilomake, jota voi hyödyntää. Käynnissä olevissa laatuprojekteissa tulisi varmistaa että potilaan äidinkieli huomioidaan laadun varmennuksessa ottamalla kieli mukaan yhdeksi laatukriteeriksi.

LÄHTEET

Äidinkielen merkitys

Roberts, Christel (1998). *Modersmålet som kvalitetsfaktor i vården*. 53 s. Suomen Kuntaliitto.
Roberts, Christel (2000). *Modersmålet i vården. Kvalitetskriterier och mätinstrument. Slutrapport om projektet Modersmålet som kvalitetsfaktor i vården*. 49 s. Suomen Kuntaliitto.

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (1985). *Omakielisten sosiaalipalvelujen saatavuutta selvittäneen työryhmän muistio*. *Työryhmämuistio* 1985: 41. 47 s. Helsinki.

Suomenruotsalaiset ja suomenruotsalaiset kaksikielisissä ja ruotsinkielisissä kunnissa

Ahvenanmaan itsehallintolaki 1144/1991. 6. luku: Kielisäännökset.

Allardt, Erik (1981). *Vähemmistö, kieli ja yhteiskunta: suomenruotsalaiset vertailevasta näkökulmasta*. 289 s. WSOY, Juva.

Espoon kaupungin kielitaitosääntö (1989).

Eteläinen sosiaalikeskus (4.10.2000). *Tilanneselvitys ruotsinkielisen sosiaalipalvelutoimiston toiminnoista*. 8 s.

Finnäs, Fjalar (1995). *Finlandssvenskarna 1993. En statistisk översikt. Finlandssvenskt rapport nr 29*. 39 s. Svenska Finlands folkting.

Finnäs, Fjalar (1998). *Finlandssvenskarna 1996 – en statistisk översikt. Finlandssvensk rapport nr 37*. 53 s. Svenska Finlands folkting.

Folktinget (1990). *Språkkrav och språktillägg inom sjukvården*.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja eräksi niihin liittyviksi laeiksi (HE 137/1999). www.eduskunta.fi.

Helsingfors stad socialverket (2000). *Svenska social service byrån – broschyr*.

Helsingin kaupungin viranhaltijain ja toimihenkilöiden kielitaitosääntö (1976).

Helsingin ja Uudenmaan Sairaanhoidopiirin kuntayhtymä (1999). *Hallintosääntö*.

Jakobsson, Gunborg & Åsa Rosengren (toim. 1998). *Samma på svenska? En utredning av Socialt arbete och social service i svensk- och tvåspråkiga kommuner i Finland. SSKH Meddelanden* 53. Helsinki.

Kauppa- ja teollisuusministeriö (2000). *Uudenmaan, Varsinais-Suomen ja Pohjanmaan TE-keskukset. Ruotsinkielinen asiakaspalvelu, loppuraportti Päivää – God Dag. Kauppa- ja teollisuusministeriön kertomuksia ja selvityksiä 2/2000*. 168 s.

Kekonen, Janne, Pauliina Paarlahti & Paula Salonen (1998). *Ruotsinkielisten rannikkokuntien hyvinvointikartoitus*. Oulun yliopisto, maantieteen laitos.

Keurulainen, Marita (1998). *Elämää perheinä 1990-luvun Suomessa*. 209 s. Vammalan kirjapaino, Vammala.

Kielilain uudistaminen (2000). Oikeusministeriön www-sivut. www.om.fi/4531.htm

Kielilain uudistamista koskeva muistio (2000). Oikeusministeriön www-sivut. www.om.fi/4267.htm

Kielilakikomitean selvityksiä (2000). Oikeusministeriön www-sivut. www.om.fi/6523.htm

Kokkolan kaupunki (1976). *Kunnallinen asetuskokoelma. Kokkolan kaupungin kielimääräykset*.

Kokkolan kaupungin www-sivut. www.kokkola.fi.

Komitean asettamispäätös (2000). Oikeusministeriön www-sivut. www.om.fi/4265.htm.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen www-sivut. www.domlang.fi

Kuntafakta –Suomen kuntien informaatiotietokanta (1997).

- Mellersta Österbottens sjukvårdsdistrikts samkommun (1992). *Instruktion för nämnden för den svenskspråkiga minoriteten i Mellersta Österbottens sjukvårdsdistrikt.*
- Norrgård, Monica (1995). *Vård på modersmålet: språket, kommunikationen och informationen i vården. Pro gradu –työ.* Turun yliopisto.
- Ruotsinkielinen sosiaalipalvelutoimisto (8.9.2000). *Selvitys ruotsinkielisen sosiaalipalvelutoimiston nykymallista ja vastualueista.* 6 s.
- Sandlund, Tom (1984). Suomenruotsalaiset. *Teoksessa* Valkonen, Tapani ym. (1985). *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana.* 354 s. WSOY, Juva.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (1985). Omakielisten sosiaalipalvelujen saatavuutta selvittäneen työryhmän muistio. *Työryhmämuistio* 1985: 41. 47 s. Helsinki.
- Språklagskommittén arbetsgrupp 3 (2000). *Individens språkliga vardag.* 77 s. www.om.fi/6523.htm.
- Styf, Maaret (1995). Kaksikielisyys osana sairaalan laadun ja viestinnän toimivuuden arviointia. Esimerkkitapauksena Pietarsaaren sairaala. *Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja* 6. 119 s.
- Styf, Maaret (1997). Sairaalan viestintäsuhteet ja viihtyvyys kaksikielisessä toimintaympäristössä. Esimerkkitapauksena Pietarsaaren sairaala. *Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja* 21. 150 s.
- Suomenruotsalaiset (1994). 26 s. Suomenruotsalaiset kansankäräjät, Helsinki.
- Svenska Finlands folkting www-sivut. www.folktinget.fi.
- Svenska Finlands folkting (1998). Mitä laki sanoo kielellisistä oikeuksista. *Finlandssvensk rapport nr* 36. 24 s. Yliopistopaino, Helsinki.
- Svenska Finlands Folkting (2000). Språkfördelningen i Svenskfinland –befolkning enligt språk i svenska och tvåspråkiga kommuner i Finland 31.12.1999. 4 s. *Swedish in Finland. An Introduction.* 10 s. Svenska Finlands folkting.
- Tilastokeskus (1999). *Väestörakenne 1998.* Väestö 1999:5. 172 s. Tummavuoren kirjapaino Oy., Vantaa.
- Valkonen, Tapani ym. (1985). Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. 354 s. WSOY, Juva.
- Varsinais-Suomen sairaanhoitopiirin kuntayhtymä (1999). *Perussopimus.* 21 s.
- Saamelaiset
- Enontekiön kunta (2000). *Enontekiön kunnan esitys saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämiskustannuksista.*
- Kittilän maistraatin väestötilastot 20.4.2000. Väestötilastot suomalaisten ja saamelaisten osuuksista Enontekiön, Inarin, Sodankylän ja Utsjoen kunnissa 31.12.1999.
- Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen www-sivut. www.domlang.fi.
- Saamelaiskäräjät (2000). *Saamelaiskäräjien toimintakertomus vuodelta 1999.* 34 s.
- Saamelaiskäräjät (2000). *Saamelaiskäräjien tulossuunnitelma vuosiksi 2000-2003.* 23 s.
- Saamelaiskäräjät (2000). Saamelaisten tarpeiden huomioiminen sosiaali- ja terveydenhuollossa. *Muistio selvitysmies Margita Lukkariselle.*
- Saamelaiskäräjät (2000). Aloite. Täysimääräinen valtionavustus saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamiseen.
- Saamelaisvaltuuskunnan julkaisuja nro 4/1994. Virtual.finland.fi/finfo/suomi/saam.html.
- Saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain tarkistaminen (2000). Oikeusministeriön www-sivut. www.om.fi/3589.htm.
- The Sami in Finland (1999). *Publications by Sami Parliament 1999.* Lapin Painotuote Oy, Kemijärvi.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (1997). Saamelaisten sosiaali- ja terveyspalveluprojektin loppuraportti. *Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita.* 81 s.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (1985). Omakielisten sosiaalipalvelujen saatavuutta selvittäneen työryhmän muistio. *Työryhmämuistio* 1985: 41. 47 s. Helsinki.

Suomen saamelaiskäräjien www-sivut. www.saunalahti.fi/~samedigg/.
Svensk författningssamling (1999). *Lag om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar*.
Ruotsin saamelaiskäräjien www-sivut. www.sametinget.se.
Norjan saamelaiskäräjien www-sivut. www.samediggi.no.
Oikeusministeriön www-sivut. www.om.fi/55.htm.

Romanit

Grönfors, Martti (1981). *Suomen mustalaiskansa*. WSOY, Juva.
Huttunen, Laura (1994). ”Enää ei käy se mustalaisten vanha elämä”: mustalaisten etnisen identiteetin rakentuminen nyky-Suomessa. *Teoksessa* Kylmänen, Marjo (toim.). *Me ja muut*. Vastapaino, Tampere.
Kopsa-Scön, Tuula (1996). *Kulttuuri-identiteetin jäljillä. Suomen romanien kulttuuri-identiteetistä 1980-luvun alussa*. Tammerpaino Oy, Tampere.
Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen www-sivut. www.domlang.fi.
Lucassen, Leo (1994). Mustalaiset, viimeiset nomadit. *Teoksessa* Blockmans, Wim (toim.). *Karnevaalit ja ilonpito*. WSOY.
Ollikainen, Marketta (1996). *Vankkurikansan perilliset. Romanit, Euroopan unohdettu kansa*. Yliopistopaino, Helsinki.
Opetushallitus. *Romani ja terveystyökalut. Opas terveydenhuollon ammattilaisille*. 36 s. Tuokiprint Oy, Helsinki.
Romaniasiaain neuvottelukunta (1999). *Romaniasiaain neuvottelukunnan lausunto romanipolitiikan strategiat –selvityksestä*.
Romaniasiaain neuvottelukunta (1999). *Euroopan vähemmistökieliperuskirjan määräaikaista raportointiin liittyvä riippumattomien asiantuntijoiden komitean vierailu Suomeen 20.12.1999*.
Romaniasiaain neuvottelukunta (2000). *Lausunto*. YK:n rasismien vastaisen komitean (CERD) temaattinen keskustelu romanien syrjinnästä 31.7. – 25.8.2000; jäsenvaltioille tulleeeseen tiedusteluun vastaaminen.
Romano Mission www –sivut. www.romanomissio.fi.
Sosiaali- ja terveysministeriö (1985). Omakielisten sosiaalipalvelujen saatavuutta selvittäneen työryhmän muistio. *Työryhmämuistio 1985*: 41. 47 s. Helsinki.
Sosiaali- ja terveysministeriö (1998). *Romanit 21. vuosisadalla. Romanipolitiikan suuntaviivat*. Romaniasiaain neuvottelukunta, Helsinki.
Sosiaali- ja terveysministeriö (1999). Romaninaisten perinteiseen pukuun liittyvät toimeentulotukikäytännöt. *Monisteita 1999*:12.
Sosiaali- ja terveysministeriö (2000). Finland’s Romani People. *Brochures 1999*:14eng. 24 s. Helsinki.
Sosiaali- ja terveysministeriön www-sivut. www.vn.fi/stm/suomi/pao/ronk/rindex.htm.
Suvaitsevaisuus Länsi-Euroopassa -www-sivut, romaneja koskevat sivut. www.lyseo.edu.ouka.fi/suvaitsevaisuus/vahemmis/.
Virolainen, Kari (1996). ’Mustalaiskysymys’ Suomessa 1800-luvun lopulla. *Teoksessa* Jokisalo, Jouko (toim.). *Rasismi tieteessä ja politiikassa*. Oy Edita Ab, Helsinki.

Maahanmuuttajat

Maahanmuuttajille tarkoitettujen tulkkaus- ja kielipalvelujen kehittämissuunnitelma (1999). *Työhallinnon julkaisu* no 231. Työministeriö.
Työministeriön maahanmuuttoasioiden www-sivut. www.mol.fi.
Siirtolaisuusinstituutin www-sivut. www.utu.fi/erill/instmigr.
Sosiaali- ja terveysministeriö (1998). Maahanmuuttajat sosiaali- ja terveystyökalujen asiakaina. *Selvityksiä 1998*:12fin. www.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/paosisallys37.htm.
Pakolaisneuvonta ry:n www –sivut. www.kaapeli.fi/~pakneuv.

Väestörekisterikeskuksen www –sivut. www.vaestorekisterikeskus.fi.

Kuulovammaiset

- Arrhenius, Viveca et. al. (2000). Valtakunnalliset järjestöt ja säätiöt sosiaalihuollon valtakunnallisten erityispalvelujen ja erityisosaamisen tuottajina. *Aiheita – monistesarja* 17/2000. 96 s. Stakesin monistamo, Helsinki.
- Eronen, Anne, Marjut Eskelinen, Petri Kinnunen, Marja-Leena Saarinen, Paula Tiermas, Minna Wikman (1997). *Kieli – kynnys hyvinvointiin. Kuurojen omia kokemuksia hyvinvointipalveluista*. 107 s. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Förbundet Finlands Svenska Hörselskadade www –sivut. www.kulturfonden.fi/ffsh/.
- Hassinen, Leena (1998). *Kuurosokeat ja tulkkipalvelu. Tulkkipalvelun organisaatio, käyttäjät ja toteuttajat*. 47 s. Kuurojen palvelusäätiö, Helsinki.
- Hulden, Miita. *Den döva människan som patient*.
- Jokinen, Markku 1992. Kuuroutta koskevia näkemyksiä peruskoulun kuulovammaisten opetus suunnitelman perusteissa. *Julkaisusarja L1/1992*. Kuurojen Liitto ry, Helsinki.
- Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen www-sivut. www.domlang.fi.
- Kuntaliiton www-sivut. www.kuntaliitto.fi.
- Kuulovammaisten lasten vanhempien liitto ry:n www-sivut. www.kaapeli.fi/kuulo/index.htm.
- Kuurojen Liiton www –sivut. www.kl-deaf.fi/liitto/liitto/johdanto.html.
- Raike, Antti (1997). Linkkejä, ankkureita ja videoleikkeitä. Hajautettu hypermedia kuurojen tiedonsaannissa. www.uiah.fi/~ateneum/loppuraportti.htm.
- Rautavaara, Aulikki, Päivi Topo & Marja-Liisa Heiskanen (2000). Tulkkipalvelujen nykytila, toimivuus ja riittävyys. Painamaton.
- Rissanen, Terhi (1985). Viittomakielen perusrakenne. *Publications No. 12*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Stakes (2000). Tiedotteet 2000, nro 120. Stakes selvitti vammaispalvelulain toteutumista: Tulkkipula on kuulovammaisten tulkkipalvelujen suurin este, puhevammaisten palvelut vasta kehityksessä.
- Virpiranta-Salo, Maija (1998). *Vielä elämä edessä. Viittomakielisten peruskoululaisten arjen ja tulevaisuuden näkymiä*. 52 s. Kuurojen Palvelusäätiö, Helsinki.

Muut kommunikointivaikeuksista kärsivät ryhmät

- Aivohalvaus- ja dysfasialiiton www-sivut. www.nmi.jyu.fi/liitot/stroke.
- Arlainstituutin www-sivut. www.arlainst.fi.
- Förbundet De Utvecklingsstöras Väl rf:n www-sivut. www.fduv.fi.
- Förbundet Finlands Svenska Synskadade r.f.:n www-sivut. www.kaapeli.fi/~finsvsvsyn/.
- Jyväskylän näkövammaisten koulun www-sivut. www.jynok.fi.
- Helsingin Sanomat (1.11.2000). *Tulkkeja puhevammaisille Kuopion yliopistosta*.
- Kehitysvammaliiton www-sivut. www.kehitysvammaliitto.fi.
- Kehitysvammaisten tukiliiton www-sivut. www.kvtl.fi.
- Näkövammaisten Keskusliitto ry:n www-sivut. www.nkl.fi.
- Näkövammaisten lasten tuki ry:n www-sivut. www.saunalahti.fi/~nlt/nlt0.html.
- Selkokieli. www.oamk.fi/~pesillan/selkokieli.html.
- Stakes (2000). Tiedotteet 2000, nro 106. Väitös: Tietokoneesta vielä vähän apua vammaisen lapsen kommunikointiin. www.stakes.fi/tiedotteet/2000/106.htm.
- Stakes (2000). Tiedotteet 2000, nro 120. Stakes selvitti vammaispalvelulain toteutumista: Tulkkipula on kuulovammaisten tulkkipalvelujen suurin este, puhevammaisten palvelut vasta kehityksessä.
- Suomen CP-liiton www-sivut. www.cp-liitto.fi.

Pilottikokeilutoiminta

Satakunnan Makropilotin www-sivut. www.makropilotti.fi.

Sosiaali- ja terveys ministeriö (2000). Hyvinvointia teknologiahankkeilla. Valtakunnallinen sosiaali- ja terveydenhuollon hankekartoitus 1999. *Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja* 2000:2. 37 s. Oy Edita Ab, Helsinki.

Sosiaali- ja terveysministeriön www-sivut: Verkostoituvat erityispalvelut -hanke. www.vn.fi/stm/suomi/organisa/orga01fr.htm.

Stakesin www-sivut: TietoVEP –projekti. www.stakes.fi/tietovep/.

Liite 1: Lainsäädäntö

Ahvenanmaan itsehallintolaki 1144/1991.

Asetus lasten päivähoidosta annetun asetuksen muuttamisesta 1336/1994.

Asetus maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 511/1999.

Asetus Suomen, Islannin, Norjan, Ruotsin ja Tanskan välillä Pohjoismaiden kansalaisten oikeudesta käyttää omaa kieltään muussa Pohjoismaassa tehdyn sopimuksen voimaansaattamisesta 193/1987.

Erikoissairaanhoidolaki 1062/1989.

Hallintomenettelylaki 598/1982.

Kielilaki 148/1922.

Kuntalaki 365/1995.

Laki kansanterveyslain muuttamisesta 248/1997.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977.

Laki kielilain muuttamisesta 10/1975.

Laki kielilain muuttamisesta 368/1995.

Laki lasten päivähoidosta annetun lain muuttamisesta 875/1981.

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 493/1999.

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 785/1992.

Laki Saamelaiskäräjistä 974/1995.

Laki Saamenkielen käyttämisestä viranomaisissa 516/1991.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000.

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 380/1987.

Mielenterveyslaki 1116/1990.

Päihdehuoltolaki 41/1986.

Sosiaalihuoltolaki 710/1982.

Suomen Hallitusmuoto 94/1919.

Suomen perustuslaki 731/1999.

Ulkomaalaislaki 378/1991.

Valtioneuvoston päätös pakolaisista ja eräistä muista maahanmuuttajista sekä turvapaikanhakijoiden vastaanoton järjestämisestä aiheutuvien kustannusten korvaamisesta 512/1999.

LIITTEET

LIITE 1: Lainsäädäntö

Suomen lainsäädännössä on useita lakeja ja asetuksia, jotka koskevat kielikysymyksiä. Valtaosa lainsäädännöstä käsittelee suomen- ja ruotsinkielen keskinäistä suhdetta, mutta etenkin uusituissa ja viime vuosien aikana säädetyissä laeissa on huomioitu myös saamenkieliset, romanit ja vammaiset. Seuraaviin kappaleisiin pyritty keräämään keskeisin kieltä koskeva lainsäädäntö erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon näkökulmasta.

Kieltä koskeva yleinen lainsäädäntö

Perustuslaki

- *Suomen perustuslain* (731/1999) §:n 17 mukaan Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi.
- Jokaisen oikeus käyttää tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa asiassaan omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia, sekä saada toimituskirjansa tällä kielellä turvataan lailla. Julkisen vallan on huolehdittava maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista samanlaisten perusteiden mukaan.
- Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.

Kielilaki

- *Kielilain* (148/1922) §:ssä 4 säädetään, että asiassa, jota valtion asiamies, virallinen syyttäjä tai muu valtion virkamies virkansa puolesta ajaa, tulee hänen käyttää vastaajan kieltä, jos hän on velvollinen sitä taitamaan. Asioita suullisesti käsiteltäessä tuomioistuimessa tai poliisiviranomaisen edessä käytettäköön, milloin tarve vaatii, tulkitsemista.
  - 5 §. Yksikielisellä virka-alueella on tuomioistuimen ja muun viranomaisen annettava toimituskirja virka-alueen kielellä.
  - 6 §. Kaksikielisellä virka-alueella on tuomioistuimen ja muun viranomaisen annettava toimituskirja sillä kielellä, jota asiallinen tai, milloin heitä on useampia, asialliset ovat käyttäneet tai jonka käyttämisestä toimituskirjassa he yhtyvät.
  - 7 §. Kunnan tai muun itsehallintoalueen viranomaiseen käännyttäessä on käytettävä alueen kieltä tai, kaksikielisellä alueella, jompaakumpaa alueen kielistä. Kaksikielisessä kunnassa, jonka väestöstä vähempi kuin kolmasosa on toiskielinen, olkoon kuitenkin itsehallintoviranomainen oikeutettu antamaan toimituskirjan itsehallintoalueen enemmistön kielellä, liittämällä siihen, asiallisen pyynnöstä, laillisesti pätevän käännöksen.
  - 8 §. Ylemmän oikeuden ja muun ylemmän viranomaisen on itsekussakin tapauksessa annettava toimituskirja sillä kielellä, jota alempi viranomainen on tämän lain mukaan käyttänyt.

- 11 §. Tuomioistuimen ja muun valtion viranomaisen jonka virka-alue on yksikielinen, on sisäisenä virkakielenään käytettävä virka-alueensa kieltä.
- 14 §. Viranomaisen, jonka toiminta kohdistuu ainoastaan väestön toiseen kieliryhmään, on käytettävä tämän ryhmän kieltä. Valtion ja kunnan yksikielisten opetus- ja kasvatustilainsten hallintoelinten ja toimihenkilöiden tulee niinkään käyttää asianomaisen laitoksen kieltä, vaikka se sijaitseekin toiskielisessä kunnassa.
- 16 §. Sellaisen kollegisen viraston jäsenellä, jonka virka-alue on kaksikielinen, on oikeus viraston keskusteluissa sekä pöytäkirjaan kirjallisesti antamassaan lausunnossa käyttää sitä kieltä, suomea tai ruotsia, jonka hän katsoo soveliaammaksi. Sama oikeus olkoon myös itsehallintoalueen edustajiston sekä yleisten komiteain ja lautakuntain jäsenillä. Jos edustajiston jäsen ei ymmärrä toisella kielellä annettua lausuntoa, on se hänelle lyhyesti tulkittava, jos hän sitä vaatii.
- 21 §. Lainvalmistelukunnan lakiehdotukset ja painetut mietinnöt on annettava suomen ja ruotsin kielellä. Valtion komiteain ehdotukset sekä milloin mietinnöt painosta julkaistaan, perustelujen pääkohdat on toimitettava molemmilla kielillä.
- *Kielilain muuttamisesta* annetun lain (10/1975) §:ssä 1 säädetään, että tuomioistuimissa ja muissa valtion viranomaisissa samoin kuin kuntien ja muiden itsehallintoalueiden sekä kuntainliittojen viranomaisissa on käytettävä kunkin virka- tai itsehallintoalueen ja vastaavan yhdyskunnan tai kuntainliiton alueen sekä asiallisten kielen mukaan maan kansalliskieltä, joko suomea tai ruotsia taikka suomea ja ruotsia niin kuin tässä laissa säädetään.
  - 2 §. Virka- tai itsehallintoalue, joka käsittää yhden kunnan, katsotaan yksikieliseksi, jos kunnassa on ainoastaan samankielisiä asukkaita tai jos siinä asuvien toiskielisten luku on pienempi kuin kahdeksan prosenttia asukkaiden kokomäärästä, mutta kaksikieliseksi jos toiskielisten luku nousee sanottuun prosentimäärään tai on vähintään kolmetuhatta. Samaa säännöstä on sovellettava virka-alueeseen, joka on kuntaa pienempi.

Virka- tai itsehallintoalue, joka käsittää useampia kuntia, sekä kuntainliitto katsotaan yksikieliseksi, jos siihen kuuluu ainoastaan samankielisiä kuntia. Alue, johon kuuluu erikielisiä tai kaksikielisiä kuntia katsotaan kunkin kunnan osalta samankieliseksi kuin asianomainen kunta.

Valtioneuvosto määrää virallisen tilaston pohjalta joka kymmenes vuosi, mitkä virka- tai itsehallintoalueet edellä mainituilla perusteilla on katsottava suomen- tai ruotsinkielisiksi ja mitkä kaksikielisiksi. Kaksikielistä kuntaa ei saa määrätä yksikieliseksi, ellei toiskielisten luku kunnassa ole alentunut kuuteen prosenttiin tai sitä pienemmäksi.

- 3 §. Tuomioistuimissa ja muussa valtion viranomaisissa on käytettävä alueen kieltä ja kaksikielisellä alueella jompaakumpaa alueen kielistä. Suomen kansalaisella on kuitenkin oikeus omassa asiassaan tai asiassa, jossa häntä kuullaan, käyttää omaa kieltänsä, suomea tai ruotsia, sekä kunnalla ja muulla itsehallintoyhdyskunnalla, kuntainliitolla, uskonnollisella yhdyskunnalla, kotimaisella yhdistyksellä, osuuskunnalla, osakeyhtiöllä, kommandiittiyhtiöllä, avoimella

yhtiöllä, säätiöllä ja laitoksella pöytäkirjakieltään sekä opetus- ja kasvatustalaitoksella laitoksen opetuskieltä.

- 10 §. Raastuvanoikeuden ja kihlakunnanoikeuden sekä tuomarin, lääninhallituksen, maistraatin, järjestysvoikeuden, nimismiehen ja henkikirjoittajan kaksikielisellä virka-alueella viran puolesta antamat kuulutukset ja tiedonannot yksityisen oikeutta koskevissa asioissa voidaan harkinnan mukaan kirjoittaa ainostaan väestön enemmistön kielellä, jollei hakija toisin vaadi.
- 12 §. Tuomioistuimen ja muun valtion viranomaisen, jonka virka-alue on kaksikielinen tai jonka virka-alueeseen kuuluu kaksi- tai erikielisiä kuntia, sisäinen virkakieli on virka-alueen enemmistön kieli. Asiassa, jossa toimituskirja on annettava vähemmistön kielellä, on kuitenkin käytettävä toimituskirjan kieltä, jollei enemmistön kielen käyttämiseen ole erityisiä syitä. Milloin muuta kuin toimituskirjan kieltä on käytetty, on asian käsittelyssä syntyneisiin asiakirjoihin asiallisen pyynnöstä viipymättä liitettävä laillisesti pätevä käännös, paitsi jos kysymyksessä on asian ratkaisuun ilmeisesti vaikuttamaton asiakirja.
- 13 §. Asiassa, jossa on annettava toimituskirja, on ylemmän viranomaisen kirjoitettava alemmalle viranomaiselle sillä kielellä, jota viimeksi mainittu viranomainen §:n 12 mukaan asiassa käyttää, ja yksikieliselle kunnalle tai muulle, itsehallintoyhdyskunnalle sekä niiden viranomaisille näiden kielellä.
- 15 §. Asiassa, jossa toimituskirja on annettava kunnan väestön vähemmistön kielellä, on kunnan viranomaisen pöytäkirjaan kuitenkin asiallisen tai kunnan jäsenen pyynnöstä viipymättä liitettävä laillisesti pätevä käännös.
- 21 §. Ministeriössä taikka valtion komiteassa, toimikunnassa tai niihin rinnastettavassa toimielimessä valmistellut ja julkistettavat lakiehdotukset ja mietinnöt julkaistaan suomen kielellä sekä, jollei erityisen painavia syitä muuhun ole, kokonaisuudessaan, osittain tai tiivistelmänä myös ruotsin kielellä sen mukaan kuin asianomainen ministeriö asian merkityksen ruotsinkieliselle väestölle ja muut tekijät huomioon ottaen päättää.
- *Kielilain muuttamisesta* annetun lain (368/1995) §:ssä 17 b säädetään, että valtion liikelaitoksen ja palveluja tuottavan yhtiön (esim. Posti, VR, Kela), jossa valtiolla taikka yhdellä tai useammalla kaksikielisellä kunnalla taikka erikielisillä kunnilla on määräämisvalta, on palveltava yleisöä ja tiedotettava yleisölle suomeksi ja ruotsiksi, jollei se ole tarpeetonta tai yhtiön kannalta kokonaisuudessaan arvioituna kohtuutonta.

Hallintomenettelylaki

- *Hallintomenettelylain* (598/1982) §:ssä 22 sanotaan, että viranomaisen on huolehdittava tulkitsemisesta, jos asianosainen asiassa, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, ei osaa viranomaisessa kielilain (148/1922) mukaan käytettävää kieltä taikka aisti- tai puhevian vuoksi ei voi tulla ymmärretyksi. Erityisestä syystä viranomainen voi huolehtia tulkitsemisesta muussakin kuin em. asiassa.

Muita lakeja ja asetuksia

- *Kuntalain* (365/1995) §:ssä 16 säädetään siten, että kaksikielisessä kunnassa asetetaan opetustoimen hallintoon erillinen toimielin kumpaakin kieliryhmää varten taikka yhteinen toimielin, joka jakautuu kieliryhmiä varten jaostoihin. Toimielimen tai jaoston jäsenet on valittava asianomaiseen kieliryhmään kuuluvista henkilöistä. Lain §:n 50 mukaan kaksikielisen kunnan hallintosäännössä annetaan tarpeelliset määräykset siitä, miten kunnassa annetaan palvelut samanlaisin perustein eri kieliryhmiin kuuluville asukkaille.
- *Asetus Suomen, Islannin, Norjan, Ruotsin ja Tanskan välillä Pohjoismaiden kansalaisten oikeudesta käyttää omaa kieltään muussa Pohjoismaassa tehdyn sopimuksen voimaansaattamisesta* (193/1987).

Sosiaalihuoltoa koskeva lainsäädäntö

- *Sosiaalihuoltolain* (710/1982) §:n 39 mukaan asiakasta on palveltava ja palveluja järjestettävä myös asiakkaan äidinkieli huomioon ottaen.
- *Lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista* (812/2000) (tulee voimaan 1.1.2001) §:ssä 4 säädetään, että sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkiensä ja kulttuuritaustansa.
  - 5 §. Jos sosiaalihuollon henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä taikka asiakas ei aisti- tai puhevian tai muun syyn vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta. Jos on kysymys asiasta, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, on tulkitsemisesta ja kääntämisestä huolehdittava siten kuin hallintomenettelylain (598/1982) §:ssä 22 säädetään.
  - 24 §. Kunnan on nimettävä sosiaaliasiamies. Kahdella tai useammalla kunnalla voi olla yhteinen sosiaaliasiamies. Sosiaaliasiamiehen tehtävänä on neuvoa asiakkaita tämän lain soveltamiseen liittyvissä asioissa, avustaa asiakasta muistutuksen teossa omasta kohtelustaan sosiaalihuollon toimintayksikön vastuuhenkilölle tai sosiaalihuollon johtavalle viranhaltijalle, tiedottaa asiakkaan oikeuksista ja toimia muutenkin asiakkaan oikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi sekä seurata asiakkaiden oikeuksien ja aseman kehitystä kunnassa ja antaa siitä vuosittain selvitys kunnanhallitukselle.
- *Asetuksen lasten päivähoidosta annetun asetuksen muuttamisesta* (1336/1994) §:n 1 a mukaan lasten päivähoidosta annetun lain kasvatustavoitteisiin kuuluu myös suomen- tai ruotsinkielisten, saamelaisten, romanien ja eri maahanmuuttajaryhmien lasten oman kielen ja kulttuurin tukeminen yhteistyössä kyseisen kulttuurin edustajien kanssa.
- *Lain lasten päivähoidosta annetun lain muuttamisesta* (875/1981) §:n 11 mukaan kunnan on lisäksi huolehdittava siitä, että lasten päivähoitoa voidaan antaa lapsen äidinkielenä olevalla suomen-, ruotsin- tai saamenkielellä.
- *Lain vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista* (380/1987) §:ssä 7 sanotaan, että vammaista henkilöä on palveltava ja palveluja järjestettävä ottaen huomioon hänen äidinkiensä. Lain §:ssä 8 todetaan, että kunnan on järjestettävä vaikeavammaiselle henkilölle tulkkipalvelut.
- *Kehitysvammaisten erityishuollosta* annetun lain (519/77) §:n 6 mukaan kaksikieliset ja ruotsinkieliset kunnat ovat jäseninä erityishuollon kuntainliitossa, jonka tehtävänä on piiri- jaosta riippumatta jäsenkuntiansa ruotsinkielisen väestön erityishuollon järjestäminen.

- *Päihdehuoltolain* (41/1986) §:n 3 mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että päihdehuolto järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. (Kielellistä palvelua ei laissa erikseen mainita, vaan velvollisuus perustuu sosiaalihuoltolain, kansanterveyslain ja erikoissairaanhoidon säännöksiin)

Terveydenhoitoa koskeva lainsäädäntö

- *Potilaan asemasta ja oikeuksista* annetun lain (785/1992) §:n 3 (653/2000) mukaan jokaisella Suomessa pysyvästi asuvalla henkilöllä on oikeus ilman syrjintää hänen terveydentilansa edellyttämään terveyden- ja sairaanhoitoon niiden voimavarojen rajoissa, jotka kulloinkin ovat terveydenhuollon käytettävissä. Potilaalla on oikeus laadultaan hyvään terveyden- ja sairaudenhoitoon. Hänen hoitonsa on järjestettävä ja häntä kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata ja hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan. Potilaan äidinkieli, hänen yksilölliset tarpeensa ja kulttuurinsa on mahdollisuuksien mukaan otettava hänen hoidossaan ja kohtelussaan huomioon. Lain §:n 5 mukaan terveydenhuollon ammattihenkilön on annettava selvitys siten, että potilas riittävästi ymmärtää sen sisällön. Jos terveydenhuollon ammattihenkilö ei osaa potilaan käyttämää kieltä taikka potilas ei aisti- tai puhevian vuoksi voi tulla ymmärrettäviksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisestä.
- *Erikoissairaanhoidon lain* (1062/1989) § 18 määrää, että erikielisiä ja kaksikielisiä kuntia käsittävissä sairaanhoitopiirissä on lautakunta, jonka tehtävänä on kehittää ja yhteensovittaa piirin kielellisen vähemmistön erikoissairaanhoidon sekä vähemmistön kielellä annettavaa terveydenhuoltohenkilökunnan koulutusta. Lautakunnan jäseniksi on valittava sairaanhoitopiirin vähemmistökielisiä kuntia ja kaksikielisten kuntien vähemmistökielistä väestöstä edustavia henkilöitä.
  - 21 §. Erikielisiä ja kaksikielisiä kuntia käsittävissä sairaanhoitopiirissä on vähemmistökielisen lautakunnan alainen osavastuualue kielellisen vähemmistön erikoissairaanhoidon palvelujen ja vähemmistön kielellä annettavan terveydenhuoltohenkilökunnan koulutuksen kehittämiseksi ja yhteensovittamiseksi. Vähemmistökieliseen osavastuualueeseen kuuluvat sairaanhoitopiirin kaksikieliset kunnat sekä ne kunnat, joiden kielenä on sairaanhoitopiirin asukkaiden vähemmistön kieli. Vähemmistökielillä osavastuualueella toimivissa muissa kuin 2 momentissa tarkoitetuissa johtokunnissa on vähemmistökielinen jaosto vähemmistökielillä järjestettävää erikoissairaanhoidon ja terveydenhuoltohenkilökunnan koulutusta koskevien asioiden käsittelyä varten.
  - 33 §. Erikielisiä tai kaksikielisiä kuntia käsittävissä sairaanhoitopiirissä on turvattava potilaalle sairaanhoito hänen omalla äidinkielellään, suomen tai ruotsin kielellä.
  - 35 §. Mikäli potilas ei saa asuinpaikkansa perusteella määräytyvästä sairaalasta tai muusta toimintayksiköstä palvelua omalla äidinkielellään, on hänellä oikeus päästä hoitoon sellaiseen sairaanhoitopiiriin sairaalaan tai toimintayksikköön, joka voi antaa hoitoa hänen äidinkielellään, suomeksi tai ruotsiksi.
- *Lain kansanterveyslain muuttamisesta* (248/1997) §:ssä 28 sanotaan, että yksikielisen kunnan tai kuntayhtymän terveyskeskuksen terveydenhuolto- ja palvelut järjestetään kunnan tai kuntayhtymän kielellä. Kaksikielisen kunnan taikka kaksikielisiä tai sekä suomen- että ruotsinkielisiä kuntia käsittävän kuntayhtymän terveyskeskuksen terveydenhuolto- ja palvelut järjestetään kunnan tai kuntayhtymän molemmilla kielillä siten, että potilas saa palvelut omalla kielellään. Kunnan tai kansanterveystyön kuntayhtymän tulee lisäksi huolehtia siitä, että Pohjoismaiden kansalaiset voivat terveydenhuolto- ja palveluja käyttäessään tarvittaessa käyttää omaa kieltään, suomen, islannin, norjan, ruotsin tai tanskan kieltä. Kunnan tai kansanterveystyön kuntayhtymän on tällöin mikäli mahdol-

lista huolehdittava siitä, että Pohjoismaiden kansalaiset saavat tarvittavan tulkitsemis- ja kääntämisyksikön.

- *Lain vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista* (380/1987) §:ssä 7 sanotaan, että vammaista henkilöä on palveltava ja palveluja järjestettävä ottaen huomioon hänen äidinkieltensä. Lain §:ssä 8 todetaan, että kunnan on järjestettävä vaikeavammaiselle henkilölle tulkkipalvelut.
- *Mielenterveyslain* (1116/1990) §:n 3 mukaan kunnan tulee huolehtia alueellaan tässä laissa tarkoitettujen mielenterveyspalvelujen järjestämisestä osana kansanterveystyötä siten kuin kansanterveyslaissa säädetään ja osana sosiaalihuoltoa siten kuin sosiaalihuoltolaissa säädetään. Erikoissairaanhoidolaissa tarkoitettua sairaanhoitopiiriin kuntainliiton tulee huolehtia erikoissairaanhoidona annettavista mielenterveyspalveluista alueellaan siten kuin sanotussa laissa ja tässä laissa säädetään.

Ahvenanmaata koskeva lainsäädäntö

Ahvenanmaan itsehallintolaki (1144/1991).

- 36 §. Maakunta on ruotsinkielinen. Maakunnassa valtion ja maakunnan viranomaisten sekä kunnallishallinnon virkakieli on ruotsi. Ahvenanmaan valtuuskunnan virkakieli on ruotsi. Korkeimman oikeuden tässä laissa tarkoitetut lausunnot ja ratkaisut on laadittava ruotsin kielellä. Mitä tässä laissa säädetään valtionhallinnossa käytettävästä kielestä, koskee soveltuvin osin myös evankelis-luterilaisen kirkon viranomaisia, mikäli kirkkolaista ei johdu muuta.
- 37 §. Suomen kansalaisella on omassa asiassaan oikeus käyttää maakunnassa toimivassa tuomioistuimessa ja muussa valtion viranomaisessa suomen kieltä.
- 38 §. Maakunnan viranomaisten ja maakunnassa toimivien valtion viranomaisten välillä vaihdettavat kirjoitukset ja muut asiakirjat on laadittava ruotsin kielellä. Sama koskee kirjoitusten ja asiakirjojen vaihtoa yhtäältä mainittujen viranomaisten ja Ahvenanmaan valtuuskunnan sekä toisaalta valtioneuvoston, keskushallinnon viranomaisten sekä sellaisten ylioikeuksien ja muiden valtion viranomaisten välillä, joiden toimialueeseen maakunta tai sen osa kuuluu.
- 39 §. Tuomioistuinten ja lääninhallituksen on maakunnassa asianosaisen pyynnöstä liitettävä toimituskirjaansa suomennos. Jos tuomioistuimelle tai muulle valtion viranomaiselle annettu asiakirja on laadittu suomen kielellä, on viranomaisen tarvittaessa huolehdittava asiakirjan kääntämisestä ruotsin kielelle. Yksityisellä asianosaisella maakunnassa on oikeus saada toimituskirjan liitteenä käänös ruotsin kielelle asioissa, jotka §:n 38 1. momentissa tarkoitettu valtakunnassa toimiva valtion viranomainen käsittelee ja joissa toimituskirja yleisen kielilainsäädännön mukaan laaditaan suomen kielellä.
- 40 §. Julkisista varoista ylläpidettävien ja tällaisista varoista avustusta saavien koulujen opetuskielenä on ruotsi, jollei maakuntalailla toisin säädetä.
- 41 §. Maakunnassa toimivassa oppilaitoksessa tutkinnon suorittanut voi, siten kuin asetuksessa tarkemmin säädetään, päästä valtion ylläpitämään tai valtion-apua saavaan ruotsinkieliseen tai kaksikieliseen oppilaitokseen sekä suorittaa tutkinnon siinä, vaikkei hänellä ole sisäänpääsyä ja tutkinnon suorittamista varten vaadittavaa suomen kielen taitoa.

- 42 §. Maakunnassa valtion palveluksessa olevalta henkilöltä vaadittavasta kielitaidosta säädetään maakuntahallituksen suostumuksin asetuksella. Valtion on järjestettävä maakunnassa palveluksessaan oleville koulutusta ruotsin kielellä.
- 43 §. Valtioneuvoston tulee vaikuttaa siihen, että tavaroita ja palveluksia koskevat tarvittavat tiedot annetaan mahdollisuuksien mukaan kuluttajille maakunnassa ruotsin kielellä. Valtioneuvoston tulee myös huolehtia siitä, että maakunnassa noudatettavat määräykset ovat saatavissa ruotsin kielellä.
- *Lain kehitysvammaisten erityishuollosta* (519/1992) §:ssä 6 sanotaan, että jos maakuntalailla niin säädetään, Ahvenanmaan maakunta voi olla 4 momentissa tarkoitetun erityishuollon kuntainliiton jäsenenä tai sopia kuntainliiton kanssa sen laitosten käyttämisestä. Maakunnan oikeuksista ja velvollisuuksista kuntainliiton jäsenenä on tällöin voimassa, mitä jäsenkunnasta tässä laissa säädetään ja kuntainliiton perussäännössä määrätään. Erityishuollon järjestämisestä Ahvenanmaan maakunnassa on muutoin voimassa, mitä maakuntalailla säädetään.

Saamelaisia koskeva lainsäädäntö

- *Laissa Saamelaiskäräjistä* (974/1995) turvataan sen §:ssä 1 saamelaisille alkuperäiskansana omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva kulttuuri-itsehallinto. Kulttuuri-itsehallintoon kuuluvia tehtäviä varten saamelaiset valitsevat vaaleilla keskuudestaan saamelaiskäräjät. Saamelaiskäräjät toimii oikeusministeriön hallinnonalalla.
  - 3 §. Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena, edellyttäen:
    - 1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään; tai
    - 2) että hän on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaiseksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa; taikka
    - 3) että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.
  - 5 §. Saamelaiskäräjien tehtävänä on hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevat asiat. Tehtäviinsä kuuluvissa asioissa saamelaiskäräjät voi tehdä viranomaisille aloitteita ja esityksiä sekä antaa lausuntoja. Näissä asioissa saamelaiskäräjät käyttää lisäksi päätösvaltaa siten kuin tässä laissa tai muualla laissa säädetään.
- *Laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa* (516/1991) astui voimaan vuoden 1992 alusta.
  - 1 §. Myös saamen kieltä voidaan käyttää tuomioistuimissa ja muissa valtion viranomaisissa ja laitoksissa sekä kuntien ja muiden itsehallintoyhdyskuntien sekä kuntainliittojen viranomaisissa. Viranomaisia ja laitoksia, joihin tätä lakia sovelletaan, ovat §:n 3 mukaisesti: 1) ne tuomioistuimet ja valtion piiri- ja paikallishallinnon viranomaiset, joiden virka-alueeseen saamelaisten kotiseutualue (Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntia sekä Sodankylän kunnassa sijaitsevan Lapin paliskunnan alue) tai sen osa kuuluu; 2) Lapin lääninhallitus ja sen yhteydessä toimivat toimielimet; 3) saamelaisvaltuuskunta ja saamelaisasiain neuvottelukunta; 4) oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies; 5) kuluttajiasiain ja kuluttajavalituslautakunta, tasa-arvovaltuutettu ja tasa-arvolautakunta sekä tietosuojavaltuutettu ja tietosuojalautakunta; 6) kansaneläkelaitos ja maatalousyrittäjien eläkelaitos; sekä 7) ne valtion hallintoviranomaiset, jotka muutoksenhakuviranomaisina käsittelevät edellä mainituissa hallintoviranomaisissa vireille tulleita asioita.

- 5 §. Saamelaisella, jolla on Suomessa väestökirjalaisissa (141/69) tarkoitettu kotipaikka, on oikeus ilmoittaa väestökirjoihin äidinkielekseen saame.
- 6 §. Saamelaisella on oikeus omassa asiassaan tai asiassa, jossa häntä kuullaan, käyttää saamen kieltä §:n 3 1. ja 2. momentissa tarkoitettussa viranomaisessa tai laitoksessa. Yhteisöllä tai säätiöllä, jonka pöytäkirjakieli on saame, sekä oppilaitoksella, jonka opetuskieli on saame, on vastaavasti oikeus käyttää saamen kieltä siten kuin 1. momentissa säädetään.
- 7 §. Asiassa, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, on valtion virkamiehen tai toimihenkilön saamelaisten kotiseutualueella käytettävä saamelaisen asianosaisen niin vaatiessa saamen kieltä, jos hän on velvollinen sitä taitamaan.
- 8 §. Saamelaiselle asianosaiselle on hänen pyynnöstään annettava ilman eri maksua saamenkielinen käännös toimituskirjasta, jos §:n 3 1. tai 2. momentissa tarkoitettua viranomaisen tai laitoksen virkamiehelle tai toimihenkilölle ei ole säädetty tai määrätty kelpoisuusehdoksi saamen kielen taitoa. Käännös on liitettävä toimituskirjaan.
- 9 §. Julkipanot, ilmoitukset ja kuulutukset tai muut sellaiset asiakirjat, jotka §:n 3 1. ja 2. momentissa tarkoitettu viranomainen tai laitos antaa väestölle, sekä opasteet ja väestön käytettäväksi tarkoitettua lomakkeita täyttöohjeineen on saamelaisten kotiseutualueella laadittava ja annettava myös saamen kielellä. Alioikeuden, tuomarin ja nimismiehen viran puolesta antamat kuulutukset ja tiedonannot yksityisen oikeutta koskevissa asioissa voidaan kuitenkin harkinnan mukaan jättää antamatta saamen kielellä.
- 10 §. Valtion toimikunnan ja lautakunnan sekä muun vastaavan monijäsenisen valtion hallintoelimen jäsenellä on oikeus saamelaisten kotiseutualueella ja käsiteltäessä saamelaisia erityisesti koskevia asioita, kotiseutualueen ulkopuolellakin hallintoelimen keskusteluissa sekä pöytäkirjaan kirjallisesti antamassaan lausunnossa käyttää saamen kieltä. Jos hallintoelimen jäsen ei ymmärrä keskustelussa tai lausunnossa käytettyä kieltä, on se hänelle lyhyesti tulkitettava, jos hän sitä vaatii.
- 11 §. Muissa kuin §:n 3 1. ja 2. momentissa tarkoitetuissa valtion viranomaisissa ja laitoksissa on §:n 9 1. momentissa tarkoitettua julkipanot, ilmoitukset ja kuulutukset tai muut sellaiset asiakirjat sekä lomakkeet täyttöohjeineen laadittava ja annettava myös saamen kielellä, milloin ne pääosin koskevat saamelaisia tai milloin siihen muuten on erityistä syytä.
- 13 §. Valtion viranomaisessa, jonka toiminta kohdistuu ainoastaan saamelaisiin, voidaan sisäisenä virkakielenä käyttää suomen kielen ohella saamen kieltä.
- *Lain lasten päivähoidosta annetun lain muuttamisesta (875/1981) §:n 11 mukaan kunnan on lisäksi huolehdittava siitä, että lasten päivähoitoa voidaan antaa lapsen äidinkielenä olevalla suomen-, ruotsin- tai saamenkielellä.*

Maahanmuuttajia koskeva lainsäädäntö

- *Lain maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta (493/1999) §:ssä 11 säädetään, että kotoutumissuunnitelmassa voidaan sopia suomen tai ruotsin kielen opiskelun järjestämisestä.*
  - 19 §. Turvapaikanhakijoiden vastaanottona järjestetään tilapäinen majoitus, toimeentulotuki, tulkkipalveluja ja muu välttämätön perustarpeiden turvaaminen sekä työ- ja opintotoimintaa. Lain §:n 4 mukaisesti valtio korvaa nämä kustannukset.

- *Asetuksen maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta* (511/1999) §:ssä 2 kotoutumista edistävään rinnastettavaan toimenpiteeseen on sisällytettävä tarpeen mukaan suomen tai ruotsin kielen oppimismahdollisuuksia.
- *Valtioneuvoston päätöksen pakolaisista ja eräistä muista maahanmuuttajista sekä turvapaikanhakijoiden vastaanoton järjestämisestä aiheutuvien kustannusten korvaamisesta* (512/1999) §:n 5 mukaan valtio korvaa kunnan järjestämän tulkkipalvelun kustannukset pakolaisista, turvapaikanhakijoista sekä heidän perheenjäsenistään ja muista omaisistaan. Valtio korvaa myös vamman tai sairauden edellyttämän pitkäaikaisen sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä kunnalle aiheutuvat huomattavat kustannukset, jos henkilö on ollut huollon tai hoidon tarpeessa Suomeen saapuessaan, enintään kymmeneltä vuodelta. Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneiden henkilöiden osalta §:n 10 mukaan kunnalle voidaan lisäksi korvata henkilön sairauden tai vamman edellyttämän pitkäaikaisen sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä aiheutuvat huomattavat kustannukset enintään viideltä vuodelta.
- *Ulkomaalaislain* (378/1991) §:n 2 mukaisesti ulkomaalaisella on oikeus käyttää avustajaa ja tulkkia tämän lain mukaisissa asioissa. Lain §:ssä 68 todetaan, että viranomaisen on huolehdittava tulkitsemisesta, jos ulkomaalainen turvapaikka-asiassa tai tämän lain mukaisessa asiassa, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, ei osaa viranomaisessa kielilain (148/22) mukaan käytettävää kieltä taikka aisti- tai puhevian vuoksi ei voi tulla ymmärretyksi. Erityisestä syystä viranomainen voi huolehtia tulkitsemisesta muussakin kuin 1. momentissa tarkoitettussa tämän lain mukaisessa asiassa. Ulkomaalaisella on oikeus saada häntä koskevasta päätöksestä tieto vieraalla kielellä siten kuin asetuksella tarkemmin säädetään.

LIITE 2: Maahanmuuttoasioiden hallinnointi

MAAHANMUUTTOASIOIDEN HALLINTO SUOMESSA

MAAHANMUUTTOPOLITIIKAN YHTEISTYÖELIMET * MINISTERITYÖRYHMÄ (SM, TM, UM, OPM, STM, YM) * ETNISTEN SUHTEIDEN NEUVOTTELUKUNTA (ETNO): ministeriöiden, kunnallishallinnon, työmarkkinaapuvoimien, kansalaisjärjestöjen, ev.lut. kirkon, maahanmuuttajien ja muiden etnisten vähemmistöjen edustajia

kullekin sektorille kuuluvat kansainväliset asiat, säädösvalmistelu ja hallinnon ohjaus

UM	SM	TM	OPM	STM	OM	YM
ULKOSAIAIN-MINISTERIÖ	SISÄASIAINMINISTERIÖ	TYÖMINISTERIÖ	OPETUS-MINISTERIÖ	SOSIAALI- JA TERVEYSMIN.	OIKEUS-MINISTERIÖ	YMPÄRISTÖMIN.
Kansainvälisen yhteistyön koordinointi, kv-sopimukset, viisumi-politiikka	Ulkomaalaisasiat MAAHANMUUTTO * Maahantulo ja maastalähtö, ulkomaalaisen oleskelu ja niiden valvonta * kansalaisuusasiat * EU-asioiden koordinointi	Maahanmuuttoasiat O P O L I T I I K A * Pakolaisuus, siirtolaisuus, turvapaikanhakijoiden vastaanotto sekä maahanmuuttajien yhteiskuntaan sijoittamista edistävät toimenpiteet * koordinointi: etniset suhteet, rasismin Ulkomaalaisvaltuutetun toimisto Ulkomaalaisten aseman turvaaminen	Maahanmuuttajien koulutus ja kulttuuripalvelut ja syrjinnän ehkäisy Opetushallitus Maahanmuuttajien koulutuksen järjestäminen	Ohjaus sosiaali- ja terveydenhuollon kysymyksissä Työsuojelu-asiat	Oikeusturva ja syrjintä-asiat Muutoksenhaku ja valitustahot: valitukset ulkomaalais- ja kansalaisuuslain nojalla tehdyistä päätöksistä: - hallinto-oikeudet (turvapaikka-asioiden Helsingin hallinto-oikeus)	Asunto-asiat
Suurlähetystöt ja konsulaatit ulkomailta: Oleskelu- ja työluvat, viisumit	Ulkomaalaisvirasto UVI Oleskelu- ja työluvat, turvapaikka-asiat, käännökset ja karkotukset, kansalaisuusasiat, ulkomaalaisrekisteri Rajaviranomaiset Maahantuloedellytysten tarkistukset, käännökset	Työvoima- ja einkeinokeskukset TE-keskukset (15) Kuntien ja työvoimatoimistojen ohjaus, vastaanottokeskusten ohjaus, työvoimapalvelujen kehittäminen ja työllisyyden edistäminen Vastaanottokeskukset (valtio 3, kunnat 11, Suomen Punainen Risti 5, Folkhälsan 1)				
	Polisi Oleskelu- ja työluvat, tp-hakemusten tutkinta, matkustusasiakirjat ja muukalaispassi, käännösten ja karkotusten toimeenpano, valvontatehtävät	Työvoimatoimistot (184) Maahanmuuttajien kotouttaminen, työvoimapolitiittiset toimenpiteet, työlupalausunnat, ja paluumuuttoasiat: Finniobb-tietopalvelu/Tukholmasta Suomen pääkonsulivirasto/Pietari Suomen suurlähetystö/Talinnasta				

Yhteistyöverkostot
maakunnat, läänit, kunnat

kunnilla on yleisvastuu maahanmuuttajien kotouttamisesta

email: irmeli.tuomarla@mol.fi 11.11.1999

LIITE 3: Projektit

Seuraavaan on koottu meneillään olevia tai äskettäin päättyneitä projekteja selvityksessä käsitellyistä kieliryhmistä. Projektit liittyvät läheisesti joko suoraan omakielisten palveluiden turvaamiseen tai muuten edistävät yhdenvertaisuutta sosiaali- ja terveyspalveluiden saamisessa. Lista ei ole kattava, mutta antaa kuitenkin kuvan siitä, mitä ”kentällä” on meneillään.

Saamelaiset:

Anaraskiela Servi ry, Kolttien kyläkokous, Lapin lääninhallitus ja Saamelaisalueen koulutuskeskus: Inarinsaamen ja kolttasaamen kielipesät (1997-1998). Kohde: Inarin kunnan alle kouluikäiset lapset.

Kynnys ry: Saamelaisten vanhusten, vammaisten ja pitkäaikaissairaiden tiedotus- ja tuki-projekti (1997-1998). Kohde: Saamelaiset vanhukset, vammaiset ja pitkäaikaissairaat.

Suoma samiid guovddassearvi rs, Suomen saamelaisten keskusjärjestö ry: Saamelaisten kasvatusta saamen kieleen ja kulttuuriin tukeva ohjausprojekti (1998-1999). Kohde: Varhaiskasvatusalan työntekijät, lasten vanhemmat.

Lapin sairaanhoitopiiri: Lapin sairaanhoitopiirin telelääketieteen soveltamishanke (1997-1999). Kohde: Lapin sairaanhoitopiirin jäsenkunnat.

Lapin sairaanhoitopiiri: TEL-LAPPI (1997-1999). Kohde: Lapin sairaanhoitopiirin terveyskeskukset ja keskussairaala. Tavoitteena on nopeuttaa sairaanhoitopiirin sisäistä konsultaatiota ja tiedonsiirtoa, vähentää potilaiden kuljettamista terveyskeskuksista keskussairaalaan, taata samanarvoiset palvelut haja-asutusalueilla kuin taajamissa, parantaa terveyskeskusten konsultaatiomahdollisuuksia, tietotaitoa ja koulutusmahdollisuuksia sekä säästää kustannussäästöjä.

Romanit:

Romano Missio: Romaneiden päihdehoitotyön kehittäminen (1998-2000). Kohde: Pääkaupunkiseudun ja vankilatyön osalta koko maan romanit.

Romaniväestön koulutusyksikkö: Romako (1999-2000, jatkorahoitus haettu 2001-2002). Kohde: Työttömänä olevat 25-55-vuotiaat romanit. Projektissa voi muun muassa suorittaa kesken jääneen peruskoulun, opiskella romanikieltä ja -kulttuuria, suorittaa ammatillista koulutusta, osallistua työharjoitteluun.

Kuulovammaiset:

Honkalampisäätiö: Viittomakieliprojekti (1994-1998). Kohde: kuurot Pohjois-Karjalassa.

Kuurojen Palvelusäätiö: Senioriohjelma (1998-2000). Kohde: Ikääntyvät kuuronäkövammaiset

Kuurojen Palvelusäätiö: Viittomakielinen kotihoito (1997-2001). Kohde: Kotihoitoa tarvitsevat kuurot ja kuurosokeat

Kuurojen Palvelusäätiö: Auttava puhelin (1995-1999). Kohde: tekstipuhelimen käyttäjät

Kuulonhuoltoliitto: Puheen käsittelytekniikan soveltaminen aistivammaisten käyttöön –projekti (1996-2000). Kohde: pääasiassa kuuroutuneet henkilöt

Kuurojen Liitto: Kuvapuhelin tulkkipalveluissa –projekti (1998-2000). Kohde: kuurot kotitaloudet Pohjois-Karjalassa

Kuurojen Liitto: Sosiaalinen palveluverkko kuvapuhelimen avulla –projekti. Kohde: Syrjäytyneet kuurot henkilöt Oulussa

Kuurojen Liitto: Viittomakielinen perheterapia RIPA (1999-2003). Kohde: Viittomakieliset kuurot

Oy Media Tampere Ltd., yhteistyökumppanit: Kuurojen liitto, Kuurojen yhdistys ry, Pirkanmaan tulkkikeskus, Suomen Kuurosokeat ry, Tampereen kaupunki: Viittomakielen tulkkkaus (9/99-9/00, hanke on osaprojekti Kuntaliiton Kuvapuhelinprojektissa). Projektissa kehitellään Kuurojen Liiton projekteissa toteutettuja tulkkkausmenettelyjä. Päämääränä on tuottaa tulkkkauspalvelu niin, että palvelu voidaan ottaa käyttöön kaikkialla julkisessa hallinnossa.

Stakes: Vammaispalvelujen kehittäminen: Tulkkipalvelujen nykytila ja toimivuus (1999). Kohde: vaikeasti kuulovammaiset, kuulonäkövammaiset ja puhevammaiset. Hankkeessa selvitettiin, miten käyttäjät kokevat tulkkipalvelujen vastaavan heidän tarpeitaan, missä tilanteissa tulkkiä on käytetty, onko palveluja ollut saatavissa tarpeen mukaisesti ja mitä palveluilta odotetaan.

Muut kommunikointivaikeuksista kärsivät ryhmät:

Honkalampi-säätiö: Puhevammaisten tulkkipalveluprojekti (1994-1997). Kohde: Puhevammaiset Pohjois-Karjalassa.

Itä-Suomen lääninhallitus, sosiaali- ja terveysosasto: Pohjois-Karjalan sosiaalitekniikan kehittämishanke (1996-1999): Kohde: Eri ikäiset, sairastuneet ja vammaiset. Projektin tavoitteena on mahdollistaa eri-ikäisille, sairastuneille ja vammaisille omatoimisuus ja itsenäinen suorittuminen, monipuolistaa sosiaalitekniikan apuvälineiden tuotevalikoimaa ja nykyistä parempaa sopivuutta asiakkaiden tarpeisiin sekä kehittää toimintakäytäntöjä ja palveluita.

Kehitysvammaisten tukiyhdistys, toimintakeskus, Lapin Kuurosokeat ry: Kolarin kuurosokeiden elämänlaadun kehittämiprojekti (1998-2001). Kohde: Kolarin kuurosokeat.

Kehitysvammaliitto ry: "Ei kenenkään asiakkaat" palvelukaaoksesta palveluohjaukseen –projekti (1999-2001). Kohde: Kehitysvammaiset ihmiset.

Kehitysvammaliitto ry/ Tikoteekki: JNCL -nuorten kommunikaation tukeminen kommunikointilaitteilla (1996-). Kohden JNCL -tautiin sairastuneet nuoret Helsingissä. Puhevammaisten tulkkipalveluprojekti. Kohde: Vaikeasti puhevammaiset.

Stakes: Tietokone apuvälineenä (1999). Kohde: Helsingin Ruskeasuon erityiskoulu. Hankkeen tavoitteena on tutkia tietokoneavusteisen kommunikaation vaikuttavuutta vaikeavammaisen ja puhevammaisen lapsen ja nuoren päivittäiseen elämään.

Stakes: Tietotekniikan kehittäminen ja hyödyntäminen kotipalveluasiakkaan itsenäisen elämän tukemisessa (2000-2002). Kohde: Helsingin Vuosaaren sosiaalipalvelutoimiston kotipalvelutoiminta, erityisesti sen avuksi kehitettyjä informaatioteknologiasovelluksia. Arvioinnissa korostetaan kotipalvelujen asiakkaiden näkemyksiä teknologian kehittämisessä ja hyödyntämisessä.

Stakes: Vammaispalvelujen kehittäminen: Tulkkipalvelujen nykytila ja toimivuus (1999).
Kohde: vaikeasti kuulovammaiset, kuulonäkövammaiset ja puhevammaiset. Hankkeessa selvitettiin, miten käyttäjät kokevat tulkkipalvelujen vastaavan heidän tarpeitaan, missä tilanteissa tulkkia on käytetty, onko palveluja ollut saatavissa tarpeen mukaisesti ja mitä palveluilta odotetaan.

LIITE 4: Esitys selvitysmies Jukka Pekkariselle

ESITYS
13.11.2000

Selvitysmies Jukka Pekkarinen

SAAMENKIELISTEN SOSIAALI- JA TERVEYDENHUOLLON PALVELUJEN RAHOITUS

Saamelaiskäräjät sekä Enontekiön, Inarin, Sodankylän ja Utsjoen kunnat esittävät kunnioittavasti selvitysmies Jukka Pekkariselle otsikossa mainitusta asiasta seuraavaa:

1. Lähtökohdat; lainsäädäntö ja muut valtiovallan kannanotot

Saamelaisten oikeudellista asemaa on 1990-luvulla tuntuvasti vahvistettu. Elokuussa 1995 voimaan tulleeseen perusoikeusuudistukseen sisältyy saamelaisten perusoikeuksia koskeva säännös, jonka mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan (HM 14.3, L 969/95). Tämä säännös saa sisältönsä alkuperäiskansoja koskevista kansainvälisoikeudellisista järjestelyistä ja se kuuluu hallitusmuodon yhdenvertaisuussäännöksen (5 §) kokonaisuuteen. Saamelaisten perusoikeussäännöksen tarkoituksena on turvata saamelaisten alkuperäiskansan omaperäisen kulttuurin säilyminen. (HE 309/93)

Perusoikeusuudistuksen yhteydessä hallitusmuotoon otettiin myös 16 a §, jonka 1 momentin mukaan "Julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen". Mainittu säännös yhdessä saamelaisten perusoikeussäännöksen kanssa velvoittaa julkista valtaa sallimaan ja tukemaan saamelaisten oman kielen ja kulttuurin kehittämistä. (HE 309/93)

Perusoikeuksien sitova vaikutus ilmenee eduskunnan perustuslakivaliokunnan mietinnön (PeVM 25/94 vp) mukaan muun muassa siten, että perusoikeussäännökset on otettava huomioon eduskunnan käyttäessä budjettivaltaa.

Maaliskuun 1. p:nä 2000 voimaan tulleessa uudessa Suomen perustuslaissa (731/99) saamelaisten perusoikeussäännös on otettu 17.3 §:ään. Säännös on pysynyt muuttumattomana.

Jatkoksi saamelaisten perusoikeussäännökselle eduskunta hyväksyi kesäkuussa 1995 perustuslain muutoksen, jonka mukaan saamelaisille alkuperäiskansana turvataan saamelaisten kotiseutualueella omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva kulttuuri-itsehallinto sen mukaan kuin lailla säädetään (HM 51 a, L 973/95). Tämä saamelaisten hallinnollisia oloja koskeva kulttuuri-itsehallintosäännös tuli voimaan vuoden 1996 alusta. Kulttuuri-itsehallintoa suunnittelemaan ja toteuttamaan asetettiin samanaikaisesti Saamelaiskäräjät.

Kulttuuri-itsehallintosäännöksen tavoitteena on luoda saamelaisille perustuslain turvaama hallinnollis-poliittinen asema, jonka avulla he voisivat aikaisempaa paremmin vaikuttaa heitä erityisesti koskevien asioiden valmisteluun ja päätöksentekoon (HE 248/94 vp). Säännöksen tarkoituksena on, että tulevassa lainsäädännössä säädetään saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria koskevissa asioissa toimielimet, toimivaltarajat ja tehtävät saamelaishallinnolle, kunnalliselle itsehallinnolle ja valtionhallinnolle. Säännös luo valtiolle velvollisuuden toimia lainsäädännössä saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon toteutumiseksi. Kulttuuri-itsehallinto on

tarkoitettu dynaamiseksi ja kehitettäväksi Saamelaiskäräjien kautta. (HE 248/94 vp) Lain perusteluista ilmenee, että Saamelaiskäräjille on tarkoitettu antaa kunnalliseen itsehallintoon rinnastettava asema saamen kieltä ja kulttuuria koskevissa asioissa.

Uudessa Suomen perustuslaissa saamelaisten itsehallinnosta kieltään ja kulttuuriaan koskevissa asioissa saamelaisten kotiseutualueella on säädetty kuntien hallintoa ja muuta alueellista itsehallintoa koskevassa 121 §:ssä. Säännöksen sanamuoto on hiukan muuttunut, mutta sen tarkoitus ja tavoitteet ovat pysyneet entisellään.

Valtiovallan kannanotoista erityistä merkitystä tässä yhteydessä on hallituksen ja eduskunnan perustuslakivaliokunnan omaksumalla periaatteella, jonka mukaan saamelaisten kulttuurin ja hyvinvoinnin turvaaminen on valtion vastuulla (HE 219/90 vp ja PeVL 3/90 vp). Vuodelta 1993 olevan valtioneuvoston kulttuuripoliittisen selonteon mukaan sosiaali- ja terveysministeriöllä on puolestaan päävastuu syrjäytymisen estämisestä ja vähemmistöjen kulttuurista (VNS/1). Tuorein ja varsin merkittävä asiakirja on lisäksi Paavo Lipposen II hallituksen hallitusohjelma, jonka 6. luvussa Oikeuspolitiikka ja tasa-arvo luvataan huolehtia ”saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen perusoikeuksien toteuttamisesta.”

2. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmä saamelaisalueen kunnissa; yleiset olosuhteet ja saamenkieliset palvelut

Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenne on erilainen kussakin saamelaisten kotiseutualueen kunnassa (Enontekiö, Inari, Sodankylä ja Utsjoki.) Kunnat ovat erilaisia väkiluvultaan, elinkeinorakenteeltaan, ja saamenkielisten palvelujen saatavuus vaihtelee kunnittain. Palvelutarve on Lapin läänin keskitasoa. Saamelaisalueen kunnat joutuvat poikkeuksellisen toimintaympäristönsä (laaja alue, pitkät välimatkat ja harva asutus) vuoksi ylläpitämään pienelle väestöryhmälle korkeatasoista, monipuolista ja siten kallista peruspalvelujärjestelmää. Kunnat sijaitsevat kaukana keskussairaalasta ja erityislaitoksista (esim. Utsjoki-Rovaniemi 460 km) ja alueelta puuttuvat lähes kokonaan yksityiset sosiaali- ja terveyspalvelut. Näin ollen kunnat vastaavat yksin koko perustasoisen sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä.

Sosiaali- ja terveysministeriön asettamana vuosina 1996-97 toimineen saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen nykytilannetta ja tarvetta selvittäneen projektin loppuraportin (STM:n monisteita 1997:25) mukaan saamenkielisiä palveluja on järjestetty vähän saamelaisalueen kunnissa. Niitä on ollut saatavilla jossain määrin vain lasten päivähoidossa. Muilla sosiaali- ja terveydenhuollon aloilla ei ole järjestetty saamenkielisiä palveluja. Myös saamenkielisistä ja saamelaiskulttuuria tuntevista työntekijöistä on puutetta. Kiireellisin saamenkielisten palvelujen tarve on lasten päivähoidossa ja vanhusten huollossa. Saamelaisalueella on esimerkiksi sellaisia vanhusten hoitolaitoksia, joiden asukkaista suuri osa puhuu saamea äidinkielenään, mutta joissa ei ole yhtään tai enintään muutama saamen kielen taitoinen työntekijä.

Saamenkielisten palvelujen riittämättömyys johtuu pääasiassa siitä, että saamelaisten kotiseutualueen kunnat ja kuntayhtymät eivät saa erityistä valtionavustusta näiden palvelujen tuottamisesta aiheutuviin kustannuksiin. Näistä kunnista ovat erityisesti Enontekiö ja Utsjoki varsin vähävaraisia ja ne kamppailevat alati kiristyvien taloudellisten ongelmien parissa.

3. Esitys

Edellä selostetut saamelaisia erityisesti koskevat perustuslain säännökset ja valtiovallan kannanotot edellyttävät, että saamelaisille tulisi järjestää kulttuuri-itsehallinnon perustalta saamenkielisiä ja saamelaisiin lähtökohtiin pohjautuvia sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja. Tässä esityksessä mainitun STM:n asettaman projektin loppuraporttiin sisältyvän ehdotuksen tapaan saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestäminen on tarkoituksenmukaista säilyttää lähtökohtaisesti kuntien tehtävänä. Palveluja järjestettäessä tulisi saamelaisille kuitenkin taata tosiasiallinen mahdollisuus osallistua palveluja koskevaan suunnitteluun, valmisteluun ja päätöksentekoon, jotta saamen kieleen ja kulttuuriin liittyvät vaatimukset tulisivat huomioonotetuiksi.

Mainittujen perustuslain säännösten ja valtiovallan kannanottojen sekä todettujen periaatteiden toteuttamiseksi ehdotetaan, että

1. saamelaisten kotiseutualueen kunnille ja niille sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja järjestäville kuntayhtymille, joissa on vähintään yksi saamelaisten kotiseutualueen kunnista jäsenenä sekä tarpeen mukaan myös Saamelaiskäräjille myönnettäisiin vuosittain täysimääräistä valtionosuutta saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen järjestämisestä aiheutuviin käyttökustannuksiin valtioneuvoston vahvistamien perusteiden mukaisesti.

Tästä olisi otettava uusi säännös lakiin sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta (L 733/92, lisätään esim. uusi 12 a §). Valtionosuuden tulisi kattaa täysimääräisesti mainittujen palvelujen järjestämisestä aiheutuvat käyttökustannukset. Valtionosuus olisi määrällisesti sidottu toteutuneiden palvelujen määrään ja se olisi siten korvamerkittyä rahaa mainittuun tarkoitukseen. Kunnilla ja kuntayhtymillä olisi lakiin perustuva oikeus saada mainittua valtionosuutta valtioneuvoston vahvistamien perusteiden mukaisesti. Koska valtionosuus myönnettäisiin laskennallisiin perusteisiin perustuvan valtionosuusjärjestelmän ulkopuolella, kunnat ja kuntayhtymät eivät osallistuisi kyseisten palvelujen järjestämisestä aiheutuvien kustannusten kattamiseen kunnan omarahoitusosuuden kautta. Tämä erityinen valtionosuus ei saa vähentää saamelaisalueen kuntien nykyisin saamaa lainmukaista valtionosuutta sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämiseen eikä muuttaa valtionosuuden laskentaperusteita kunnille epäedulliseen suuntaan.

Edellä mainituilla kuntayhtymillä tarkoitetaan Lapin erikoissairaanhoidopiirin, Kolpeneen palvelukeskuksen ja Muonion-Enontekiön kansanterveystyön kuntayhtymiä.

Myös Saamelaiskäräjillä tulisi olla mahdollisuus saada valtionosuutta muun muassa jäljempänä selostettujen tavoite- ja toimintaohjelmien valmistelu- ja koordinoitavien hoitamista varten tarvittavan päätoimisen sosiaali- ja terveysasiain suunnittelijan palkkauskustannuksiin.

Arvio saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen kustannuksista olisi otettava mainitun lain 6 §:ssä tarkoitettuun valtioneuvoston vuosittain tekemään sosiaali- ja terveydenhuollon voimavarapäätökseen. Tästä voitaisiin ottaa uusi 6. kohta kyseiseen pykälään.

Valtionosuus tulisi myöntää saamenkielisten palvelujen tuottamiseen tarvittavan henkilöstön palkkauskustannuksiin. Sen lisäksi valtionosuutta tulisi myöntää tarpeellisiin materiaali-, matka- ja koulutuskustannuksiin mukaan lukien ostopalveluista aiheutuviin kustannuksiin. Valtionapuviranomaisena voisi toimia Lapin lääninhallitus.

Saamen kielellä tarkoitetaan tässä esityksessä saamen kielen käyttämisestä annetun lain (516/91, HE 180/90 vp, s. 26) tapaan kaikkia Suomessa puhuttavia saamen kieliä; pohjoissaamea, koltansaamea ja inarinsaamea. Siten valtionosuutta tulisi myöntää kaikilla näillä saamelaiskielillä tuotettavien sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kustannuksiin. Tällä on

merkitystä lähinnä Inarin kunnassa, jonka alueella asuu kaikki kolme saamelaiskieliryhmää. Utsjoen kunta on puolestaan Suomen ainoa saamelaisenemmistöinen kunta. Sen asukkaista noin 70 prosenttia on saamelaisia.

Ehdotettu rahoitusmenettely olisi poikkeus kuntien valtionosuusjärjestelmän yleisistä periaatteista, joiden mukaan myönnetty valtionrahoitus ei ole käyttötarkoitussidonnaista ja kuntien tulee osallistua rahoituksen perusteena olevien laskennallisten kustannusten kattamiseen kunnan rahoitusosuuden kautta. Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen osalta ehdotus on kuitenkin perusteltu, koska se on tarpeen perustuslaissa mainitun saamelaisen alkuperäiskansan oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi (Suomen perustuslain 17.3 §). Mainittujen palvelujen järjestämisessä ei myöskään ensisijaisesti ole kyse yleisesti kunnille kuuluvien velvoitteiden täyttämisestä, vaan saamelaisen alkuperäiskansan kielellisten ja kulttuuristen perusoikeuksien turvaamisesta kulttuuri-itsehallinnon perustalta saamelaisten kotiseutualueella.

Lisäksi ehdotetaan, että

2. edellä ehdotettu uusi erityinen valtionosuus saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen järjestämiseen kytkettäisiin Saamelaiskäräjien ja saamelaisalueen kuntien/ kuntayhtymien yhdessä laatimaan saamenkielisen sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä koskevaan tavoite- ja toimintaohjelmaan siten, että kunnat ja kuntayhtymät voisivat käyttää kyseistä valtionosuutta vain niihin saamenkielisiin palveluihin, jotka on sisällytetty tähän tavoite- ja toimintaohjelmaan. Kukin saamelaisalueen kunta ja tässä esityksessä tarkoitettu kuntayhtymä laatisi Saamelaiskäräjien kanssa neljäksi vuodeksi kerrallaan kyseisen ohjelman, jonka Lapin lääninhallitus vahvistaisi. Saamelaiskäräjät johtaisi ja koordinoisi ohjelmien laatimista. Ohjelmasta olisi otettava säännös sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta annettuun lakiin, esimerkiksi sen 5 §:ään. Ohjelman tarkemmasta sisällöstä, valmistelusta, sen hyväksymisestä Saamelaiskäräjillä ja kunnissa/kuntayhtymissä sekä muista siihen liittyvistä tarpeellisista yksityiskohdista voitaisiin määrätä asetuksen tasolla.

Ehdotettu menettely on perusteltu, koska se on tarpeen saamelaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien parantamiseksi heitä erityisesti koskevien asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa ja siten myös saamelaisten perustuslain mukaisen kulttuuri-itsehallinnon tarkoitusperien ja tavoitteiden toteuttamiseksi (Suomen perustuslain 121 §).

4. Esityksen hallinnolliset ja taloudelliset vaikutukset

Esityksessä ehdotetaan uuden suunnittelujärjestelmän luomista Saamelaiskäräjien sekä saamelaisalueen kuntien ja kuntayhtymien välille. Sillä olisi vaikutusta myös Lapin lääninhallituksen tehtäviin, sillä sen tulisi toimia saamenkielistä sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevan tavoite- ja toimintaohjelman vahvistajana.

Tavoite- ja toimintaohjelmien laatiminen lisäisi kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon tehtäviä, mikä saattaisi edellyttää kunnissa henkilöstön vahvistamista erityisesti suunnittelutehtävissä. Ehdotettu suunnittelujärjestelmä edellyttäisi ainakin yhden päätoimisen sosiaali- ja terveysasiain suunnittelijan tehtävän perustamista Saamelaiskäräjien hallintoon, koska käräjien tehtävänä olisi johtaa ja koordinoita ohjelmien laatimista. Lisäksi on mahdollista, että ohjelman käsittelemistä ja mahdollisesti myös hyväksymistä varten asetetaan Saamelaiskäräjien ja kunnan/kuntayhtymän välille erillinen neuvotteluelin.

Esityksellä ei ole muita merkittäviä hallinnollisia vaikutuksia.

Saamelaisalueen kuntien tekemien arvioiden mukaan palvelujen järjestämisestä aiheutuvat kustannukset ensimmäisinä vuosina olisivat seuraavat: Enontekiön kunnassa noin 2.070.000 mk, Inarin kunnassa 3.520.000 mk, Sodankylän kunnassa 860.000 mk ja Utsjoen kunnassa 2.140.000 mk vuodessa. Inarin kunnan osalta kustannuksia lisää palvelujen tuottaminen kolmella saamen kielellä. Kiireellisin saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen tarve on lasten päivähoitossa ja vanhustenhuollossa.

Tässä esityksessä tarkoitettujen kuntayhtymien järjestämien saamenkielisten palvelujen kustannukset olisivat yhteensä noin 400.000 markkaa vuodessa. Lisäksi Saamelaiskäräjien hallintoon perustettavan päätoimisen sosiaali- ja terveysasiain suunnittelijan palkkaus- ja muut kustannukset olisivat noin 300.000 markkaa vuodessa. Näin ollen valtiolle aiheutuisi kustannuksia vuodessa yhteensä noin 9.290.000 markkaa.

SAAMELAISKÄRÄJÄT

Puheenjohtaja	Pekka Aikio
Hallintopäällikkö	Juha Guttorm

ENONTEKIÖN KUNTA

Kunnanjohtaja	Pentti Keskitalo
Sosiaalisihtööri	Annikki Kallioniemi

INARIN KUNTA

Kunnanjohtaja	Reijo Timperi
Sosiaali- ja terveysosaston osastopäällikkö	Sirpa Maukola-Juuso

SODANKYLÄN KUNTA

Kunnanjohtaja	Martti Pura
Sosiaali- ja terveystoimen päävastuualueen johtaja	Sisko Kiuru

UTSJOEN KUNTA

Kunnanhallituksen puheenjohtaja	Veikko Guttorm
Va. sosiaalisihtööri	Päivi Salminen